3 1761 07978184 5

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/mnniskorsomjag03ahre

Jac. Ahrenberg

Människor som jag känt

III

Söderström & Co. Förlagsaktiebolag.

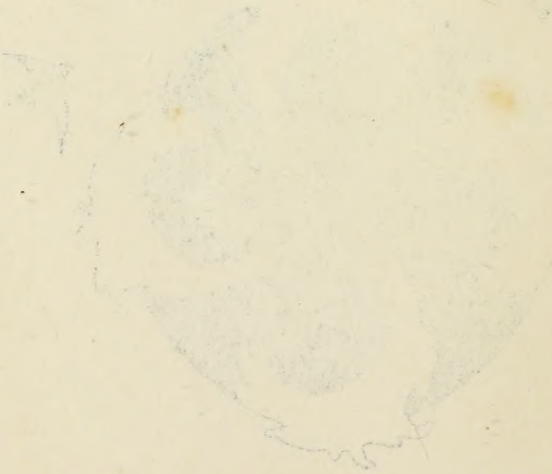

MÄNNISKOR SOM JAG KÄNT

TREDJE DELEN

MÄNNISKOR SOM JAG KÄNT

PERSONLIGA MINNEN, UTDRAG
UR BREF OCH ANTECKNINGAR

AF

JAC. AHRENBERG

TREDJE DELEN

HELSINGFORS 1908
SÖDERSTRÖM & C:o FÖRLAGSAKTIEBOLAG

CT
178
A-7

HELSINGFORS 1908
HUFVUDSTADSBLADETS
NYA TRYCKERI

LENA LAUTIAINEN

Lena.

Nu i våra dagar, när man städslar tjänarinnor per månad och, om det är riktigt väl, per halfår, är det med en viss känsla af snart sagdt rörelse, jag konstaterar det faktum, att där borta i fädernehemmet städslades de så godt som för lifvet. Jag skulle kunna räkna upp ett tiotal, som lefvat i vår tjänst från tider, som för mig gå in i det dunklaste fjärran, som lefvat, bott och dött hos oss. Några kunde ha sökt andra platser, gift sig, satt eget bo, men förr eller senare kommo de åter, lefde och åldrades med huset. Bandet mellan dem och oss klipptes ej af. Jag minnes flere bland dessa hederliga och goda människor, några utpräglade individualiteter till den grad, att jag skulle vilja måla af dem, om jag kunde det: så klara och isolerade från sin omgifning stå de inför mig. Ehuru vi jagade, fiskade, ljustrade och slöjdade tillsamman med dessa tjänande bröder och systrar, således kommo i nära beröring med dem, kan jag icke påminna mig

ett enda drag af klasshat, af bitterhet mot herremakten och herrenaturen. Aldrig såg jag något tecken af afund mot oss, som bodde i det stora träpalatset med sin plan i Palladiostil, sin fasad i Vignolas kolonnarkitektur, sina höga rum med taflor och sin parkett. Där fanns dock folk af alla slag på de många herregårdar, kära far rådde om. Tjänare med något af karelarens galliardlynne, fulla af upptåg och streck, bönesystrar och tungsinta drömmare. Skenbart var det hela byggdt på en bred demokratisk bas. Såg man till grunden, gaf man akt på fogningarna, så var dock husfadern herre i hvar tum. Husmodern, en inåtvänd, mjältsjuk natur, om våren glad och om hösten tungsint, lefde sitt inre lif på ett annat högre plan vid sidan af allt det, som försiggick i hennes närmaste närhet, ingaf redan därför en underbar respekt hos raden af tjänare och underhafvande, och raden var lång, det vill jag lofva.

En bland dem har särskildt lefvat sig in i mitt minne, det var Lena eller, som hon på Viborgs finska kallades, Liena. Hvarifrån hon kom, hvad hon hette, huru gammal hon var, vet jag ej.

Hon var, sådan jag först minnes henne, tjugoårig, liten till växten, men utomordentligt väl vuxen, med små händer och fötter, pigga gråblå ögon och något mjukt öfver hela sin hurtiga, friska, företagsamma och karelskt muntra person-

lighet. Lena hade smultit samman med familjen så, att när hon med far eller mor talade om oss barn, så hette det „meidän lapset“.

Hon tog och togs „sans gêne“. Vid den tiden fanns intet hus i den goda staden Viborg, som skulle ha haft ett badrum. Den stora reningsprocessen tillgick antingen så, att man for ut på landet till godset, eldade upp finnbastun och badade där; eller ock hyrde man per familj den s. k. Catanis badstuga, och här tvådde oss Lena, hela bundten gossar och flickor; men om någon annan än hon tagit vid med det arbetet, hade det blifvit en s. k. skandal.

I huset var hon en läromästare i snygghet och ordning, och ännu efter ett halft sekel minns jag hennes maximer om hur kläderna skulle behandlas och hennes: „hyi ei saa sylkii“. Allt detta är dock bisaker i hennes lifsgärning. En större merit hade hon: hon förde oss i sagornas och poesins värld, märkvärdigt nog icke i folkpoesin, utan i den rena Tegnér-Atterbomska efterklangslyriken.

Hade gamla Adam Viskari fört mig in i Kalevas trollrunor, så har jag Lena att tacka för en ingående bekantskap med den, om jag så får säga, „moderna balladdiktningen“, den som via Tyskland och Sverige från sitt soliga hemland Italien, Spanien, Frankrike nådde oss här i den snöiga norden. Dessa ballader kände hon på sina fem fingrar. Hvar hon lärt sig dessa romanser och visor, är för mig obegripligt, jag vet blott,

att allt hvad jag sedan hört och läst om den romantiska diktningen med dess typiska kärleks-sånger, tycktes mig så förunderligt bekant. Ty Lena hade under mörka månljusa vinterkvällar sjungit dem för mig vid brasans flammande sken.

När jag nu hör om Imogene den sköna, om Alonzo och Kunigunda, Ida och Frans, Herman och Emma, har jag genast framför mig en liflig bild af Lenas romans- och visaftnar. Far och mor äro borta. Den stora forna kapitelsalen i biskopshuset, med dess djupa fönsternischer, hvilar i ett hemlighetsfullt mörker. Från fönstret mot öster lyser månen in öfver den katolska kyrkans turell och målar kalla, blåhvita rutor på golfvet. I den stora kakelugnens härd flammar en väldig brasa och kastar sitt heta, gulröda ljus in i mörkret, öfver Lena och oss fyra barnungar. Vi sitta alla på golfvet i hvarandras famn, Lena först, sedan jag, så en syster, en bror och sist den yngsta bland oss. Jag kan ännu se, huru lilla systers öra lyser purpurrödt mot brasans glöd, medan en guldfärgad kontur tecknar upp hennes runda, ljuslockiga hufvud mot mörkret. Vi vagga alla i rytmisk takt, när Lena, vår choragesse, i en mjuk nynnande ton stämmer upp den gripande sången, som vi alla sjunga med

Mossbelupen hydda
Står vid Heklas fot.
Höga granar skydda
Den mot stormars hot.
Men där inne, sorgsna minne,
Lifvets storm en ros bröt af.
Än på strand vi finne
Kors på Idas graf.

och när vi hunnit till den rörande versen:

Ida parka, aivan arka,
Kuuli sanan hirmuisen.
Hänen sieluns' karkas
Ylös taivaaseen,

då voro vi sorgsna, betagna af vemodiga känslor öfver de älskandes bittra öde och världens hårdhet. Med känsla och öfvertygelse togo vi om balladen på finska. Öfversättningen var icke mönstergill, ty jag minns att den för att passa in i takten måste sjungas med falsk betoning på flere ord.

Sammaltu(u)nut ko(o)ta
Heklan juuressa.
Vastoin tuulten so(o)taa
Puitten suojassa.
Mutta siellä, murhe vielä,
Kaunis kukka katkaistiin
Idan haudan päälle
Risti nostettiin.

Också balladen om Alonzo den tappre och sköna Imogene — vi sjöngo Imoleena — var

känd af henne. Det var med rysningar af fasa och vällust vi häftigt vaggande sjöngo de skräckinjagande orden

„Ja mato silmän kuopassa paisu
Ja salissa levisi kuoleman haisu."

eller på svenska

„Och upp sprungo alla med skälfvande rop
Och fasa och vämjelse kände.
Af rysliga maskar en slingrande hop
Kröp ut och kröp in genom tinningens grop,
När spöket till bruden sig vände".

Balladen Verinen poika arrangerade hon som dialog, medan den ena parten sjöng de kända orden

Mistäs tulet, kustas tulet?
Poikani iloinen!

svarade den andra parten

Meren rannalta, meren rannalta
Äitini kultainen!

Så fortgick det hela den sorgbundna dikten igenom till slutversen, som alla sjöngo unisont. En mycket omtyckt sång var en romans om en bedragen älskare, af hvilken jag minnes följande drastiska verser:

Kirjan nyt minä kirjoitin
Ja annan sinulle tässä.
Et nyt kauan enempi
Mua näet mailmassa.
Veti hän miekan terävän
Ja painoi itsen läpi,
Veri lähti vuotamaan
Kun väkevä virta käypi.

Slutversen minnes jag endast på svenska; den lydde

„O flicka om du ditt hjärta gaf
Så håll ditt löfte i ära,
Ty eljest du bäddar din älskades graf,
Det kan denna dikten dig lära."

Ett fragment i den version den nådde oss må här antecknas:

„Så fick hon se ett gångande skepp,
Som fullt utaf grefvar var.
Den yngsta minsta grefven som uppå skeppet var
Han ville med jungfrun trolofvade sig,
Så unger som han var."

Till sist må jag nämna att långt innan jag kände till sången „Jag sitter källa vid din rand", sjöng jag

„Mä istun lähde, reunallas
Ja siinä katselen
Nyt heilyvää sun aallossas
Kuvaillen pilvien."

Mera än en gång har jag gjort mig och andra den frågan, hvem har öfversatt allt detta och mycket mer, som hon sjöng för oss, till finskan? Af min fader fick jag den upplysningen, att J. J. Judén, denna kuriösa uppenbarelse inom den finska litteraturen, för en förläggare i Kuopio levererade en hel del öfversättningar till finskan af svensk diktning. Bland annat hade han förfuskat Bellmans sånger, som lokaliserade och med finska namn för Jörgen, Puckel, Ulla Vinblad m. fl. voro bland Karelens bönder en omtyckt läsning i dessa husbehofsbränningens gyllene dagar.

* * *

Hvilket kolossalt bildningsarbete Lena genomförde med dessa sina romans- och balladaftnar, har jag senare kommit till insikt om. Man skall säga att det var en pig- och barnkammaruppfattning af en väldig litterär period här representeras. Må vara! För mig var det romantikens blåa blomma vid porten till poesins tempelgård hon bröt, och den blomman gaf hon mig. Hon gjorde i denna sak undan allt det nödiga förarbetet. När jag som yngling sedan läste Uhland, Heine, Cid, läste om Roman de la Rose och de nordfranska diktarskolorna, förstod jag i blinken betydelsen af dessa episka dikter, förstod att det funnits en folkens, na-

tionernas barnaålder, då dessa ballader bildat en förenande länk mellan de olika individerna. Jag förstod att hvad som för århundraden varit tidehvarfvets konst, i så eminent grad, att den hjälpt till att skapa nationer och stater, ännu i min barndoms dagar — låt vara filtreradt, utlakadt — besatt så mycket kvar af poesins anda, bars af så allmänt mänskliga känslor, att den, i de samhällets djupaste lager där jag lefde, utförde sitt enkla, okonstlade värf, att föra människor samman, röra deras hjärtan, väcka deras medlidande och ömhet och framför allt gifva deras fantasi lust till lif och verksamhet.

* * *

När Adolf Ivar Arwidsson, min faders gamla vän, på sin glänsande färd genom Finland (1858) nådde Wiborg, där han tog in hos oss, där han sedan sjuknade och dog, blef Lena hans passopp och sjuksköterska. Den sysslan fullgjorde hon med outtröttlig noggrannhet. Dag och natt vakade hon hos den sjuka, och det var hon, som slöt den landsflyktiges ögon i döden.

När Arwidssons maka, Johanna Armfelt, året därpå besökte oss på landet, blef Lena hennes — jag höll på att säga — närmaste förtrogna. Det var hon som knöt den krans vid hvilken fru Arwidsson-Armfelt fäste de gulblå band, på hvilken denna starkt romantiska och icke så litet

öfverspända dam, gråtande inritade de två sköna versena ur Tassos Befriade Jerusalem:

„Oh sasso amato, ed onorato tanto,
Che dentro hai le mie fiamme, e fuori il pianto".

(O graf så älskad och vördad, hvars inre i sig döljer
Allt hvad jag älskat, hvars yttre mina tårar sköljer.)

De två kvinnorna i så gränslöst olika samhällsställning bodde hos oss i den s. k. stora trädgårdskammaren, och där fick Lena för den sörjande enkan åter och åter tala om hennes makes sista lefnadsstunder, hans afskedsord, ja tillochmed om hvad han i sin feberyrsel yttrat.

* * *

Den kom den dag, då Lena lämnade oss. Det var krigsmakten till lands, som till vår stora sorg tog henne. Landets värdiga uppträdande under det orientaliska kriget 1854—55 gjorde att den sedan seklets början indragna finska armén fick återupprättas, Alexander II tänkte högre om nationen än hans sonson. I östra Finland hade emellertid det forna indelningsverket totalt förfallit. Förare-, trumpetare-, officersboställen och soldattorp hade bortslumpats. Det fanns hos oss intet kvar af detta Karl IX:s för tiden geniala storverk, ett af de många lefvande bevisen för den svenska andans utomordentliga organisationsförmåga. När militären nu skulle ställas upp på nytt inom Karelen, blef där ett väldigt nydanings-

arbete i hela landsdelen. Detta arbete gaf åt några af mina ungdomsår en glans, en lyftning och fröjd, som jag aldrig kan förgäta.

Saken var nämligen den, att kära far, ehuru lyceirektor, var ordförande vid de otaliga sammanträden — kanske han icke var ordförande, han förde åtminstone ordet — i den komité som indelningsverkets återupprättande i Wiborgs härad medförde. Ehuru Åbo-bo talade han en briljant tyska med de många godsägare af utländsk nationalitet, som funnos i socknen och häradet. Med bönderna talade han en förskräcklig åbo-finska, för hvilka vi barn, reverenter sagdt, voro generade. Men det som skulle göras blef gjordt, och det som skulle sägas blef sagdt med en historisk sakkunskap, en värme och en energi som stod öfver allt beröm. Mötena höllos i skolsalarna, här redogjorde far för menige man, tyskar, ryssar, greker (en viss Adaridi), italienare (en familj Ripas), huru Viborgs dubbleringsregemente, Karelska kavalleriregementet, Karelens tvemännings infanteriregementen, de sista soldater som den af oss i hemmet djupt afskydde konung Karl XII lät förblöda på finsk jord, en gång haft det ställdt för sig.

Vid denna tid gingo i vårt hus officerare af alla grader, auditörer och regementspastorer ut och in, en varm och hög patriotisk stämning hvilade öfver det hela. Far själf gick med glans af fest öfver sina markerade, stränga drag. Och när sommaren kom, då satt jag i veckor på

hundsvotten i fars schäs, vi reste omkring i socknen och häradet med öfver- och underbefäl, landtmätare och värderingsmän. Vi bröto ut soldatlägenheter och lefde på fältfot i bondstugor och herrgårdar. Vi foro med auditören Woldemar Söderhjelm, sedermera prokurator, ända till lägret i Villmanstrand, där Söderhjelm tog krigsmanseden och höll ett manhaftigt tal, som på gästgifvaregården sammansatts af brottstycken ur Cæsars de bello gallico och v. Döbelns tal. Jag fick kuska och sköta om hästarna och fann friluftslifvet härligt. Alltsedan den tiden har jag älskat den finska armén, sett upp till den och dess officerskår som det synliga tecknet på fäderneslandets ära och kraft.

En ödets ironi lät oss som vår egen soldat, den, som skulle bebo vårt eget soldattorp, få ett kräk. Han hette Kalle Lautiainen. Han var en af de få systematiskt skenheliga rackare jag någonsin sett. Han plägade i stugan, där vi slöjdade och lappade våra nät, passa på att högljudt sjunga sina psalmer, när kära mor var i närheten. En gång då hon kom in rabblade han upp utantill hela långa hustaflan: En biskop skall vara ostraffelig, ena hustrus man, redlig, gästgifvare, ingen drinkare, icke sniken efter slem vinning etc. Med dessa knep tog han mor fullständigt. Kära far vann han genom sina snabba rörelser, sina snarfyndiga svar och sitt krigsmannautseende. När Kalle väl var in-

stallerad i torpet, yrkade far på att han skulle ingå äktenskap.

Mot den saken hade Kalle intet att invända, tvärtom! Han begaf sig genast på giljarefärd och kom i skymningen upp till vårt kök med en bred och stadig jänta, som luktade rå fisk och strömming på långt håll. Att döma af den kännspaka dräkten var hon från Björkö. Kalle presenterade denna hafvets mö som sin fästmö. Det blef stor uppståndelse i köket; på af kära far framställd fråga „hvar han fått flickan" svarade Kalle „No Kalarannasta sain!" Ett svar som sedan blef ett bevingadt ord i vårt hem.

Nej det dugde ej. Far ref upp förlofningen genast, och jag fruktar för att han, mån om torpet och den finska arméns bästa, ställde till att vår Lena blef värdinna i soldattorpet.

Vår kära Lena! Hon blef icke lycklig. Om sommaren gick det för sig för henne, då bodde vi på godset och höllo efter hennes skojare till man, men om vintern hade det ofta varit svårt, och många bittra tårar gjötos i barnkammaren, när vi hörde om stackars Lenas lidanden. Så gingo åren, och hon blef sjuk, ett offer för tuberkulosen. Vi togo henne åter till hemmet. Här bodde hon i främmandestugan, gick under soliga vackra dagar tyst, blek och inåtvänd omkring i trädgården. När vädret var fult, satt hon som en huttrande sparf inne i sitt rum och tycktes frysa.

Då kunde jag med syskonen sitta inne hos henne i timtal, ty ännu en gåfva hade hon att ge oss. Hon var den i djursagor och djurkaraktäristiken mest inkomna person jag känt. Allt — absolut allt — hvad jag senare läst i och om den gamla flandriska, lothringska och nordfranska djursagan, Le Roman du Renard, som Göthe behandlat i Reinecke Fuchs, allt hvad jag läst i llvola djursagor, allt har jag hört förut från Lenas mun. Med sin beslöjade svaga stämma talte hon om alla dessa djur, hela naturen lefde upp i starkt individuellt lif i hennes lustiga sagovärld, medan hon själf tynade af för hvarje dag som gick. Hon besatt en blomstrande fantasi, en lefvande inbillningskraft, en osökt berättaretalang, och njöt antagligen själf af att gifva ordets lif åt dessa diktens bilder, njöt af att se huru hon fängslade våra unga sinnen, lät oss andlöst följa med händelserna i de episoder hon förtäljde.

Också vi barn kunde se att hennes dagar voro räknade. Då och då bröts talet af en häftig hosta, som slutade till vår fasa och sorg med en fin klar blodström som vällde öfver hennes bleka läppar. En högblå sommardag, när vårt vackra fädernehem var skönare än någonsin, gick hon tyst och stilla dit därifrån ingen återvänder.

Gamla Adam Viskari timrade i lidret hennes kista af kära fars bästa albräder. Min älsta bror och jag kokade efter Adams recept en blandning af sillake, mjölk och kimrök, med

den målade vi Lenas kista svart. Så lades Lena med många ceremonier in i kistan på en bädd af hyfvelspån. Hon var blifven så liten, så liten och tunn. En psalmbok fick hon i de magra små händerna. Ringelblommor och pelargonier ströddes öfver henne, och gamla Adam spikade locket fast, medan vi syskon stodo kring kistan och snyftade högljudt.

Men där ute på gården, där gick det hedersamt till. Långa, i hast hopslagna bord dignade under fat med risgrynsgröt, salt kött och plommonsoppa, ärter och fläsk, pannkakor och andra stadiga rätter. Brännvinet var strängt förbjudet i vårt hus, men det fumlades med den ädla drycken på kornåkern bakom kokhuset.

Vid borden sutto endast män. Kvinnorna höggo sig en godbit, där de det kunde. Mellan rätterna sjöngos psalmer om en kristelig hädanfärd. När alla voro förnöjda — ätandet och sjungandet räckte i timmar — lyftes kistan i en fyrhjulig korgkärra och ställdes i lutande ställning. På kistans fotända satt kusken, högre upp soldatenensörjaren och en från grannbyn tillkallad röstbegåfvad bonde. Så fördes den döda ut genom gårdens port, medan bonden med ljudelig stämma tog upp en psalmvers, som gammal vana och kärrans skakning gaf ett högt skattadt ritardando. I trenne timmar åkte vi fot för fot, innan Lena nådde sin graf.

Återfärden gick i rasande fart, den var form-

ligen en kapplöpning. En stund stannade vi uppe på backen vid den väldiga tall, som kallades kuolleitten puu, de dödas träd. Hundraårig reste den sig där uppe på backen, där solen lyste varmare än annorstädes. Med starka rötter klamrade den sig fast i den mossbevuxna jorden, medan kronan höjde sig upp mot det skimrande blå. På sin rödgula stam bar den små brokigt färgade sköldar.

Vid furans fot stannade likföljet, två starka karlar ställde sig vid stammen, en yngre man steg upp på deras skuldror och så ännu en. Han där uppe spikade på furans stam åter en liten blå sköld, på den lästes den dödas namn och åratal.

När detta var gjordt offrades vid trädets fot en knappnål, ett hårstrå, hvad som helst som tillhört den döde och som legat inom kistans hölje. Så var den sista tjänsten gjord åt den döda, nu bar det af mot hemmet i karriär.

Den lilla skölden däruppe var en minnets gärd, icke åt den döde, men för den döde. Likasom en Achilleus hellre ville vara den ringaste fåraherde hos myrmidonerna än halfgud i underjorden, antogs det att vår stackars Lena en natt, trött på himmelns enformiga salighet, skulle stiga ur sin graf för att söka de människor hon omhuldat, de ställen hon vårdat och hägnat. Då skulle hon på sin färd, ty hon måste följa samma

väg som hon förts till grafven, komma till de dödas träd, och här minnas om att hennes saga var all i lifvet, med lifvet hade hon intet mera att skaffa. Här vid detta träd måste hon vända om till de dödas bostad.

ALBERT EDELFELT

Albert Edelfelt.

Bland människor, som jag känt, hör nog Albert Edelfelt till dem jag känt bäst. Jag har känt honom från den tid, han ung, obeslutsam, likasom trefvande sökte sig in i konstens förgårdar, till den, då han, suverän i sitt kunnande och dock ständigt ängslig, orolig och sökande i sin penselföring och sin färg, sträfvade att anpassa sig efter tidens skiftande riktningar. Jag var med de år, då han lämnade Géromes atelier och den af honom så beundrade Laurens fana för att i åratal följa Bastien Lepage. Var med då han bröt med realismen, där hans öga och hand, men aldrig hans själ var hemma, för att småningom blifva den stora konstnär han blef. Vi ha träffats bland jordens store, dess potentater, bland karelska bönder, nyländska fiskare och i Paris' bohême. Det har förunnats min ringhet att skaffa honom beställningar för tusental, nej, tiotusental mark, att ställa ut hans verk i Viborg, Moskva, Villmanstrand, Köpenhamn, St. Peters-

burg, Stockholm. Vi ha disputerat, grälat, ja nästan processat med hvarandra (lyckligtvis vände vi oss till samma advokat, Fredrik Jansson), återförsonats och fantiserat ihop stora monumentala arbeten, slagit ihjäl våra fantasier och börjat på nytt — kort sagdt, mötts under de mest olika förhållanden i lifvet. En spirituell och vacker svensk-fransk författarinnas ord tyckas mig träffande — vi hade i hennes sällskap disputerat och kanske förifrat oss: „Ni är som två kristaller med otaliga facetter i en hand, hörnen kunna vid handens rörelse väl stötas samman, men det naturliga är, att de plana ytorna anpassa sig till hvarandra".

Det är ju gifvet, att jag i en karaktäristik som denna icke kan beröra hundradedelen af hvad jag sett, vet och anat om Edelfelts inre lif, och jag säger genast ifrån, att hela områden af hans känslovärld, som jag dock i tidigare år väl känt, icke komma att beröras af mig. För den som vill känna honom som konstnär hänvisar jag till min monografi Alb. Edelfelt (1902).

Första gången jag såg Edelfelt var några år före hans faders död (1869). Det var i juni eller september månad. Mina föräldrar bodde då i det s. k. nya gymnasiihuset — nuvarande lyceet — i Viborg, beläget vid Kejsaregatan.

Det var en solig och vacker dag. Jag satt med numera professorn vid musikakademin i Wien, Filip Forstén, på gymnasiigården i skuggan

af en skräpig rönn, då en schäs skramlande körde in på vår gård. I schäsen satt en fin äldre herre och på den så kallade hundsvotten en fet pojke, omkring tretton år. Schäsen stannade framför vår dörr, som äfven var skolhusets, den gamle herrn såg villrådig omkring sig. Forstén och jag sprungo fram för att stå honom till tjänst, och medan Forstén tog hand om häst och åkdon, förde jag de främmande in till min fader. De voro öfverdirektören C. A. Edelfelt och hans son Albert.

Jag minnes naturligtvis icke detaljerna af detta besök, men en bild står klar för mitt minne. När jag trädde in i vår stora sal i lyceets bottenvåning, stod Albert Edelfelt i djupaste andakt försänkt i betraktande af kära fars tafvelsamling. I själfva verket, vår sal var något att se på. Präktiga gamla mahognymöbel, en rikt förgylld ljuskrona, franskt ciseleradt arbete från 1780-talet. Väggarna upptogos af porträtt och andra taflor, dels original, dels gamla kopior af italienska och holländska mästare, främst en väldig, fullt signerad tafla af Helmond, föreställande ett holländskt bondbröllop, med bortåt 300 figurer i liffulla, delvis drastiska poser, men väl att observera, absolut fri från t. ex. Bond-Breughels råheter.

Vid tidpunkten för detta vårt sammanträffande var Albert Edelfelts fader öfverdirektör vid öfverstyrelsen för allmänna byggnaderna. Han

var stadd på en resa till Sordavala, för hvilken stad han skulle uppgöra en ny plan. Edelfelt senior hade tagit med sig sin son för att visa honom ett stycke af det vackraste vi ha i vårt land.

Sedan jag visat min unga gäst våra konstverk i salongen, gingo vi öfver skolans halfmörka vestibul och dess med stengolf försedda korridor till kära fars rum, för att se några dels handtecknade porträtt af Charles Mazér, dels i koppar stuckna konstnärsporträtt från Ludvig XIV:s tid, dem min fader förvärfvat sig vid ett egendomsköp. Däraf blef emellertid intet, ty jag blef inkallad till de gamla herrarna, och här blef mitt öde besegladt. Jag ville bli målare, men gentemot de äldres inkast kompromissade jag och beslöt mig för arkitekturbanan. Om Edelfelt junior var med om denna öfverläggning, minnes jag ej. Jag återfann honom i det ståtliga biblioteket, djupt försjunken i studiet af Suecia antiqua et hodierna.

Ännu ett par gånger dyker Albert Edelfelts namn upp ur mitt minne från denna tidigaste period af vår bekantskap. Jag var vid denna tid blåögd och frodig, framförallt frodig, ansågs därför synnerligen lämplig att i en tablå, anordnad i det då nya teaterhuset, representera Finlands studentkår. Tablån arrangerades af fröken Aina Ehrnrooth och, jag skulle tro, Kaarlo Bergbom, som då var medlem af svenska teaterns styrelse, till förmån för detta studenthus, som

„spei suæ patria dedit“, där folk nu i vår osympatiska demokratiska tid sticker ihjäl hvarandra på W. C., skränar med socialister och anarkister, rakar ned våra ädlaste minnen och på baler och soareer, bär sig åt som man fordom bar sig åt i hållstugor. Tablån föreställde de nio sånggudinnorna, hvilka, medan jag, iklädd hvit studentmössa, slumrar i skuggan af en rosenbuske vid scenens nedre del, uppe i fonden i drömmens gyckelspel visa „spei suæ“ en bild af den blifvande helgedomen, det nya studenthuset.

Alltid omöjlig och borttappad på scenen, som jag var, äfven då det gällde det minsta lilla spektakel, hade Bergbom ett svårt göra med att instruera mig i det sceniska inslumrandets och det hänryckta, plastiska vaknandets konst. Under dessa för mig svåra och nedsättande öfningar hörde jag några af de förtviflade tanterna kritisera mitt ytterst barnsliga utseende, hvarvid en föreslog att i stället för mig taga Albert Edelfelt, som ständigt visat stora sceniska anlag. Att anses se yngre och barnsligare ut än han sårade mig på det djupaste. Jag rusade upp och sade några, som det tycktes mig, manliga ord och gick. I klädlogen tog mig emellertid Bergbom om hand och lugnade mig. Jag återvände till min drömbild, museрna voro fagra, men hela kvällen gick jag och observerade Albert Edelfelt. Såg jag värkligen yngre ut än han? Jag var dock sju år äldre, jag kände mig olycklig och djupt kränkt.

Nästa gång vi möttes var i hans hem. Han bodde då vid Kaserngatan. Jag umgicks vid denna tid flitigt med min studentkamrat Fredrik Aminoff. I det Aminoffska huset lefde de gustavianska traditionerna i friskt minne. Fredrik Aminoff var ju presumtiv arfvinge till Rilax fideikomiss. En gång blef det tal om att Albert Edelfelts föräldrar ägde ett häfte karikatyrer och andra teckningar af Augustin Ehrensvärd. Jag, som vid denna tid med förtjusning studerade Schinkel-Bergmans minnen, uttalade min önskan att få se dessa teckningar. Aminoff sände genast sin yngre broder för att låna det dyrbara häftet till mitt godhetsfulla påseende. Denne återvände om en stund med den hälsningen, att häftet icke lånades ut, men om jag ville komma upp dagen därpå, som var helg, skulle Edelfelt själf visa arbetet åt mig. Jag gjorde så.

Det var sjukt, dystert, sorgligt i hans hem vid denna tid. Fadern hade dött några månader förut (1869, 5 mars), hans syster var sjuk. Man gick på tå och talade med låg röst, allt i bjärt motsats till naturen därute, där solen gassade, gardet spelade och öfvade sig i musik och exercis ute på torget. Edelfelt visade själf för mig det intressanta arbetet, hvilket gaf anledning till ett samtal om den gustavianska perioden, dess konst och poesi. Till min stora glädje fann jag, att vi stodo på samma botten: „den tiden var oss kär".

Jag skulle icke här nämna denna i det hela obetydliga episod, om icke det egendomliga skulle ha inträffat, att det som förde oss samman i unga år var konst- och kulturhistorien. Lifvets största intressen för oss var denna, om vi ock då stodo på något olika plan.

Ännu en gång skulle vi sammanträffa på konst- och kulturhistorisk grund, innan Edelfelts lefnadsbana var bestämd. Det var i Åbo sommaren 1871, då vi oväntadt möttes, jag vill minnas hos grefve Carl Armfelt. Jag kom från Stockholm, där jag vunnit inträde vid akademin, och Edelfelt tecknade någonstädes i Åbo omnejd för fornminnesföreningens räkning. Han hade, vill jag minnas, rest in till Åbo för några uppköp. Vi voro några timmar tillsammans, han var öfverlycklig och nöjd med arbetet som fornminnesföreningens tecknare.

Om det, som E. Nervander säger, var en „fördel för föreningen" att få Edelfelt fästad vid expeditionen, var det förvisso en fördel för den unga tecknaren. Han fick besöka Egentliga Finland, vårt lands egentliga kulturort, fick se denna nejd i sommarens hela prakt. Från socken till socken, från ö till ö, från kyrka till kyrka drog expeditionen fram längs Finlands sydkust, letande, undersökande och aftecknande allt, som bar vittne om att detta land dock en gång i tiden berörts af konstens heliga anda. Edelfelt fick så att säga känna denna urgamla finska kultur

i första hand, se de älsta spåren af de stora historiska stilarna, den romaniska och den götiska, i deras första lifsyttringar på finsk jord. Han fick kopiera „de gamla fromma, ofta i formen så otympliga helgonbilderna“ samt kyrkomålningarna från den katolska tiden i vårt land, målningar, som oaktadt sin bristfälliga teknik dock värma åskådaren genom sin älskvärda naivitet och varma inspiration. Han kom i närmaste beröring med förgångna sekels konstnärliga skapelser, och utan tvifvel var detta den bästa konstskola den unge konstnären vid denna tid kunde genomgå i hemlandet. Att intrycken af vårt land, dess folk och dess konst samtidigt trängde in i hans medvetande, att detta skedde i hans lefnads känsligaste år, kunde icke annat än väcka till lif det möderneärfda finska hos honom. Utan dessa ingående studier i landets konst, och detta därtill i olika trakter af vårt land, hade den faran förelegat, att han, lefvande i hufvudstaden, i kretsar som endast talade svenska, som sällan, om någonsin, kommo i beröring med de breda lager, hvilka uppbära det finska samhället, kommit att stå främmande gentemot det stora, för oss alla gemensamma fäderneslandet. Osökt påminnes man härvid om den gamla sanningen, att det gäller för konstnären att söka sig så djupt, att han därvid tränger ända ned till de nationella rasaflagringarna, i hvilka de eviga kulturella källådrorna gå fram.

Den äkta konstnären kan icke vara nog lokal, nog starkt genomsyrad af sin hembygds själ. Rafael blef urbinare, Dante och Michael Angelo florentinare, Tegnér och Geijer buro Värmlandsbilderna djupast i sin själs inre, likasom Bellman Stockholms, Topelius Österbottens, så länge de lefde. I vårt land var en klassisolering vid denna tid desto mera att befara, som det finska språket i stora delar af Nylands län var ett främmande språk och i landets hufvudstad talades endast af den tjänande klassen. Expeditionen var för Edelfelts vidkommande således icke blott ur konstnärlig utan äfven ur språklig och allmänt medborgerlig synpunkt uppfostrande och väckande, och det till så väsentlig grad, att den lämnat bestämda spår i gången af hela hans utveckling och hans konstnärskap.

Om jag i minnet försöker att göra mig en totalbild af Edelfelt, sådan han tedde sig för mig under pojk- och ynglingaåren, skulle jag säga, att han var en fet, frodig gosse, som, ständigt omgifven af kvinnor och omhuldad af dem, själf fått ett visst kvinligt drag öfver sig. Han var höflig, undfallande, mjuk; nästan en „mammas gosse“. Å andra sidan har jag ett alldeles bestämdt minne af att han var ovanligt kunskapsrik, särskildt var han inkommen i den svenska och den nordiska konstens historia.

* * *

Året 1872 var jag elev vid konstakademin i Stockholm och bodde i ett litet hotell vid Drottninggatan. I våningen under mig bodde en sydländska af förnämlig börd, hennes broder och kusiner tjänade vid olika beskickningar i Europas storstater, en var minister. Ett hett blod och romantik hade slungat henne ur en för hennes stånd och ekonomiska ställning naturlig bana uppe på samhällets höjder, till lägre sfärer. Nu lefde hon i tämligen mediokra vilkor här uppe i norden. Vi två hade sammanslutit oss i en varm vänskap, som hållit lifvet igenom, äfven sedan hon åter stigit upp i de kretsar, där förmögenheterna räknas i sexsiffriga tal. Mina få lediga stunder plägade jag tillbringa hos henne, hvarvid tiden fördrefs med läsning af de franska klassikerna och naturligtvis Musset — hon kände som få hela den romaniska världens litteratur.

Hos denna belästa och i denna världens vägar förfarna väninna träffade jag ofta konstnären grefve George von Rosen, som här utvecklade hela sin briljanta förmåga af en lika originell som färgrik konversation. En dag berättade grefve v. Rosen, att han i dagarna väntade eller haft ett besök af min landsman Albert Edelfelt. Jag kunde väl gissa, hvad ändamålet med besöket var. Edelfelt ville rådfråga George v. Rosen, som då stod på höjden af sitt konstnärsrykte, om sin lefnadsbana. Jag har hört

Edelfelt själf relatera besöket, men har glömt detaljerna. Jag drömde icke då om att jag en gång skulle skrifva en bok om „människor som jag känt“. Grefve v. Rosen, själf elev af den flandriska målaren Leys, hade rekommenderat Antwerpens akademi och den holländska skolan som de bästa för dem, som ville studera konst.

Ett par dagar senare mötte jag Edelfelt, som var på väg till mig. Han var mycker nedslagen. Pinsamt villrådig och obeslutsam i valet af lefnadsbana, sade han sig vara nästan lika intresserad af språkstudier, latin och grekiska, som af teckning och målning. När det nu gälde att välja, var han ängslig och rädd för lifvets och konstens allvar, dess storhet och dess stränghet. Jag tog mig också talan i denna hans lifsfråga, ville förleda honom till arkitekturen och akademin i Stockholm, där jag trifdes utmärkt. Men på det örat ville han ej höra. Han talade med bitterhet om att hans fader lidit på denna bana tusendetal obehag af kamrater och öfvermän, och särskildt hade han rent af förföljts af den, som sedan blef hans efterträdare som öfverdirektör. Nej, arkitekt ville han icke bli, men målare eller språkmänniska (ordet var för öfrigt ej uppfunnet på 1870-talet), det var här valet stod. Edelfelt hade kommit till Sverige, utom för att rådgöra med grefve v. Rosen, för att på Gripsholms slott kopiera ett porträtt af Adlercreutz för, om jag minnes rätt, borgmästaren i Borgå, den orginelle

Holm, en man „berömd bortom Esbo och Pernå“ för bland mycket annat sitt „svarta portvin och sin gästfrihet“.

En vacker sommardag reste jag ut till Gripsholm för att hälsa på Edelfelt. Vi vandrade genom den gamla Wasaborgen och kommo alltid till de minnen och porträtt, som hänförde sig till tredje Gustafs dagar. Den längsta tiden uppehöllo vi oss i den förtjusande teatern, som Hårleman här uppförde för den nordiske roi soleil. Inpassad i det gammaldags medeltida tornet från Gustaf Wasas tid med dess manhaftiga och robusta yttre, är denna teater något af det skönaste man i norden får se i Louis XVI:s stil. Likasom en oändligt fin sydligare nejders blomma vuxen upp i skyddet och på ruinerna af en praktfull riddarborg, breder den sig ut i guld, i hvitt och purpur i denna Gustaf I:s och Karl IX:s praktbyggnad. Vi gingo på scenen, i logerna och rekonstruerade i vår fantasi salongens något vanvårdade prakt, låtsades sammanträffa med Kellgren, Mennander-Fredenheim, Clewberg-Edelcrantz, Munck, Möllersvärd, Blomcreutz och hela det finska kotteriet från den lysande konungens tidehvarf. Det var några förtjusande timmar i längesedan förgångna minnens värld, hvilka timmar nu i sin tur, efter snart fyratio år, stå för mig i ungdomligt ljus.

När Edelfelt återkom till Stockholm besökte vi Haga. Han talade om att hans moder ofta

sjungit och gnolat den lilla förtjusande komplimangen af C. M. Bellman till Gustaf III: „Fjäriln vingad syns på Haga“. Jag har besökt Haga och Gripsholm med Edelfelt mera än en gång, antagligen sammanblandar jag minnena från dessa olika besök. Jag vill dock berätta dem sådana de nu föresväfva mig.

Vi gingo öfver Solna kyrkogård med sina skaldegrafvar och kommo på denna väg öfver ruinerna af stenfoten till Deprez slottsbyggnad till Haga. Det var en solig dag vi lustvandrade i denna på 70-talet ödsliga park, ty efter prins Gustafs död hade det gudomliga Haga icke på länge bebotts; det ansågs osundt. Edelfelt gjorde några eskisser öfver slottet, Ekotemplet och Brunsvikens vassbevuxna strand. Vi besågo äfven Masreliez' förträffligt inredda och dekorerade rum i konungens paviljong; också här gjorde Edelfelt en del förstudier för sin blifvande tafla. Han var icke fullt på det klara, om „Fjäriln vingad“ skulle placeras inom konungens rum eller i parken.

Det första bref, jag för öfrigt erhöll från Edelfelt, gällde just Haga. Antingen han skänkt bort sina eskisser eller förlorat dessa, alltnog, han bad mig draga upp slottets hufvudlinjer, skizzera upp dess fasad och på ett ungefär ange bredden af Brunsviken nedanför slottet.

Till „Fjäriln vingad syns på Haga“ finnes af Edelfelt flere teckningar och åtminstone en

färgeskiss, bland annat i den hans systrar tillhöriga portföljen han själf skämtsamt kallade „de gustavianska pappren". Då han 1877 funderade på sin tafla för 78 års Parisersalong fladdrade „Fjäriln" åter upp och förde ett kort fjärilslif för att falla för „Hertig Carl skymfande Klas Flemmings lik". Några dagar tycktes han tveka om de två så olika ämnena, förfiningen och behaget, kärfheten och råheten. Han valde det senare, som också, frånser jag råheten, i alla afseenden var passligare för en Parisersalong 1878 och för en konstnär, som var besjälad af Laurens, och det var Edelfelt vid denna tid i allra högsta grad. När han några år efteråt tecknade eskisserna till Auroraförbundet, lefde „Fjäriln" upp ännu engång, den skimrade och lekte inom honom. Sven Scholanders föredrag af den lilla sången gaf den ett skenlif för några veckor och dagar. Så länge han lefde, tröttnade jag alldrig att säga åt honom: „Den tiden var din första kärlek, gif oss en bild från dessa solfyllda år i Stockholms parker eller af orons år i Borgå, när konungen höll hof i den lilla pittoreska staden. Gif oss Auroraförbundet, utan afseende på rummet, där det engång skall få sin plats, och du skall själf se, att öfver taflorna från den tiden kommer att hvila något af det finaste, skäraste du känt, de skola bäras af hela din ungdoms patos".

Så länge valörmåleriets period räckte, lyssnade han med ett visst vemod på detta tal.

Dock, tiden var icke gjord för slika historiska idyller. Men när Per Brahecykeln var färdig, då tog han än en gång fram ekissen till Auroraförbundet. Så frestande det än var . . . . men han hade så mycket annat att tänka på, så många porträtt, som väntade på hans pensel, särskildt ett som plågade honom ofta. „Det tar lifvet af mig“, sade han. Och han dog, innan det ens blef påbörjadt.

Jag har sett Edelfelt i nederlagets likasom i triumfens timmar. Man måste säga, att han egentligen icke var skapad för motgångar, men detta gäller blott motgångar, som rörde hans konst. Motgång, sorger, nederlag af andra slag har jag sett honom bära som en man, men gällde det hans konst, ja, då var han utom sig och oresonlig. Motgången tycktes rent af bryta, icke böja honom. Konsten var hans etik, det var den moraliska grund han stod på. Att släppa ifrån sig ett arbete, där han, enligt egen åsikt, icke gjort sitt bästa — faktiskt sitt bästa — var hos honom synd mot den heliga anden. Han öfversåg med mycket, som världen kallar omoraliskt — kanske för mycket — men i fråga om konsten var han orubblig.

Se här en episod från nederlagets dagar. Min recit synes mången läsare kanske för lång, men jag måste ställa den i den miljö verkligheten och minnena gifvit den. Våren i södern är endast en episod, som man knappast märker

i årens växlingar. När man som jag i januari plockat små mörkröda rosor längs foten af Olympen, tycker man, att det icke är vidare märkvärdigt, att man i mars plockar violer och narcisser vid templen i Pæstum. Våren i södern är en ståtlig, skön kvinnas uppvaknande efter en kort slummer, en kvinnas, som slumrat in så godt som i full dress. I norden är det ett smärtfylldt uppvaknande ur dödens förgårdar. Med fruktan och hopp följer man kampen mellan mörker och sol. Man kastas från plågsam ovisshet och ängslan till bäfvande hopp och glädje. Men våren i mellersta Europa, i Paris, i Isle de France, den är de andra olik. Från den dag, den har vaknat, skrider den jungfrulig, skön och vek fram, den tvår sig i ett ljus, som icke bländar och sticker, som endast värmer och smeker, den smyckar sig med en för hvarje dag allt mera färgrik och doftande blomsterskrud. Vår i Paris! Vår i Seine-dalen! Du är den skönaste jag någonsin sett.

Jag disponerade en vår under fjorton dagars tid ett litet chalet i Saint Germain, helt nära den stora skogen. Ett „petit bleu“ lät mig veta, att Edelfelt skulle komma för att hälsa på mig. Han kom, modlös, betryckt, nedslagen i högsta grad. Jag visste hvad som händt, men då han icke själf talade om det, ville jag icke röra vid frågan. Sedan vi ätit en landtlig tidig middag i den förtjusande jaktpaviljongen, gingo vi upp på den

världsberömda terrassen, vid sidan af hvilken Monte Pincios, villa Estes och Bobolis ramper och gradiner falla till föga. Högt öfver dalen därnere följer detta mästerverk af ingeniör- och arkitektkonst bergets sluttning åt nära en kilometer. Från denna praktfulla promenad, i skyddet af en bok- och kastanjeskog, som är oförglömmelig, ser man det rikaste partiet af Seinedalen, i fonden anar man Paris' sköna silhuett. Nu just var det hänförande att se öfver dessa lunder i blom, dessa fält och ängar i vårens finaste grönska. Vi gingo väl en timme på terrassens stenplattor utan att just säga något åt hvarandra.

Till slut, när det blef alltför tungt och trist, sade jag:

„Nå, är det då så förfärligt! Betyder det så mycket".

„Du vet det då? Hvem har talat om det för dig".

„Jag vet, att din tafla till salongen refuserats. Huru jag vet det, kan jag ej säga. Och du har på sätt och vis refuserats för andra gången. Men det gör ingenting. Nästa gång går du in med pukor och trumpeter, och då" —

Men Edelfelt var otröstlig. Han skulle aldrig bli det han själf hoppats och trott, som alla — det kände han, det visste han — alla där borta i hemlandet väntade af honom. Allt var förloradt nu. „Tänk, om det kommer i tidningarna, då

skjuter jag mig. Hvarför skulle jag också egna mig åt denna den förfärligaste bland alla lefnadsbanor — konstens. Falkman var kanske en gång lika lofvande som jag, skall det gå med mig på samma sätt som med honom?"

Han lutade sig öfver balustraden, höll näsduken för ögonen och var tillintetgjord. Han ville lämna Paris och aldrig mer sätta sin fot inom denna stad. Han ville läsa grekiska, bli en språkman, det var hans rätta bana.

Jag kunde icke taga hans sorg på allvar, så öfvertygad var jag för min del om att han en dag skulle bryta sig sin väg. Mina trösteord hvilade på en så stark inre öfvertygelse om denna sak, att denna öfvertygelse genomfärgade allt mitt tal, hvarje ord jag sade, och han lugnade sig småningom, åtminstone något.

„Se dit", sade jag, och pekade mot väster, där tornen glödde i det sista aftonljuset, medan dalarna och djupen lågo i blånande dunkel. Luften ångade af vårblommornas vällukt, näktergalarne slogo i skogen, så att hjärtat vibrerade af lust och längtan. „Det här vill du lämna. Det var visst här han stod, Henrik IV, när han fällde sitt yttrande: Paris vaut bien une messe. Och du, du vill byta ut det mot ett lektorat i grekiska, kanske i Jyväskylä."

Han var lugnad, men långt ifrån tröstad. Ingen, som icke besökt skogarna i Paris omnejd, i Ville d'Avray, St. Germain, Fontainebleau och

Barbizon med sina rådjur, kan göra sig en föreställning om deras storhet och skönhet. Den som en afton, då skuggorna falla långa, suttit på vattenborgen i Helsingfors, skall kanske med förvåning finna, att Helsingfors är inneslutet i en oändlig skogsmark. Och likafullt, på fem mils omkrets af vår vackra stad finnes ingen skog, som i ålder, prakt och utsträckning kan jämföras med dessa skogar, som omge Paris. Hela den stora franska landskapsskolan, med Rousseau och Corot, ha tagit sina motiv från dessa skogar och små sjöar i Paris' omedelbara närhet. Edelfelt kände dem väl, han hade med målarskrinet i hand genomvandrat flere af dem. Här i Paris' omnejd hade han upplefvat mången rosig sommarsaga i dessa tysta, djupa skogar, vid randen af det brusande folkhafvet i Paris. Vi gingo in i St. Germains skog — det var verkligen „la forêt enchantée." Vi hade kanske under en kvart timme lyssnat till dess sus, andats in dess doft och hört dess näktergalars höga visa. När vi så skulle ut ur dess dunkla gömslen, måste vi leta oss fram hand i hand, och ändock trodde jag ett ögonblick, att vi icke förrän morgongryningen skulle finna vägen ur dess djup. Hundskall och en högljudd träta ledde omsider oss mot rätt håll.

Morgonen därpå följdes vi åt till Paris. Hela denna vår var Edelfelt nedslagen och tungsint.

* * *

Jag har sett honom i triumfens timmar. Hos Ledoyen vid Champs Elyssées, helt nära det (nu nedrifna) vackra industripalatset, var i ett af rummen ett långt dukadt bord. Fönstren stodo öppna, musslinsgardinerna fläktade för vårvinden, som mättad af dofter från de blommande kastanjerna dref in i rummet. Det halfrunda rummet var öfverfylldt af blommor, också det. Rhododendron i praktfulla lilasfärgade klasar fyllde hörnen, medan röda och hvita azaléor, styfva som skyldrande soldater, stodo i rad längs bordet. Mellan blommorna lågo i fina japanska korgar buteljer med spindelväf och mögel, bärande den högförnäma etiketten Chambertin. Längre bort stodo i isbad staniolklädda flaskor med handtag af alfenid. Metallkapseln höll fängslad den kyliga, hetsande saft, som tänder eld i de svalaste hjärtan och väcker lif i den trögaste fantasi. Bordet var dukadt, vinet var framsatt för den skandinaviska konstnärskolonin i Paris. Salongen hade öppnats. Efter veckor af ansträngning och oro hade herrar konstnärer fått visshet om att deras taflor voro emottagna af salongens jury. I dag hade man vandrat med „tout Paris“, med alla de stora och små mondaina, alla celebra konstkritiker och amatörer, alla kända modeller, alla, som älskade att skörda primören af säsongens fröjder. För första gången sågo konstnärerna med friska ögon sin egen tafla. Huru annorlunda tog den sig icke ut i nytt

ljus, bland tusendetal af täflande konstverk. Ingen enda kunde säga, att den verkade bättre än på staffliet i ateliern. Men det var detsamma nu hurudan den var, den fanns i katalogen, det var hufvudsaken; därför var man glad i dag. Bland alla nordbor hade en, Edelfelt, lyckats i år, slagit igenom, gjort sig bemärkt med ett konstverk, bland dessa fyratusen bilder och skulpturer, resultat af hänsynslös flit, flammande entusiasm, högt drifven skicklighet, ärelystnad, känsligt färgsinne och inspiration. Hans tafla hade nämnts af Albert Wolff (som i allmänhet icke var Edelfelt bevågen). Den lyckliga mästaren togs emot med ljudeliga välönskningar, och glädjen stod högt i tak.

Medan skämtet och munterheten stodo som högst, trädde där en gammal man in i restaurangen. Klädd i en mörkblå engelsk dräkt med en knippe violer i knapphålet, gick han fram med synbar värdighet och självkänsla. Det var Meissonier, tidehvarfvets store mästare. Han hade ett mäktigt modelleradt hufvud på den korta satta kroppen. Med sina borstiga hvita ögonbryn, sitt böljande hvita skägg och med ögon som en falk, var hans starka och eleganta figur känd af hela Paris. Jag hade träffat honom flere gånger, ett par år förut vid Michelangelofesten i Florens hos mären Peruzzi, hos prins Thomas af Carignan, hört hans egenartadt ståtliga hälsningstal i Palazzo Vechios historiska

sal. Det var en lika skön som imponerande syn att nu se denna härliga, sjuttioårige man, se honom i vårens bländande ljus midt i denna stimmande människovår. Knappt hade den glada skaran af nordbor fått sikte på honom, innan där utbringades ett rungande lefve för Frankrikes store mästare. Den gamle förde handen mot bröstet, gjorde en vacker bugning; öfver det nobla ansiktet, som påminte om Michelangelos figurer, spred sig ett vänligt leende.

„Messieurs les Suédois — min förbindliga tack!“ En smattrande salfva af handklappningar och taktfasta hipp hurra hördes. Den gamle gick mot Edelfelt, skakade hand med honom, sade honom en hel del förbindliga ord med anledning af hans tafla på salongen.

Edelfelts intelligenta ansikte formligen lyste af hänförelse, och vi kände oss alla lyckliga och stolta öfver landsmannens — på utländsk botten äro vi alla som tala svenska landsmän — vännens framgång.

* *
*

Det var ju historiemålningen Edelfelt var predestinerad för. Hans äldre vänner, Otto Schauman och den storvulna Fr. Cygneus, hade sagt och understrukit saken många gånger både för oss, som i tidigare år stodo honom nära, likasom för Edelfelt själf. Fr. Cygneus, alltid pompös, alltid kännande sig som medlem af en

„académie d'inscription et des belles lettres", sade till mig om honom sitt ille faciet. Med bördan af denna predestination gaf han sig i väg till Antwerpen och Frankrike.

Gifvet är, att han under sådana förhållanden tidigt skulle komma att hvälfva i sin hjärna bilder ur vårt lands förgångna historia. Han hade ju redan som yngling sina Fänrik Ståls sägner klara inom sig, delvis t. o. m. upptecknade, men detta var vid denna tid ännu ej historia. Vi stodo så nära denna tid, första hands diktaren hade vi sett och talat med. Många af sönerna af dem, som lefde och verkade 1808—09, kände vi personligen, horisontlinjen var ännu för hög, synpunkten alltför nära, planet och gränspunkten icke tillräckligt långt. Utan resonemang om och i saken, tycktes det väl honom och oss alla, att en perspektivisk rekonstruktion af denna tid under sådana förhållanden blefve svår och redan på ringa afstånd från siktlinjen, vare sig till höger eller vänster, skef.

Såvidt jag minnes, rörde sig hans tidigaste fantasier i historiemålning kring Daniel Hjort, ämnen ur Klubbekriget, Clas Fleming och Flemings död, och koncentrerade sig redan under början af 70-talet på den episod, som sedan blef „Hertig Karl skymfande Clas Flemings lik".

Om denna tafla i dess vardande har jag varit med. Edelfelt var hösten 1876 uppe hos mig flere gånger för att få besked om det rum i Åbo

slott, där denna episod försiggick. Vid mina Åboresor gjorde jag äfven flere försök att rekonstruera rummet, men slottet var då ett sädesmagasin, och det var omöjligt att komma till något resultat om rummet ifråga. Så mycket mer som enligt traditionen tvenne rum i slottet i tiden varit kyrka (sällan har jag observerat traditionens bärkraft så som här och i denna fråga). Hvilken af salarna, som varit kyrka under brödrastriden, kunde jag då ej fastställa. Jag var alltid rädd, att Paul Delaroche „Cromwell vid Karl I:s likkista" skulle gå igen i behandlingen af detta ämne, men Edelfelt sade: „Delaroche har som vanligt målat „en contemplation", jag ger „en action".

Jag var 1878 uppe i hans atelier, när han lade sista hand vid taflan. Då jag visste, att Edelfelt var ytterligt känslig för kritik, af hvad slag den än var, försökte jag vara så varsam som möjligt i allt, hvad jag sade, men han kände i luften, att jag ej var hänförd af verket. På mig verkade det starkt sluttande golfplanet, skråperspektivet, den för ämnet väl lilla skalan oförmånligt. Han dref det själf till en het debatt. När jag under samtalets gång framhöll Laurens — den konstnär jag djupast beundrade vid denna tid, och om hvilken jag börjat skrifva en bok — svarade han med hetta: „Men ser du då inte, att det är Laurens ut och in och till den grad, att jag är rädd för saken". Så var i viss mån

fallet. Episoden var vald i denna mästares stil, färgen grå fond med starkt insatta förgrunds-

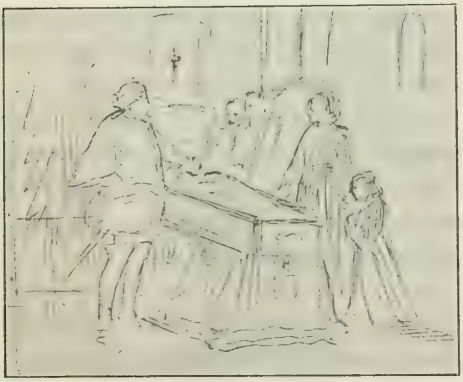

färger i gult och blått. „Men“, invände jag, „Laurens målar, allt hvad jag sett, i frontperspektiv, och alla de stora historietaflor jag sett

äro uppställda efter denna regel". Edelfelt var mycket missnöjd med detta mitt yttrande.

Några dagar senare fick jag ett bref af honom med sex teckningar. I detta bref skref han: „Du vill ha figuren så här, jag har ursprungligen tänkt mig den så här. Det som jag nu gjort, är mellanting mellan hvad jag tänkt och hvad du sagt. Tyvärr har jag endast två af de sex teckningarna kvar. Trenne voro sådana att jag kan rita dem ur minnet. Du vill ha alla i linjen A. B. (en akademisk komposition med tydlig midt och afvägningar åt sidorna).

Jag ville blott, att hufvudfigurerna skulle stå såvidt möjligt i samma plan, och att kistan ej skulle stå i för mycket sned linje mot horisonten. Att min tanke delades äfven af andra framgår af en karikatyr, som ingick i en fransk tidning, framställande hertigen åkande kälke på likkistan och tjänaren till höger hängd i porthvalfvet.

„Hertig Karl skymfande Clas Flemings lik" gjorde sig emellertid vida bättre på salongen än i ateliern. Fråga lär ha varit om att belöna den med guldmedalj af tredje klassen.

* * *

I januari 1882 var frågan om utställningen i Moskva för mitt vidkommande så tillvida klar, att Robert Runeberg var utsedd till dess kommissarie, jag till dess arkitekt. Runeberg

var en utmärkt chef. Alltid lojal och förtroendefull, gaf han mig genast plein pouvoir att på egen hand vidtaga alla nödiga åtgärder i och för konstafdelningens värdiga presentation inför den „allryska allmänheten“. I ett litet brefkort vände jag mig i detta afseende till Edelfelt och bad honom jämte mig bilda en kommitté för att få den finska utställningen så väl företrädd som möjligt. På denna min apell skref han ett versbref, lustigt, fyndigt och smickrande, ett bref, som jag skänkt åt någon autografsamlare, och således ej kan citera, men hvars slutstrofer, dem jag bevarat i minnet, lydde:

„Godt mångväldet ej är, en enda blott herrskare vare,
Upplysta enväldet blir i konsten förvisso det bästa.
Därför med lif och med själ ger jag mig helt åt din sak,
Mins de la Gardies bragd, och för som Jaakko den laiska
Finnarnas segrande konst upp till tinnkrönta Kremlin“.

Det var nog så modigt gjordt af honom, ty det ansågs icke klokt och patriotiskt vid denna tid att taga del i en utställning i Moskva. Man skulle ignorera allt ryskt, sade den ena parten; icke mana ut dem, hette det hos den andra parten. Hvardera hade orätt, ty engång måste dock striden tagas upp, vi kunde ej, och ha ej i evighet kunnat hyckla. Förr eller senare måste vi våga säga ut högt, så att det hördes kring hela världen, hvilken vår uppfattning om vår rättsställning i det allryska riket var. Tack vare

Bobrikoffs brutalitet drefvos vi motvilligt ut i den strid vi idag hålla på med. Japanernas energi, Tschuschima, Rysslands kroniska finansnöd och . . . allt det, som kallas försynens skickelse eller Guds nåd, ha vi att tacka för att vi till dag som är kommit igenom utan att krossas; och det slutliga resultatet af denna rättsstrid, blir, därom kan man vara förvissad, fullkomligt i paritet med vår politiska moralitet, vårt folks allmänt sedliga nivå, ty rätt alltid varar, är en orubblig sanning. Dock, jag återvänder till 1882. Då kostade det som redan nämnts mycken möda att få vår konst väl och rikt företrädd.

En för hvars auktoritet Edelfelt alltid, ja redan i unga år, böjde sig, Gunnar Berndtson, var tveksam i denna utställningsfråga. Till och med Otto Schauman gjorde ett oväntadt hårdt och egensinnigt motstånd, ehuru icke af politiska skäl. Han ville icke låna ut en del nummer från galleriet. Emellertid fick Edelfelt genom sin enträgenhet och behändighet både den ena och andra med sig, och därmed var saken klar.

I betraktande af att det gällde en utställning i Moskva, tänkte vi oss som utställningens pièce de résistance ett eller några konstverk, som allmänheten vid denna tid icke kände till. Edelfelt hade fått en smickrande beställning (genom familjen Etter), nämligen ett porträtt af kejsar Alexander III:s barn. Vi hade upptecknat ett

helt schema öfver taflornas uppställning, i detta schema intogs midtelplatsen öfver çymaisen af dessa presumtiva taflor. Af dessa taflor, som vi väntat så mycket af, hade Edelfelt, utställningen och jag emellertid föga glädje.

I slutet af januari reste Edelfelt till Petersburg. Vi hade denna säsong plägat ett flitigt umgänge. Hans afresa blef för mig därför en stor förlust och lämnade ett betydande tomrum i min vän- och umgängeskrets. Vi korresponderade emellertid mycket flitigt vid denna tid, hvarutom hans moder hade godheten att ofta lämna mig meddelanden om hans arbeten och hans hälsa. Flertalet af hans, liksom många andras, bref förstördes emellertid vid en liten eldsvåda i mitt hem, så att jag ej har mycket att meddela från denna tid. Några bref har jag dock räddat. För att visa, huru väl och spirituellt han skref resebref, vill jag här publicera följande bref från Gatchina, dateradt den 6 februari 1882.

Hedersbroder!

Tack för ditt bref. Jag fick det ordentligt i går, fastän adressen var svensk. Med nöje skall jag bidraga till det Lönnrotska festbladet. Engeln slår icke precis så ofantligt an på mig, men i brist på bättre, så får han väl gå. Jag skall försöka få teckningen färdig omkring den 10:de och därefter genast expediera den till dig.

Om den också göres något större, kan den ju alltid öfverflyttas på trä medels fotografi. — Det går mycket behändigt.

Här på Gatchina är det tämligen dystert. Det är något som påminner om Escorial, ehuru kejsaren ej har något af Philip II. Inga fester, inga ståtliga nöjen. Det enda granna man får se är några uppvaktningar och deputationer på förmiddagarna.

Du vet att Gatchina är byggdt af den underliga Paul I. Hållet i allvarlig, torr renaissance tyda dock tornen, vallarna, vindbryggorna o. d., att slottet skall föreställa ett slags befästad borg. Inredningen är tämligen bra. Några af Paul I:s rum med gobeliner, antiker, bronzer o. d. äro utomordentligt rika och sakna ej stil. Dock kan Gatchina ej jämföras med Zarskoje Selo, som ju är ett non plus ultra af fin rococo. Härliga gobeliner finnas, Don Quichotes historia, skapelsehistorien m. fl. enorma dukar. Några nöt till intendenter ha under Nicolaus tid gått och satt ventiler midt i väfven, så att Gud Fader har en fyrkantig bricka och en surrande ventil strax under nafveln. Det märkligaste här äro väl dock samlingarna af chinoiserier, de bästa jag sett i mitt lif, de på världsutställningen icke undantagna. Allt är från förra århundradet, gåfvor af kejsaren af Kina åt hans ryska kusin. Jag passerar fyra gånger dagligen genom kinesiska gallerierna och kan aldrig underlåta att

stanna där länge för att beundra de makalösa sakerna.

Porträtten äro nu så godt som färdiga; jag önskar de vore det längesedan, ty arbetet är svårt, tidsödande och otacksamt. Barnen stå mycket illa modell, och den lilla har dessutom en af de svåraste, minst prononcerade, ombytligaste barnfysionomier man kan tänka sig. Kejsarinnan säger att jag gjort honom för allvarsam „ti han er i Grunden en lille Skælm“, och detta skälmeri får jag ej fram. Den lilla storfurstinnan är söt, och kommer att blifva det ännu mera, ehuru hon är allt annat än reguliert vacker. Men hon har moderns vackra ögon och vackra miner och är smidig och behaglig i sina rörelser som en liten kattunge. Hon roar sig nu med att måla och har klottrat fullt ett af mina album.

Så snart jag är färdig här, tar jag i med ett redan påbegynt porträtt af en rik och fin fru Miatleff; de andra beställningarna lämnar jag till en annan gång, ty jag brinner af oro och längtan att komma till det kära Paris. Omkring den 10 mars har jag tänkt mig resfärdig, och då är det ju alltför troligt att vi råkas här. Jag ville gärna rekommendera dig mina opera omnia för Moskva. Botkin, som har någon slags öfverinspektion af konstafdelningen på den stundande expositionen, är en mycket hygglig karl, och jag skall göra dig bekant med honom, ifall du ej redan är det. Wladimir har gifvit tillstånd att utställa åtmin-

stone en af hans taflor. Angående de kejserliga barnen har jag ej ännu hört mig åt.

Lifvet i Petersburg, dit jag reser ungefär 2 gånger i veckan, är ganska stillsamt, till följd af sorgen och den snölösa vintern. Utvärdshusen, trojkor och parties fines vänta på bättre tider.

Den ryska patriotismen, sådan den sist yttrade sig i Skobeleffs tal, är ganska vedervärdig, och beklagligtvis är det nu ett mod att vara så genomrysk som möjligt. För en utlänning är ju detta icke synnerligen angenämt. Mina taflor kunna därför ej heller vinna den stora mängdens bifall. Hvarför har han ej gjort „Mujiki", hörde jag en dam naivt utbrista framför min tafla. Och hade jag också gjort de mest genuina naschibratar, så ändas mitt namn ej på off, och jag är därför mer eller mindre omöjlig här, för den stora hopen förstås.

Vi måste vid utställningen i Moskva göra allt för att ryssarne skola förstå, att vi äro något skildt för oss, att vi ha en egen konst, som icke är att förakta och som isynnerhet kan bli något med tiden. Laga nu så att vi få flere af Berndtsons saker — Amatörerna, La chanson de la mariée, Lodes porträtt och dylika — likaså goda saker af Holmberg och Lindholm. Jag tror ej, att vi skola behöfva skämmas, tvärtom. Mycket beror på dig och de andra kommissarierna, försök nu att göra allt hvad du kan. Inga medaljer

lära utdelas för konst, endast dekorationer, så sade åtminstone Botkin.

Det lider till midnatt och jag slutar därför, ber om min ödmjuka hälsning till din fru, samt ber dig snart skrifva till din

vän och tjänare
Albert Edelfelt.

På åttiotalet var jag ekonomiskt oberoende, bands ej af min tjänst, var tämligen fri och skydde ej ansträngningar. Jag reste då ofta till Petersburg både i mina egna och utställningens affärer och besökte då alltid Edelfelt. Vi förde då high life bland konstnärerna, jag nämner Botkin (som jag kände sedan Wienerutställningen). Han var en medelmåttig konstnär, men genombildad, beläst som få, älskvärd och därtill millionär. Den eleganta, kvicka och hänsynslöst elaka Jacobsen, en skicklig målare af hofanekdoter, m. fl. Vi vore ofta bjudna hos Obolenskis, Apraxins och fru M . . . Så vidt jag minnes gjorde Edelfelt vid denna tid äfven furst Tenischeffs bekantskap, en bekantskap som sedan blef värdefull, när det stora trasslet vid världsutställningen 1900 utspelades.

En dag i mars månad for jag åter till Petersburg för att taga hand om Edelfelts opera omnia och säga honom farväl. Han var grundligt trött på Petersburg och längtade svårligen till Paris, men han „var icke människa att få ut sina pen-

ningar från hofschatullet". Då rann det mig i hågen, att också jag hade en liten fordran på samma schatull för något arbete, som jag gjort för mer än ett år sedan. Vi gingo upp till hofränteriet i ett hus bakom den stora teatern och frågade efter Edelfelts pengar. Nej! anordningen hade icke kommit ännu.

Nu frågade jag efter mina penningar. Man kunde anständigtvis icke svara, att anordningarna icke ännu kommit, och då blef där ett rifvande i papper och kladdar af alla slag. Medan de goda herrarna sökte i sina böcker, talade Edelfelt och jag halfhögt svenska med hvarandra, och Edelfelt sade otåligt: „Jag måste resa i morgon, jag går till furst Obolenski eller till kejsarinnan själf".

„Nå, tala om min affär med detsamma", sade jag. Jag märkte att en af kommiserna med stort intresse lyssnade till vårt tal. Vid våra repliker steg han upp, gick till den, som det föreföll, främsta tjänstemannen i kontoret och hade med honom en kort öfverläggning. Den högställde såg bekymrad ut, kom till oss, hälsade högst belefvadt och bad om våra adresser. När Edelfelt, som kunde mindre ryska än jag, först uppgaf Gatschina lustslott (han bodde då vid Nadeschdinskaja) och jag Jacobsons af alla kända atelier, blef oron och ifvern stor. Man bad oss ge oss till tåls, ännu samma dag skulle vi få bestämdt besked. Vi gingo ut. I vesti-

bulen stod den intresserade lyssnaren och presenterade sig på svenska, han hette Alexander . . .*)

„Nog får herrarna nu sina penningar".

„Nå, men annat är ju icke heller att antaga".

„Naturligtvis, men det går inte alltid så fort, men nu går det fort, när man har sådana relationer . . ."

I själfva verket, såvidt jag nu minnes, hämtade en kommis medlen samma dag åt Edelfelt, och jag fick besked, att mina penningar legat på ränteriet i Helsingfors sedan månadtal.

Engång innehafvare af några större rubelsedlar, beslöto vi att offra några procent af penningarna på nöjets altare. Efter att ha spisat en bättre middag hos Contant togo vi en lihatsch (snabbåkare) och åkte i hvinande fart till den

---

*) Jag begagnar mig af tillfället att tacka herr Alexander . . . för den ovärderliga hjälp han varit för mig. Vid sex expositioner har han bestyrt om att alla Kejserliga och Storfurstliga personers inköp reglerats utan besvär. Engång, då det dröjde, besökte jag honom; man sade att han var „i magasinet". Jag gick till magasinet, ett väldigt rum, som upptogs af allt hvad en människas fantasi kan tänka sig, utom lefvande djur. „Hvad är det här för ett nederlag?" „De Kejserligas inköp under årens lopp". „Hvad i Herrans namn gör ni med allt det här?" „Det går som gåfvor till lotterier, sjukhus, skolor, till utlandet och till enskilda personer i hela världen". „Nå hvad är den här butiken värd ungefär?" Herr Alexander trodde, att det hela kunde gå upp till en million mark.

Petersburgska ungdomens Eldorado, hvad det hette den tiden har jag glömt. Ett äkta ryskt värdshus var det, skräpiga vestibuler, stinkande toiletter, en vinterträdgård, där man inandades en luft, som inte kan beskrifvas. Vi begärde emellertid ett stort privatrum, kommenderade in ostron med Barsac och zigenarkören. Den kostade dåförtiden 25 rubel för fem sånger, 10 rubel rummet, te och sylt åt damerna, och våtvaror åt — jag kan inte förmå mig att nedskrifva ordet, använder därför en periphras, damernas pappor, bröder, kusiner och älskare. Ingenstädes i världen står zigenarromantiken så högt i kurs som i Ryssland. Hvarje mondän rysk man bör någon gång i sitt lif ha lågat för „steppens bruna dotter", bör någon gång ha låtit plundra sig af dessa oerhördt snikna och varsamma sirener. Det är Puchkin, som genom sina dikter gifvit poesins gloria åt dessa utsökta skojare. Nåväl, vi ville se dem på nära håll. Medan vi sutto och spisade vid vårt bord, stego först damerna in, gamla ungmör, hos hvilka näsa och haka möttes, unga flickor med dunkla ögon och blåsvart, buckligt hår och en hy, som gick i sienabrunt. De ställde upp sina stolar i halfcirkel kring vårt bord, bakom dem skakade sig grofva, koppärriga karlar, fysionomier sådana att man, om man mött dem ute i en skog, ovillkorligen tagit till revolvern. Medan placeringen skedde, kommo megärorna och tiggde tobak

eller bådo att få spå i handen; de unga damerna råkade alla fira antingen sin födelsedag eller ha sitt helgons namnsdag just i afton och ville ha minnesslantar, helst i form af imperialer eller dukater.

Plötsligt tystnade sladdret, dörren öppnades med aplomb och in trädde truppens drottning, en ung skönhet i Indian yellow, klädd i en färgrik dräkt och strålande af diamanter. Skönheten är dock något underbart. Denna kvinna uppvuxen och född vid rännstenens rand, oskolad, hon kunde icke skrifva något språk och läsning var henne till besvär, hennes moralbegrepp, ända till det enkla om mitt och ditt, voro lindrigast sagdt socialistiska, djäfvulen och polisen var det enda hon faktiskt trodde på. Men hade hon lofvat att icke bruka sin mun till annat än sång, då hade hon med sin skönhet, sina milda svarta ögon, sin naturliga grace och sitt vackra smålöje kunnat placeras på hvilken för kvinnan representativ plats i lifvet som helst. Ett är visst: om tio år skulle hon ofelbart se ut som en af det gamla, snusiga skäggprydda gardet kring henne. Den fysiska skönheten går under årens obevekliga tvång snabbt under, den själsliga tager till långt in på ålderdomen, ty lifvet är i all sin flyktighet strängt pålitligt och majestätiskt, allt är ställdt i ett fint och omfattande rättsförhållande. Den strålande skönheten följdes af tvenne dames d'honneur,

sköna ännu, för några år också de. De trädde fram till oss, hälsade amicalt, förklarade att de också ville ha ostron och Barsac, te, papyrosser, jordgubbssylt och minneslantar etc. Pladdrande litet franska, satte de sig ned, kommenderade kören, kyparena och oss, och så begynte konserten. Våldsamma dundrande basar och högt spända sopraner, från barnens till käringens skrik, flöto i vilda ljudvågor öfver oss. Jag kände igen sången, kunde den utantill, det var Geibels Zieguenerleben „Es flackern die Flammen", satt i musik af Robert Schumann. Jag hade själf sjungit med i den sången under Fr. Pacius' direktion. Hvad vi nu hörde var förskräckligt. Vi bådo dem sluta upp och taga en enklare komposition, deras egna folk- och stamvisor. Inom denna inskränktare ram voro deras sånger, drägligt utförda, i hög grad intressanta. Bäst redde de sig dock med sin cotza eller cymbal och viol. Dessa två instrument äro zigenarorkestrarnas starkaste sida, de följa och markera melodin, de andra instrumenten endast ackompanjera. En del af körens medlemmar trakterade en trekantig zittra, kallad tzeng, från hvilket ord några lärda härleda hela folkets namn.

Edelfelt hade med sig ett album, och medan kören föredrog sina visor, började han teckna af en medlem af truppen, en stor, ståtlig, grof rackare, som såg ut som en hästtjuf. När teckningen var klar, steg denne fram till vårt bord

och fordrade fräckt tio rubel för att han suttit modell. Han höll så envist på sin sak, att Edelfelt till slut blef rasande, ref bladet ur sin bok och slungade det i synet på tattaren. Denne tog lugnt emot hvad han fick, såg belåten på sin bild, solade upp och sade lugnande:

„Ers högvälborenhet! Var god och skrif edert namn här nere.“

Den skojaren hade öga för slika saker. Han hade stått modell för en af Rjepins figurer i dennes odödliga bild från Wolga, „Burlakerna“, konstnärens ära och Rysslands skam, ty om någonsin en censor varit berättigad att förbjuda det offentliga utställandet af en tafla, var det väl i fråga om denna.

Dessa burlaker, mänskliga lastdjur, som bo i sandhålorna vid Wolgaflodens „bergstrand“ och släpa lodjorna upp mot strömmen, vore i hvarje annat land i Europa (jag gör ett undantag för Sicilien) omöjliga. Endast en genomrutten och brottsligt usel ortsstyrelse kan lida, att något sådant öfverhufvudtaget existerar.

Zigenarbanden ha förverkligat socialismens idé. Allt, som en medlem lyckats lista sig till, allt som sålts eller intjänats, all egendom, alla fysiska och andliga företräden, t. o. m. den kvinnliga dygden räknas som gemensamt kapital. Och ingår någon af truppen — sådant händer — ett lagligt äktenskap, erlägger äktenskapskandidaten tribut, beroende af varans större eller

mindre värde. Är förbindelsen illegal, blir saken densamma. Och gäller det den medeltida herrerätten, som utgör kärnan i Beaumarchais komedi, afhandlas, beslutes och bestämmes också därom inom bandet.

Emellertid tog vår orgie ett slut. Vi hade smakat på zigenarlifvets romantik och fingo räkning. Den var saltad! Särskildt var åtgången af brännvin och jordgubbssylt fruktansvärd.

Hela denna episod talar jag om af följande skäl. På hemvägen gnolade Edelfelt igenom zigenarnes repertoar. Hans fina öra hade attrapperat hvarenda sång. Icke nog därmed, då jag året därpå öfvernattade hos honom på hans villa i Haiko, mindes han dessa melodier och sjöng dem med sin något hesa, svaga stämma fullkomligt riktigt.

På hemvägen och i mitt rum talade vi långt in på natten om sammanhanget emellan färg och ljudförnimmelser. Jag har gjort mig en teori i konsten. Jag tror mig i en tafla kunna se, om en konstnär är musikalisk eller ej. Ju finare, delikatare och rikare hans färg är, dess känsligare är hans öra för musikens välljud. Det är, sinne för färgernas och tonernas harmoni följas enligt min åsikt nästan alltid åt. Jag tycker mig ha sett endast få undantag från denna regel, undantag i hög grad belysande för riktigheten i min observation.

I den moderna experimentalpsykologin kallas

den antagligen hvarje människa medfödda förmågan att sammanföra form, färg och ljudförnimmelser, att ge bild och ljudtyper åt helt abstrakta ord, t. ex. straff, sannfärdighet, sorg, för de förra visuella, för de senare auditiva photismer. Dessa namnbildningar funnos icke till vid tiden för våra observationer och samtal. Olika sinnens förnimmelser, som väcka likartade känslor, associeras ju lätt genom förmedling af dessa känslor; tonen, ordet väcka icke färgbilden direkt, utan en viss dunkel känsla, som i sin tur, särskildt snabbt och omedvetet, ju mera sinnena uppöfvats, tar gestalt i de färger och bilder, med hvilka känslan tidigare hos oss förknippats.

En gång, flere år efter de händelser jag här ofvan nämnt, när vi med Martin Wegelius och Edelfelt diskuterade dessa saker, frågade Edelfelt Wegelius: „När du hör ordet straff, hvad försiggår inom din föreställningsvärld?“ Blixtsnabbt och utan betänkande svarade Wegelius: „Jag hör en basun af oerhördt djup.“ Edelfelt hade en föreställning om höga, gälla rop och en hvitklädd kvinna med förbundna ögon, en „Dike“. Hos Wegelius väcktes endast auditiva photismer, hos Edelfelt både auditiva och visuella. Hvarje människa, som observerat sitt eget tanke- och föreställningslif, har utan tvifvel märkt, att t. ex. dagarnas, men främst månadernas namn framkalla gifna, konstanta, oföränderliga färgföreställningar. Med december, och än mera med januari,

följer en visuell föreställning i hvitt, med juli i grönt, med maj blått o. s. v. Hos Edelfelt voro dessa emellertid förenade med auditiva förnimmelser, ty mars var en krigsgud i violett skimrande rustning, bunden vid en musikalisk rytm till några takter ur Frühlings Erwachen, medan maj var ett blått, luftigt, skimrande insjölandskap till orden „himlen är blå“ ur Kapfelmans vårsång. Jag skulle för öfrigt tro: det landskap, som nu är egnadt till „Vårt land“. Man skall väl aldrig kunna utforska lagarna för dessa visuella och auditiva bilder för abstrakta ord och känslor, ty föreställningarna röra sig med en hastighet större än den elektriska gnistans, eller som drömbilderna. Man kan ju som kändt inom loppet af några minuters sömn drömma hela serier af färgrika händelser, men visst är, att de antagligen finnas hos alla människor, säkert hos dem, som äga en rikare fantasi och som syssla med musik, färg och ordskapelser. En gång, då vi diskuterade detta ämne, hvilket en tid starkt sysselsatte hans tanke- och fantasilif, framhöll Edelfelt som bevis för sammanhanget mellan hörsel- och synsinnet följande sakförhållande: „Ingen har skrifvit akustikens lagar, om man frånser några groft dragna grundlinjer för densamma, men alla som sysslat med dessa saker veta, att ett rum med sköna grundmått, med goda proportioner, ett rum, som verkar harmoniskt tju-

sande för synsinnet, är i akustiskt afseende fullkomligt."

Enligt den resonerande akustiken borde universitetets solennitetssal i Helsingfors vara det sämsta möjliga musikrum, med dess orkester inklämd mellan kordan af en cirkel och en rät linje, men raka motsatsen äger rum. Ställ orkestern hvar som helst i denna sal, musiken ljuder härlig! Hvarför? Rummet är för ögat oklanderligt vackert. Där finnas således dolda förbindelser mellan hörsel- och synsinnet, man kan därför förstå, att människor med ett fint nervsystem och starkt fantasilif samtidigt med abstrakta begrepp erfara både syn- och hörselsinnet berörande blixtsnabba intryck, ehuru de flesta målare-konstnärer man talar med om denna sak, föga tänkt sig in i den, måhända af skäl, att saken förefaller dem alldeles självfallen.

Det behöfdes Edelfelts bildning, kritiska skärpa och rent af lärda observation, för att iakttaga detta dolda själslif hos honom själf och andra. Han kände för öfrigt Aristoteles', Newtons och Goethes, Helmholtz' och Fresnels färgteori, och det var en njutning att höra honom tala om dessa saker.

Natten efter vår zigenarorgie höllo vi på med slika resonemang, allt medan vi packade in vårt bagage och kokade vårt te. I dagbräckningen reste vi, utvakade och trötta, men nöjda, han till Paris, jag till Moskva — det var, vill

jag minnas, den 13 mars 1882, årsdagen af kejsar Alexander II:s död.

* * *

Ingen finsk man har varit en så inkarnerad beundrare af allt danskt som Edelfelt. Ehuru ren svensk på fädernet, var han, då det gällde en jämförelse mellan Sverige och Danmark, svenskt och danskt, alltid med om att ge det danska första rummet, enligt min åsikt ofta med orätt. Ur hans bref och mina anteckningar skulle jag kunna leta upp huru många uttryck för denna hans beundran af det danska som helst. Därtill bidrog i hög grad hans vänskap med familjen Krohn.

Pietro Krohns bekantskap gjorde jag i Florens vid den stora Michelangelofesten. Med Krohn och Julius Lange genomreste jag under fjorton dagar stora delar af det gudomliga Umbrien. När året därpå Edelfelt, Victor Hoving och jag följdes åt till Warschau, bad Edelfelt, som med Hoving skulle resa till Italien, om ett rekommendationsbref till någon af mina konstnärsbekanta i Rom. Jag skref då ett bref till Krohn och anbefallde mina landsmän i hans omvårdnad. Hvem af oss kunde då ana, hvad som om några veckor skulle inträffa. I Venedig hade Edelfelt och Hoving förtärt förgiftade ostron, i Rom bröt sjukdomen, tyfus, ut. När jag i

början af april kom till Rom, var Hoving, min knäkamrat i skolan, nyss död, och Edelfelt funno min hustru och jag medvetslös i ett sjukhus under en varm, manlig och insiktsfull vård af vännen Pietro Krohn. Från denna tid voro de två vänner för lifvet. Öfver denna vänskap har Edelfelt rest ett af de vackraste monument, porträttet af Pietro Krohn och hans son. Manligt enkelt och djupt tänkt, öfverglänses det bland af honom utförda porträtt endast af hans moders bild.

Pietro Krohn, en målare, hvars stränga självkritik och oerhörda konstkritiska kunskaper lågo som en börda öfver hans fantasilif och redan tidigt förkväfde hans skaparekraft, blef i Edelfelts konst det som en gång Mentor var i Odysseus' hus. Lyckligtvis för Edelfelt bodde denna kunskapsrika, varmhjärtade, men hyperkritiska vän i Köpenhamn. Han fick således endast se Edelfelts färdiga saker, ty fara hade varit förhanden, att han eljes verkat störande på Edelfelts, likasom en gång på sin egen skaparelust och skaparekraft. Denna goda och älskvärda människa, som jag, om tid och krafter någon gång medge, gärna ville afteckna för en eftervärld, band Edelfelt vid Danmark, mera än något annat. Se här utdrag ur Edelfelts bref, utvisande hvad han tänkte om och kände för Danmark och danskarna.

„I konstindustrin står Danmark högst af alla världens länder, England och Amerika icke undantagna".

„I den danska paviljongen finnas två rum för mig, le dernier môt af enkel och god smak". Sedan han talat några ord om Sverige, säger han:

„Skandinaverna äro ändock herrar, som synes, och ha alltid detta diskreta och förnäma drag, som de andra, gudi klagadt, ofta glömma för reklamlustan."

„Bed dem (där hemma) tänka på hvad vi alla skandinaver äro skyldiga Danmark, som nu igen på världsutställningen visat sig som nummer ett af alla nationer, hvad konst och konstindustri beträffar." Gällde det klichéer, bokband, marmoreradt papper, fotografier, hvad som helst; alltid hette det: „Vänd dig till Danmark, i hvarje fall aldrig till Berlin." Man kan under sådana förhållanden förstå, med hvilka känslor han skulle taga del i utställningen i Köpenhamn 1888. När Finlands deltagande blef beslutadt, telegraferade han till mig en lyckönskan. En vidlyftig korrespondens å hans sida (numera förstörd) visade tydligt, huru varmt saken låg honom om hjärtat. Han gaf mig detaljerade uppgifter om sina taflor, Danmark först och Danmark sist. I ett af brefven hette det: „Dannebrogen, ja, det är nu den enda dekoration jag verkligen ville ha och bära, förstås, jag håller på Hederslegionen också, allt det andra är bara bosch."

Jag hade ett oändligt bråk med hans danska utställning, främst med det briljanta Pasteur-

porträttet från Sorbonne. Så vidt jag nu minnes, utgick förslaget att få det med och in på den finska utställningen i Danmark från mig. Det kom verkligen till Köpenhamn, men ställdes upp i salle d'honneur i den franska konstafdelningen midt emot utställningspalatset. Bref, telegram till franska ministern för de sköna konsterna, en envis och energisk belägring af den franska ministerns i Köpenhamn hotell, till sist en rapid resa till Paris gjorde, att jag omsider fick porträttet öfverflyttadt till den finska afdelningen, där det gjorde ett öfverväldigande intryck.

„Tack för ditt bref (skrifver Edelfelt), som lugnade mig betydligt. Jag sade ju, att du var allsmäktig, och att du skulle kunna bestyra om den Pasteurska transporthistorien — — —. Du måste i alla fall förstå min häpnad och oro, då jag i tidningarna och i bref fick veta, att flere af mina i Finland befintliga taflor skulle mig ovetande utställas i Kbnhvn. Jag tänkte då med förfäran på „Sommarkvällen" och flere vackra flickor, som jag alls ej ville ståta med *inför en sådan publik som den köpenhamnska*". I bref på bref hette det: „Skrif nu, när du har litet mera tid, hvad folk säger om mina taflor." Alla tider till barnslighet ömtålig, ja rädd för kritik, var han det „för den danska mera än för någon annan i hela världen".

Jag kunde vid vårt sammanträdande lugna honom med att herr Söresen var honom bevågen

och fick då det fyndiga svaret: „Tack för den saken; är Söresen nöjd, då kan jag vara det också, äfven med tanke på kejsar Wilhelm II:s, Bismarck II:s och Moltke II:s likgiltighet och onåd".

Detta sistnämnda med anledning af att Pietro Krohn sändt till honom ett utklipp, i hvilket det hette, att kejsaren och hans kavaljerer icke det ringaste brytt sig om konst, utan trafvat genom konstutställningen, ständigt frågande endast efter militärafdelningen.

* * *

Huru det verkligen tillgick vid detta kejsarbesök kan jag tala om, ty jag var med, och som en episod vid sidan af saken kan den måhända roa. Kejsar Fredrik var död, Wilhelm II hade bestigit tronen. Impulsiv, aktiv och imperativ, lät han icke sorgetiden förgå i stillhet, han var, som det sades i Danmark, „bums parat til at rejse", och hade den dåliga smaken att genast börja med resan till Danmark, som då under utställningssommaren mindre än någonsin glömt den bittra förlusten af Schleswig-Holstein. I Köpenhamn tog man med allt annat än vänliga känslor emot den självbjudna gästen. Vi kommissarier vid utställningen, som hade ständig beröring med hofvet, ministrarna och publicisterna, visste det bättre än de flesta. Därtill kom,

att vi genom ministern Ingerslev förbereddes på att kejsaren öfverallt, där det läte sig göra, skulle komma att tala tyska med den officiella världen, icke franska. Vi kände, att hela landet var i oro och spänning, att Köpenhamn hade feber. Huru skulle den tyska kejsaren tagas emot af folkmassorna i denna lifliga och alltid politiskt vakna stad, skulle „man pibe og skjælle ud ham", som en del ville ha det, och hvad skulle det ha för följder med sig. Så kom den fruktade dagen. Tidningar af alla färger hade gifvit samma lystringsord: „Höfligt, men kallt".

Medan vi kommissarier stodo i samlad grupp i väntan, inne i utställningspalatset, som denna dag stängts för den stora allmänheten, och lyssnade till bruset från de hundratusenden därute, till bruset, som då och då afbröts af tidningspojkarnas gälla rop och skriket från någon af trängseln uppskrämd kvinna, blef stämningen „uhyggelig". Desto mer som vi voro delade i tvenne grupper, som alltid höfligt gått förbi hvarandra, på den ena sidan den tyska och norska kommissarien, den sistnämnde en fridfärdig gammal pianofabrikant, på den andra de öfriga kommissarierna med Frankrikes i spetsen.

Det ryckte till i oss, när kanonernas dofva dunder talade om, att Hohenzollern ångat in i hamnen, det ryckte till icke blott i oss utan i hela publiken, ty det nervösa bruset från de

hundratusenden, som rörde sig därute, mojnade af för några ögonblick.

Plötsligen kom den gamla, vackra ryska vicekonsuln (en dansk man) Kofoed in med ett „vid Gud de ha pibet".

Han berättade, att kejsar Wilhelm landstigit under folkets envisa tystnad. När han omsider satt sig upp i vagnen invid kung Kristian, hade en del tyska turister ostentativt börjat hurra, hvilket ögonblickligen besvarades med hvisslingar. Kung Kristian reste sig då upp i vagnen, såg allvarligt omkring sig och gjorde honnör; nu slutade hvisslandet, och man hurrade för sin egen gamla folkkära kung. Detta allt enligt konsuln. Visst är, att då den unga kejsaren under publikens tystnad kom in i palatset, var han icke vid briljant humör. Utan någon som helst eloqventia corporis försvann hans lilla figur vid sidan af den danska konungens, dennes söners och sonsöners. Hans vänstra öfverarm var förkrympt, hvarför han bar ett slags husarkappa öfver sin marinuniform. Det vänstra örat var angripet af fluss och pryddes af en stor rosafärgad ulltott. Synbarligen ovan vid ämbetet, detta var ju hans första resa, var han nervös, distraherad till den grad, att det var synligt för alla, och det var allt utom muntert att tala med honom.

Den ryska kommissarien, en ståtlig, dekorativ personlighet, gästfri och magnifik, dignande under bördan af sina värdigheter, ordnar och

hofcharger, talade icke tyska och förstod sig icke ett dugg på konstindustri. Hans sekreterare, en mycket ung, högboren f. d. löjtnant vid chevaliergardet, var i fråga om utställningen alldeles omöjlig.*)

Jag hade på beställning skrifvit en flere tryckark omfattande officiell rapport om utställningen, som öfversatts till franska språket och tillställts höga vederbörande under kammarherrn Durnovos namn, kunde således utställningen utantill. Följden blef att den danska generalkommisarien höll sig till mig. Jag kom därför inkorrekt nog, att svara för icke blott den finska utan äfven den ryska utställningen. Kejsaren åtföljdes af furst Bismarck junior och den grefve Moltke, som nu haft att genomkämpa de skandalösa rättegångarna. Om herrn till Liebenburg, numera furst Eulenburg, grefve af Sandels, jag

*) Han skulle afge en rapport om utställningen till ryska ministeriet för handel och industri. Det ville intet blifva af. Han satt en dag vid sitt skrifbord, tuggande på sin penna. „Huru stort är Danmark", frågade han. Då jag i katalogen hade en karta öfver Finland, lade jag den framför honom, och i det jag drog en linje kring Nylands och Åbo län, sade jag: „Så här stort är Danmark med alla öar". „Skämta inte, jag talar allvar!" „Jag med, och innevånareantalet är icke fullt två millioner". „Tror du jag låter drifva med mig! Jag går till ambassaden och frågar." Han gick och kunde sedan icke nog hämta sig från sin förvåning. „J'ai cru q'ils fussent au moins vings millions", blef hans reflexion.

kände honom från Stockholmsåren, var med, minnes jag ej.

Väl trenne gånger under promenaden frågade kejsaren, om vi snart kommo till utställningen af krigsmaterial. För konsten var han vid denna tid alldeles omöjlig. Den enda tafla jag sett honom betrakta med verkligt intresse var F. v. Wrights ståtliga tafla „Tjäderlek". Den hejdade honom ett ögonblick i hans snabba marsch genom utställningen. Den måste ha anslagit honom betydligt, ty dagen därpå kommo furst Bismarck och grefve Moltke upp till mig och frågade, om taflan var till salu, den hade behagat hans majestät kejsaren.

* * *

Edelfelt hade en gång på åttiotalet inbjudits att måla ett konstverk för ett stort lotteri till förmån för högskolan i Stockholm. Bland de inbjudna var äfven den norskfödde danske målaren P. Kröyer. De respektive vinsterna voro vid tiden för vinstutdragningen utställda i arffurstens palats. Edelfelt hade enkom för denna utställning rest till Stockholm och tog in på Grand hotell, där jag för tillfället låg sjuk i ett af de små rummen med utsikt öfver strömmen.

En vacker sollös eftermiddag, medan jag låg i feber ensam i mitt rum, knackade det på dör-

ren, och in kommer Edelfelt, mörk och dyster i hågen. Han satte sig vid min bädd, så att jag såg honom i profil mot himlens grå. Att där var något, som gått sönder inom honom, såg jag genast, ty hans nervösa rörelser och spända ansikte tydde därpå, därom talade äfven hans tystnad. Edelfelt var nämligen i alla tider en meddelsam människa; teg han, ja, då var det något på tok.

„Nå, hvad är det om, tala ut bara."

Ja, han borde aldrig ha blifvit målare.

„Se så där, ja, äro vi där nu igen".

Med en brusande fart for han ut mot sig själf och sitt yrke. „Kan du tänka dig en sådan åsna, ett sådant nöt jag är, Kröyer och jag ha målat samma motiv: hafvet och barnen. Men han har målat en oändlig plage med lekande barn, gul sand och blått haf, jag några barn vid en hafsstrand. Lifvet, människolifvet i sin lekfulla litenhet mot hafvet. Lifvet är som ett rö, som ett spår på stranden, dem böljorna skölja öfver och skölja ut. Men herre gud, huru mycket större och vackrare, skönare har icke han gjort sitt verk än jag mitt. Hos honom små barn och ett väldigt haf. Hos mig stora illa vuxna barn och ett litet ynkligt haf. Och till ännu, mina pojkar äro violetta, och stranden är violett, medan allt hos Kröyer går i gladaste blått och mildaste gult. Jag är ingenting, kan ingenting, blir ingenting." Han var otröstlig, brast ut i gråt och for ut mot

sig själf i ord, som en Tersites kunnat afundas honom. „Konsten var ett gyckelspel. Hvad är det människorna till först försaka, när nöd går på? Konsten! De taga den ej på allvar. Den behöfs inte i lifvet. Gycklare äro konstnärerna. Människornas tidsfördrifvare. Det lär en gång ha föreslagits att invälja Hasselberg, du vet, näckrosens skapare, den store Hasselberg, som stadsfullmäktig i Göteborg, men där blef ett grin, ett enda grin. En konstnär som en nyttig, arbetande samhällsmedlem, det var omöjligt. Saken föll på sin orimlighet. Bort med oss onyttiga gycklare. Konsten är den grymmaste bland alla gudinnor, värre än Kybele och Astarot. Allt skall man ge åt henne, och när man gifvit allt, så säger hon fräckt: Det här är ingenting. En tjänsteman, en tekniker lär sin sak och tillämpar den sedan lifvet igenom, men jag! Alla vårar i maj, när alla andra bli förryckta af lifsglädje, går jag i ångest. Hvarje vår, så länge jag lefver, skall jag i salongen i Paris taga min examen, inför en dum, hjärtlös, obegripande publik. Ack, jag förstår dem, gycklarne i Rom, deras „morituri te salutant“ kom ur hjärtats djup, döden befriade dem ur gycklargörat. Konsten har tagit ifrån mig hemland och hemlif, gjort mig till en dålig människa.“ Han var utom sig.

Hvar och en, som sett Edelfelt, när han gaf uttryck åt sin vrede, sin smärta, sin glädje eller oro, kunde se, huru han omedelbart, omed-

vetet blef skådespelare inför sig själf och åhöraren. Han, som talade så bra, kände språket i grund, blef vid sådana tillfällen rusad af sina känslor, de stora, vackra orden kommo fram utan att sökas, han bar inom sig alla betingelser för att bli en storstilad skådespelare.*) Smärtan var äkta, orden voro sanna, men han förde känslorna och orden och de förde honom längre än naturligt var. Men det var bäst att låta honom brusa ut, ty där fanns för hans skönhetsmättade själ alltid en gräns; långt innan han nådde det burleska eller löjliga, tog han sig samman. Under hans rasande anlopp mot sig själf och konsten kom jag i svettning, steg upp, kände mig frisk, gjorde min toilette och sade:

„Har du ätit middag?“ Nej, det hade han ej. Han hade ingen aptit i världen. Han ville genast resa i väg, skämdes för sina vänner i i Sverige. Hans nederlag var för stort. Jag fick honom i alla fall med, såg till att han åt ordentligt, tröstade honom, talade med honom, protesterade mot hans hårda omdöme om det konstverk han skapat. Den gången var det mig svårt, ty Kröyers tafla var gudomlig.

* * *

I mars 1895 var jag kallad till Sippola för

*) En af världens stora sceniska konstnärer sade åt honom: Kom till mig på ett halft år, och herr Edelfelt är färdig att debutera i hvilken roll som helst.

att tala med ministerstatssekreteraren W. v. Dæhn om en del privata byggnadsaffärer. Vi sutto i de för tillfället uppeldade stora rummen och moltego. Generalen lade sin patience, och jag studerade den kuriösa katalogen öfver Sippola bibliotek. Detta unika arbete var, ehuru det innehöll endast boktitlar, en kulturens och civilisationens gradmätare för östra Finland. Man kunde följa med hela evolutionen i Viborgs län. Katalogen började med upplysningstidehvarfvets franska filosofer, gick öfver till den tyska litteraturens storhetsperiod med Goethe och hans samtida, följde med det reala vetandets vinningar och slutade med svenska och t. o. m. några finska böcker. Då jag bland böckerna fann en förteckning öfver ryska kejserliga porträtt, mindes jag en sak, på hvilken jag ofta tänkt och som ofta förargat mig. De officiella kejsarporträtten i Helsingfors och i våra hofrätter voro alla af ryska andra, tredje klassens målare, alla på ett undantag när, jag menar det paranta och magnifika porträtt af Alexander I, måladt i Wien af „le peintre des rois et le roi des peintres", baron Gerard, förvaradt i universitetets consistoriisal. Vår konst hade under de sist förflutna decennierna emellertid utvecklats så,att då det nu åter gällde att anskaffa officiella porträtt af landets härskare, man på allvar kunde förutsätta, att de borde utföras af finske konstnärer. När generalens patience så hade gått ut, frågade

jag honom, hvad han tänkte om denna konstangelägenhet, om han icke ville vidtaga någon åtgärd för att bevara de medel, som för dessa porträtt utbetalades af finska statsverket, åt de finska konstnärerna.

Han teg så där en tio minuter, så kom det i korta, afbrutna satser. „Ja, det är nog reson i den tanken. Man skall där uppe emottaga idén sympatiskt. Tag reda på, huru många porträtt som behöfvas, hvad man plägar betala för dem, gör ett helt förslag i saken — skriftligt — gif mig en afskrift af det och tala med senator Tudeer."

„Hm, ja!" blef mitt svar, „vet generalen hvad senator Tudeer *säger*. Han säger, att det är en sak, som icke rör arkitekten." Tio minuters paus.

„Vet arkitekten, huru senator Tudeer *gör?* Han sätter saken i gång själf, den måste komma till statssekretariatet, då skall jag låta er veta, hvad jag tänker."

„Men generalen tänker väl, att det skall bli en finsk målare?"

„Ja, Edelfelt!"

Jag gjorde som generalen sagt. Det befanns, att i Finland behöfdes sex officiella porträtt, tre för hofrätterna, ett för universitetet, ett för senaten och ett för generalguvernörshuset. Det sistnämnda, ett stort porträtt af kejsaren till häst. Sammanlagdt representerade de tre sistnämnda porträtten en penningesumma af fem-

tontusen mark. Det är ju en jämförelsevis liten summa, men alla behöfde icke vara original.

När jag fått reda på allt detta, gick jag till senator Tudeer. Han lystrade genast till appellen och det gick, som general v. Dæhn sagt.

Tudeer höll i sin ifver på att spela oss alla ett spratt. Saken var den, att den af hela Finland uppburna och högt värderade fröken Olga v. Heyden hade en kammarjungfru eller låtom oss säga kammarfröken, hvars namn jag glömt. Hon hade kastat sina ögon på en rysk konstmålare, en fattig fan, som efter tusen mödor och försakelser bragt det därhän, att han vid akademin i St. Petersburg erhållit som belöning rätten att måla kejsarporträtt. Också den rätten är nämligen i Ryssland kringskuren. Nåväl, den fattige målarens och kammarfrökens kärlekslycka skulle nu byggas på den finska statens gifmildhet, senatens konstförstånd och fröken Olga v. Heydens rekommendation. Allt detta sammanlagdt hade koncentrerats i ett af ordföranden i kejserliga senatens ekonomiedepartement C. Tudeer gifvet löfte om att den ryske konstnären i fråga skulle få beställningen på tvenne kejsarporträtt. På det löftet och den beställningen skulle de unga tu gifta sig, sätta bo och komma sig upp i världen. Det stod i stjärnorna skrifvet, att jag skulle grusa så många vackra kärleksdrömmar och förhoppningar.

Den lilla romanen här ofvan berättades för

mig af v. Dæhn, hvarpå följde ett: „Nu är det tid för herr arkitekten att ingripa, men blir det fråga om mig, så vet jag ingenting, mitt namn behöfver ej blandas in i denhär saken.“

Ja, det var onekligen en kinkig situation, ty viceordföranden i senaten skulle naturligtvis bli rasande. Men 15,000 mark för konstnärliga ändamål äro å andra sidan dyra pengar. Jag gick upp till senator Eneberg, lade ut hela saken för honom och framställde sedan frågan, huruvida icke denna beställning borde komma de finska konstnärerna till godo. I den finska konstvärlden var detta belopp större än hela det årliga statsanslaget för inköp af konstverk (vid denna tid), och medlen syntes mig så godt som bortkastade, om de komme den ryska konstmarknaden till godo.

Eneberg, en snabbtänkt och klok man skrek till på sitt ifriga sätt: „Naturligtvis! Naturligtvis! Hos hvem tycker du, att vi skola beställa porträtten. Tror du, att den där unga Blomstedt (Väinö) skulle gå i land med den saken.“

„Ja det blir en senare fråga, nu lär det vara så, att senator Tudeer lofvat beställningen“, och jag berättade för Eneberg den ryske konstmålarens och kammarfrökens kärlekssaga. Nu gick det lös med det grofva artilleriet.

Eneberg blef förgrymmad. Det här var en sak, som hörde honom till, han hade i egenskap af civilchef de allmänna byggnaderna och deras

bohag och mobilier under sig, han skulle själf taga den saken om hand, och den angick ingen annan. Han gjorde det på sitt något burdusa och ifriga sätt, det kunde ha gått med mera fog och lämpor. Naturligtvis blef hans chef rasande, och när detta icke tycktes besvära senator Eneberg det ringaste, välte den förre, som jag förutsett, sin vredes hela tyngd på mig. Från den dagen voro vi ovänner. Möttes vi på middagar och supéer, voro vi en tid bortåt luft för hvarandra, möttes vi på stadens gator, gick han in i första bästa butik.

Närmaste följden blef emellertid, att jag af civilchefen sändes till Petersburg för att taga upp anbud af de ryska konsthandlarena Velten, Avanzo, Petroff och en liten inkarnerad slavofil, som var fransman och talte ryska comme une vache espagnole. Vidare skulle jag, om möjligt, hos hofförvaltningen utverka tillstånd för den finska målare, som fick uppdraget, att kopiera normalporträttet af hans majestät, ty också ett sådant förutsätter reglementet. Jag reste, och med rekommendationer, hästar och vagn af v. Dæhn, med en tolk, självaste statsrådet v. Etter, genomdref jag inom några dagar både det ena och det andra, utom normalporträttet.

Det var en kuriös byzantinsk, nej, assyrisk värld jag kom in i genom denna beställning. Jag fick veta, att hvarje ryskt ministerium, generalguvernörsskap, såväl civilt- som militärt äm-

betsverk, ända ned till poliskammare och poliskontor måste ha ett porträtt af den regerande kejsaren. Det var föreskrifvet, huru hans majestät skulle vara framställd, till häst eller till fots, med lagens eller svärdets emblemer, ja t. o. m. storleken för denna tafla var i flere fall lagstadgad, måttet för öfrigt angifvet i fot (engelska) och i tum. Priset betalades efter kvadratfot målad yta, hvartill kom ram i gips eller papiermaché per löp. fot, jämte plastiska afbildningar af regalierna, allt rikt förgylldt. Enklare verk fingo rätt att ha fototypier och stålstick. Det fanns ett normalpris per kvadratfot målad porträtt, men ville man ha ett konstverk af t. ex. Rjäpin eller den då ytterst moderna Makovsky, höjdes normalpriset med bestämda procentsatser. Nöjde man sig med hvilken kluddare som helst, d. v. s. en, som fått akademins hallstämpel, kunde priset gå ned med parhundra rubel. Mellanhandlarna (de stora konstaffärerna) hade alla leveranser om hand och togo sin bestämda procent. Jag besökte också några af dessa kvalificerade kejsarmålare; det såg fattigt och eländigt ut hos dem. Några af dem hade flere kejsarporträtt på lager, hos en såg jag icke mindre än åtta dåliga porträtt af hans majestät.

En gång i Petersburg, besökte jag äfven mr Heath, hvilkens bekantskap jag gjort för många år sedan hos senator W. Zilliacus på dennes landtställe vid Imatra och som jag sedan ofta

träffat vid de kejserligas besök i Finland. Han hade varit den nu regerande Kejsarens informator, och jag ville höra hans åsikt om likheten och värdet af normalporträttet samt bedja honom att, om det skulle behöfvas, bestyra om en bra kopia af detta normalporträtt för finska statsverkets räkning.

Mr Heath, alltid vänligt stämd mot vårt land, alltid älskvärd, höll med mig, att de finska kejsarporträtten skulle målas af en finne och „glöm ej, mot känd finsk bakgrund".

Laddad med alla dessa detaljer kom jag åter och framlade i en promemoria för senator Eneberg mina erfarenheter. Efter heta dispyter med Tudeer beslöts, att i fall lämplig finsk konstnär åtog sig att för det ryska priset inom behörig tid utföra porträtten i fråga, det ena till häst, det andra i stående ställning, skulle de få beställningen, i motsatt fall finge kammarfrökens roman gå i fullbordan. Af lämpliga finska målare ställde Tudeer i främsta rummet H. Backmansson, Eneberg höll på Väinö Blomstedt, jag på Edelfelt, Järnefelt eller Ahlstedt. Efter ett ifrigt debatterande fick jag i uppdrag att skriftligt vända mig till de tre sistnämnda. Jag gjorde det omedelbart. Ahlstedt afböjde förslaget utan vidare. Järnefelt skref från Kuopio 11 juni . . . „Hvad det första porträttet (till häst) angår skulle jag i intet fall åtaga mig någonting slikt. Annat vore, om man skulle få framställa honom såsom en van-

lig dödlig och han skulle få sitta modell, men det kommer ju aldrig i fråga, . . .".

Ungefär samtidigt fick jag svar af Edelfelt i bref af den 15 juni. Jag återger brefvet här i det närmaste fullständigt.

Paris den 15 juni 1895.

Bäste Broder.

Först måste jag tacka dig för ditt initiativ vis à vis Vallgrenssaken. Det var utmärkt bra, att du väckte frågan och genomdref saken. Vallgrens rykte stiger dag för dag här i Paris; alla känna honom och nämna honom bland de bästa och orginellaste. Det vore därför synd, om konstföreningen ej egde något af honom från denna hans blomstringstid. — — —

— — —

Nu till din kejsartafla. Jag minnes alls icke, huru de porträtter af majestäterna, som finnas på gen. guv. huset (se ut); troligen äro de dåliga, eftersom de alldeles halkat ur mitt minne. Emellertid vore jag icke obenägen att försöka göra ett dylikt porträtt, så dåligt det än är betaldt. 1:o emedan jag känner Rjäpin mycket väl, och således kan få hans orginal att gå efter. 2:o emedan det skulle roa mig att måla ett stort hästporträtt. 3:o emedan jag har den största sympati för H. M., som jag, genom min bekantskap med mr Heath, lätt kan få se, kanske t. o. m. att få posera. 4:o *isynnerhet* för prin-

cipens skull. Det är näml. för galet att senaten skall ge sina pengar åt någon petersburgs kluddare, då vi ha målare hemma, lika bra och bättre än deras. Vi få aldrig i Finland vår kulturplats inom ryska riket, om vi alltid låta beställningar af detta slag gå vår näsa förbi. Alla de finnar, som tjänat i Ryssland, ha i denna stund den idén, att de finska målarna äro ingenting emot Aivasovsky och Makovsky och konsortes.

Men nu vet jag icke *när* detta porträtt skulle vara färdigt. Är det mycket brådtom! I alla fall hade jag tänkt passera någon tid af nästa höst och vinter i Petersburg. Det skulle ju då passa bra att göra detta porträtt med detsamma. Dina mått i fot voro omöjliga att läsa. Ni arkitekter äro de sista på jorden, som lära er metersystemet, rätt praktiskt i alla fall!

Jag är alldeles utarbetad nu, först genom 2 barnporträtt i pastell, en 6 års son till en doktor och en 5 års dito till en grefve de Rochefort (icke Henri). När jag berättade för Duçy, att jag höll på med 2 barnporträtt, sade han: „Et vous n'êtes pas encore fou?“ — Jag svarade nej för några dagar, men är numera icke så säker på mig själf. Min hustru och pojken äro i Schweiz, och jag ville gärna fara dit för att lefva lugnt någon vecka med dem. Emellertid vet jag ej, när jag blir klar. Ensamheten tynger mig visserligen, men Paris är ändå härligt som alltid. Med åren blir passionen för Paris allt

hetare för mig. Jag älskar gatstenarna här, jag älskar luften, den andliga atmosfären, modet och hurtigheten (pessimismen, den riktiga nordiska *kan aldrig* bli bofast här) och mina gamla kamrater och vänner. Jag känner mig alls ej gammal här, som jag så ofta gör det i H:fors.

I alla fall träffas vi omkring den 15 juli i Finland. Kan icke det definitiva afgörandet af kejsarporträttfrågan hvila till dess — mitt svar är tillsvidare: tre veckor till betänketid, men inte blir det nej — — — och tack för att du ännu tänker på din gamle

Albert Edelfelt.

Då man gentemot v. ordföranden i senaten måste förfara ytterst försiktigt, tog jag tvenne vidimerade transumt af Edelfelts bref och gaf det ena åt Tudeer, det andra åt Eneberg. Den förra gaf luft åt sin lustighet och förargelse öfver brefvet. „Han hade trott, att Edelfelt skulle ha den goda smaken att icke — förledd af den finska egenkärleken — tro, att H. M. hade tid att sitta för hvem som helst. Om han det hade, så nog skulle världens största konstnärer belägra honom med anhållan om att stå modell. Det var en barnslighet, ja mera än så, att tro det något sådant alls kunde komma i fråga".

„Ja men", vågade jag invända, „jag var hos hofstallmästaren och hos mr Heath för att . . ."

„Hvad f-n hade arkitekten där att göra," blef hans svar, och han gick ut förargad.

Emellertid gick saken sin gilla gång. Jag fick i uppdrag att underrätta Edelfelt om utgången af frågan och gjorde det per telegram samma dag. Nu var det för mig en hederssak, att Edelfelt också höll sitt ord, att han icke för tillstötande svårigheter, det låga priset etc., drog sig tillbaka. Jag telegraferade till honom om saken ett par gånger ännu under terminens lopp, var nere och mötte honom, när han ändtligen kom, och tog ett heligt löfte af honom, att han efter allt det besvär jag haft icke skulle svika mig. Och detta löfte behöfdes nog, ty saken blef pröfvande och tung för Edelfelt. När han hört alla de mått och steg som gjorts i saken, lofvade han mig, „att eftersom du tagit honom i båten, i min båt, så skall jag föra besagde herre i land, i ditt land".

Det första, som Edelfelt nu hade att göra, var visiter hos senatorerna Tudeer och Eneberg. Han gick upp till Tudeer beredd på det värsta, men kom om ett par timmar alldeles förtjust upp till mig på byggnadsstyrelsen. Tudeer hade varit utomordentligt förbindlig mot honom. Allt var som oljadt, inga obehag, inga motigheter funnos till. Ja, Tudeer lofvade själf föra Edelfelt till de kejserliga stallarna (han var ju hofstallmästare) och själf välja en häst lämplig till modell. Jag var totalt stukad. Men jag lärde mig

sedan, att det icke var så noga med Tudeers förargelser, han var journalier som en vacker kvinna, det växlade mellan jungfru Rosa och pastor Bensvart, många gånger om dagen, för att tala med Scholander. Han hade helt enkelt varit stallmästare, när han talade med mig, men hofstallmästare, när han talade med Edelfelt.

Senator Eneberg åter hade varit hygglig och beskedlig. Edelfelt, Eneberg och jag voro dubröder och reskamrater sen unga år.

Så begynte då arbetet. Det blef icke Tudeer, utan grefve Carl Armfelt och ryttmästaren baron Erik von Willebrand, som förde Edelfelt in i hästvärldens högsta nobless, i de kejserliga stallarna. Följande lustiga anekdot kan jag ej underlåta att här anteckna som bevis på huru långt en hästkarls kännedom af det ädla djuret Equus kan gå. I det kejserliga stallet funnos tvenne likadana hästar, låt oss kalla den ena Bogatyr, den andra Bajazet. Edelfelt hade valt Bogatyr till sin modellhäst. En ung kavallerist fick sitta upp på hästens rygg och tjäna som mannekin för H. M. Hästen leddes ut, och Edelfelt skizzerade upp den i all hast i sitt album. Dagen därpå kom Edelfelt igen. Hästen fördes fram, och han observerade noga dess rörelser, dess färg och glansdagrarna på dess muskulatur. Så tecknade han upp och färglade i akvarell på ett medhaft block hästens bringa och framben, som kändt det svåraste i ett hästporträtt. Just då han, efter

att ha afslutat sitt arbete, skulle gå med sin studie, träffade han ryttmästaren baron Erik v. Willebrand, som kastar en hastig blick på eskissen och säger: „Inte är det Bogatyrs framben det där, det är ju Bajazets du målat". Så var fallet. Edelfelt hade fått oriktig modell.

„Du kan tänka dig, huru jag skall stå mig inför slika kritiker", sade Edelfelt till mig. „Det finns inte en kontur, inte en muskel, som de icke studerat. Långt ute på fältet, innan man ser färgen på en ryttares häst, känna de igen den på — gången. Det är förskräckligt, det här. Jag vågar ej åtaga mig beställningen."

I det stora hästporträttet ville jag ha, som man säger, „mitt finger med". Jag har alltid varit hästfennoman, har icke glömt mr Heaths ord om „den finska bakgrunden", jag ville också ha en finsk häst i taflan, och icke en fullblodsarab. Jag föreslog därför, att Edelfelt skulle ge ett hästporträtt i den genre som Börjesons förträffliga svenska häst i ryttarstatyn Sten Sture.

Jag nämnde äfven, att jag hos befälhafvaren för finska militären, baron Georg Ramsay, utverkat order till chefen för dragonerna att allt hästmaterial Edelfelt önskade begagna ställdes till hans förfogande. Med anledning af ofvanstående beslöto vi sammanträffa i Willmanstrand, där jag hade byggnadsarbeten att öfvervaka. Vi voro i trenne dagar i den lilla idylliska staden, vi bodde i den kejserliga villans flygelbyggnad, vand-

rade omkring i skogarna och på manöverfält i det landtliga lugnet, det var gudomligt. Edelfelt, alltid flitig, gjorde en mängd landskap och häststudier, men var icke nöjd med hvarken det ena eller andra slaget af sitt arbete. Hvilken sorgfällighet, hvilken flit och hvilken självkritik han nedlade på detta porträtt, kan endast den fatta, som sett honom i arbete. Aldrig sparade han tid eller arbete, alltid var han lika intresserad af att se och höra nya uppslag i frågan om det samma. Hans självkritik gick öfver till nervositet, ja rent af till själslig ohälsa. Slutresultatet af vår utflykt blef ett missmodigt uttryck: „När Regnault målade sitt stolta porträtt af marskalk Prim, var han yngre än jag. Jag kommer aldrig upp till honom".

Edelfelt gick icke in på mitt förslag om en tungt byggd finsk häst, en halfblod passade bättre till H. M:s ungdomliga och fintbyggda kropp. Det blef till slut en halfblodshäst, tillhörig öfverste v. Etter på Haikko gård, som nu återfinnes i denna aldrig afbildade, aldrig exponerade tafla. Fonden till taflan målades efter en förträfflig amatörfotografi, som jag fann i Willmanstrands gästgifveri. Den återger Dysterniemi udde och den vackra blå fjärden mellan udden och fasta landet.

Medan Edelfelt målade de trenne kejsarporträtten (tre, ty han fick beställning ännu på ett porträtt för universitetets räkning), besökte

jag honom ofta i St. Petersburg. Jag tyckte synd om honom vid den tiden. Utan nödig omvårdnad bodde han i konstakademins gårdsflygel, där han hade tvenne fattiga, fula rum. I det ena fanns en säng, ett bord och några stolar, i det andra ett par stafflier, Rjäpins kejsarporträtt och det allra nödvändigaste i möbelväg. Det hela var ett vantrefnadens hem, jag hade icke hållit ut i dessa rum tre dagar å rad. Ehuru en stor konstnär var Edelfelt i detta fall för mig obegripligt fordringslös. Jag har sett honom i veckor lefva ett fattigt konstnärslif i hotell, i rum, som hvad komfort beträffar lämnade allt öfrigt att önska. Men så afskydde han också alltid Petersburg lika hjärtligt och grundligt som jag själf. Jag känner ingen tråkigare stad än St. Petersburg, har dock vistats i tre olika världsdelar. Ett par gånger besökte jag Edelfelt i sällskap med W. v. Dæhn. En gång då vi kommo till honom, hade han målat flera timmar i sträck utan att ha ätit något. På uppmaning af v. Dæhn sökte jag upp en vaktmästare, som hämtade åt oss te, ett utmärkt svart bröd och salt. Vi åto alla i det tarfliga rummet vår dejeuner, den var icke lucullisk, men den var kryddad med attiskt salt, ty när Edelfelt ville, ja också när han icke ville, var han en athenare; och det var v. Dæhn med.

I ett bref från denna tid beskrifver Edelfelt en seance hos H. M., ty kejsaren satt modell

för honom. Brefvet lämnade jag i original åt senator Tudeer, för att riktigt handgripligt inprägla i honom att H. M. kejsaren dock satt för en finsk konstnär. I brefvet berättar Edelfelt, att han, medan han målade, var iklädd frack och ordnar. Målningen skedde „under den sedvanliga familjekritiken, som man alltid är utsatt för, då man måste måla i privata hem". H. M. hade varit tålig, god och älskvärd i hög grad, ja, i allra högsta grad, så att Edelfelt kom alldeles betagen från denna personliga beröring med kejsaren-storfursten.

H. M. hade med en viss humor sagt åt Edelfelt, att han först, då fråga väcktes, att han skulle sitta modell för Edelfelt, blef förskräckt, ty „när han satt för det stora normalporträttet, hade konstnärerna mätt hans hufvudskål och hans axelbredd, de hade tummat på honom och tröttat ut honom förskräckligt". „Att sitta för herr E. är ju icke något straff, det är ledighet". Edelfelt hade nämligen på förhand med tillhjälp af en god amatör(?)fotografi noga tecknat och i färg skizzerat porträttet. Jag såg Edelfelts original flera gånger, det var omkring 75×55 cm. och alldeles ypperligt genom sin stora enkelhet. Det var just ett sådant porträtt Järnefelt velat måla, „en människa, en vanlig dödlig". v. Dæhn fällde om detta porträtt yttrandet: „Just så ser H. M. ut, när han vill se mest älskvärd ut".

I detta sammanhang skulle jag kunna tala

om en hel del intressanta detaljer, men då konstnären själf var mycket förbehållsam i sina relationer om dessa seancer, så må, hvad jag hört, få blifva en hemlighet tillsvidare. Allt finns ju dock förvaradt i bref till hans mor och systrar och kommer väl fram i sinom tid. Endast det må sägas: H. M. var mycket sympatiskt stämd mot Finland och finnarna. Men då hade hvarken v. Plehve eller Bobrikoff fått smutskasta vårt land.

En dag besökte vi tillsammans Vinterpalatset, detta Rastrellis Ryssland värdiga kejsarpalats. Det är stort som Ryssland, fult, vanvårdadt och illa underhållet som Ryssland. Där finnes golf, som knarra under sulorna, parketten är sprucken och lös. Spruckna stuckväggar, rum där allt från golflister, väggar och tak är förgylldt, horribelt dyrt, pråligt, smaklöst och, som i Ryssland, midt i allt detta praktelände förtjusande små partier i ädelt material, i ädel form, kostbart, stilriktigt, förnämt och nobelt i allra högsta grad. Jag minnes det italienska marmorkabinettet, dörrarna i rosenträd, Georgssalen m. m. Vi hade, jag minnes icke mera genom hvem och huru, fått tillåtelse att utan öfvervakning bese Vinterpalatset, vi voro t. o. m. uppe på vinden och studerade de väldiga, primitiva, men geniala takkonstruktionerna från 18:de seklet, som uppbära de stora takytorna. Edelfelt, son till en arkitekt, hade ett utomordentligt vaket sinne för alla

dessa konstruktiva detaljer, ja jag vill minnas, att han t. o. m. tecknade upp ett af hängverken.

Vi gjorde den observation, att allt, hvad vi främst sökte upp i palatset, var det, som stammade från Gustaf den tredjes tid. Vi beundrade Lampis porträtt af kejsarinnan Katarina, vi sökte upp de historiska minnen och de taflor, som talade om striderna 1788—89, och i Vinterpalatset fanns mycket mera från denna tid än vi här i hemlandet ens ana.

Under våra vandringar i Vinterpalatset kommo vi till den med takljus belysta korridoren, där de intressanta porträtten af 1812 års män förvaras. Detta besök blef uppslaget till det arbete, Fänrik Ståls män, som jag många år senare lyckades starta, tack vare bolaget Söderström & C:os tillmötesgående. Då tänkte jag mig Fänrik Ståls män målade i olja och placerade i någon af salarna i Åbo slott. Jag tror jag t. o. m. någon gång plågat min vän Fredrik Rettig med detta förslag, men däraf vardt intet. Dock, än kommer dag; jag testamenterar idén åt framtidens mecenater och hänvisar dem till arbetet „Fänrik Ståls män“, hvarest de få veta, hvar originalen skola eftersökas. Ett Pantheon sådant som Vinterplatsets galleri, som Gripsholms, måste vi i alla fall få en gång.

I första samlingen af detta arbete (sid. 76) talar jag om, huru beställningen af v. Dæhns porträtt kom till stånd. Där fanns vid denna

tid mellan ministern v. Dæhn och konstnären Edelfelt det rätta samförståndet mellan modellen och målaren; hade porträttet målats då (1895), hade det utan tvifvel blifvit ett ståtligt konstverk.

Till den del af minister v. Dæhns biografi, som det var mig „tillåtet af censuren den 5 december 1904“ att publicera, tillägger jag följande ur mitt manuskript utstrukna rader. „Mycket lofvade jag mig af Albert Edelfelts porträtt (af v. Dæhn), dels hoppades jag, att Edelfelt skulle under de långa poserna förmå v. Dæhn till yttranden i och om det myckna dunkla, som omger hans och vårt lands historia, då det stora brottet och genombrottet sker, dels hade jag trott, att där skulle uppstå ett konstverk, hvars make vi ej i porträttväg skådat. Intet af allt detta inträffade. v. Dæhn hade varit föga meddelsam. Ett yttrande af honom, som emellertid kastar ett skarpt ljus öfver gången af hans tankar, har Edelfelt dock bevarat. „Jag trodde en gång, hade v. Dæhn sagt, på den slaviska rasens förmåga, trodde att denna friska ras var bestämd till en kulturbärare, men jag har kommit på andra tankar, det är ett sjukt folk och ett ruttet samhälle, min tro är rubbad i grund.“

Jag nedskref detta Edelfelts yttrande ur minnet. Min vän från studentåren, friherre E. G. Palmén, för hvilken jag uppläste mina anteckningar om v. Dæhn, gjorde mig uppmärksam

på att v. Dæhns ord fallit sig något annorlunda, tanken var nog densamma, men orden starkare och mera pregnanta, ty också för Palmén hade Edelfelt upprepat dem. Han tillrådde mig nu att begära yttrandet skriftligt af Edelfelt. Jag gjorde det och skref ännu samma dag till honom, han var då i Paris, men erhöll intet svar. När jag senare muntligen begärde, att han skulle nedskrifva orden, svarade han, att han skrifvit ett sex sidor långt bref till mig om seancerna hos v. Dæhn för att biläggas mina anteckningar. Det brefvet har jag aldrig fått, det är att märka, att brefvet var skrifvet under de bobrikoffska breftjufveriernas tid. Yttrandet blef dess värre aldrig ånyo nedskrifvet af honom.

Jag återvänder till frågan om kejsarens porträtt och Edelfelts Petersburgsvistelse. Under denna tid erhöll han flere beställningar, som sedan kommo till utförande, jag nämner fru Tscherp-Spiridovitsch, en förtjusande brunett med en näpen uppnäsa och klara lefnadslustiga ögon.

Af mina bekanta skulle han måla den genomoriginella, sedan så djupt olyckliga konsthistorikern N. Sobko*, men däraf vardt intet.

*) En gång på nittiotalet (1896?) sökte jag Sobko i hans mottagningsrum på muséet, men hejdades af en högtidlig och högställd militär, H. M. kejsaren var hos Sobko. Om en stund kom kejsaren ut, skakade hand med Sobko och talade ytterst amicalt och familjärt med denne, som stod i dörren till rummet och såg fryntlig och lugn ut. Förhål-

Omsider kommo de två officiella porträtten. Gud skall veta, att jag väntade dem med otålighet, ty hvarje gång jag var uppe på senaten, passade senator Tudeer på att fråga mig „om det charmanta kejsarporträttet, som arkitekten lofvat för längesen, icke redan var färdigt". I månadtal stod jag svarslös inför hans retsamma fråga. Så en dag på hösten 1897 sände han bud på mig. Porträttet för generalguvernörshuset hade kommit. Jag fick befallning att dagen därpå kl. 3 infinna mig på platsen för att ställa upp det.

När jag kom upp till generalguvernörshuset, hade lådorna öppnats och taflan likasom ramdelarna burits upp i det s. k. långa galleriet. Jag såg genast, att hela den stora stassen, den kejserliga kronan, spiran, äpplet och svärdet m. m., som kröna tafvelramen, saknades. Betjäningen bedyrade, att lådorna icke innehållit mera än hvad som nu låg utbredt på golfvet.

---

landet föreföll att vara det bästa mellan härskaren och undersåten. 1905 satt Sobko i rannsakningsfängelse. Gendarmerna hade anmält, att han i Berlin umgåtts med Bebel, i Paris med Jaurés. Från fängelset kom han som en bruten man, hvithårig och stapplande, ehuru endast 50 år. Han kom för öfrigt så godt som direkte från fängelset till Helsingfors för att återhämta sig. Året därpå besökte jag honom, han var ruinerad. Han bodde hos sin älskarinna, en vacker blondin, litet skriftställarinna. Sobko besökte mig ofta i Helsingfors. Förlidet år skulle han åter begifva sig till Helsingfors, steg miste på tåget vid Valkeasaari och krossades till döds.

Medan vi höllo på med att konstatera detta ledsamma faktum, kom senator Tudeer upp. Han var vid sitt allra mest nervösa humör, som sannerligen icke blef bättre, när han hörde om malheuren med öfverstycket.

„Arkitekten får själf betala det, om det är borta; ni har ju styrt om den här beställningen".

När Tudeer var i detta geléartade, darrande, nervösa stadium, visste jag sen gammalt, att det icke tjänade något till att svara honom. Jag gaf order om de olika ramdelarnas tillskrufvande, anvisade platsen för porträttet och tömde glas på glas kallt vatten för att härda ut, medan Tudeer kinkade, marrade och smågrälade, utan att jag sade ett ord till hans skarpa, oförståndiga konstkritik eller hans stickord med anledning af de bortslarfvade riksregalierna in effigie.

Jag tänkte för mig själf: Gå på, herr senator och hofstallmästare, det gör mig ingenting, hufvudsumman är att det porträtt vi nu hängt upp är bättre än alla de andra i denna sal. Jag jämförde det i tankarna med Gustaf III:s bild af L. Pasch i Vasa, samma konungs af v. Breda på Åminne, och Alexander I:s af Gerard. Jag fann att Edelfelts i prunk, i stål, i prakt icke gick upp mot dessa, men så var ju tiden också en annan. Visst är, att Edelfelts porträtt ger oss ett stycke natur och reell sanning, som de andra vid en rättvis jämförelse sakna. Och allt medan Tudeer trätte, tänkte jag på att sedan „hofminia-

tören“ Elias Brenners tid ingen finskfödd konstnär målat ett härskareporträtt efter naturen. Med den glada känslan, att detta nu skett efter 218 års mellantid och att jag dock satt saken i gång och i scen, kunde jag lugnt låta senatorn gå på med sitt kältande.

Emellertid måste han ha frågat mig något, som jag, försjunken i mina tankar, ej uppfattade, ty han höjde rösten väl starkt och frågade retligt: „Hör inte arkitekten hvad jag säger?“

Nu blef jag vred. „Nej, jag hör ej, ty jag låter det gå in genom det ena örat och ut genom det andra.“

Det märkliga inträffade, att Tudeer teg och blef höflig. Han begärde bläck och penna och skref nu stante pede ett ytterst skarpt telegram till konsthandlaren angående de bortkomna regalierna. Dagen därpå, när jag kom upp i det stora porträttgalleriet för att i ro och stillhet se på bilden, fann jag till min förvåning hela det krönande stycket på sin plats. Nu fick jag veta, att senatorn själf anbefallt transporten af taflan från stationshuset, själf hade han gifvit order om taflans uppackande och om tomlådornas förande till ett lider. Öfverstycket fanns emellertid fastskrufvadt i locket på en af lådorna och hade följt med till vedboden, där det hittades, innan den förskräckta konsthandlaren, som med första expresståg gifvit sig af, infann sig i Helsingfors. Innan den stackarn fick sin reseräk-

ning betald, fick han många gånger nöta senatstrapporna.

De två andra porträtten kommo omsider äfven de och ställdes upp på sina resp. platser. Hvilken finsk målare skall vid nästa tronskifte upptaga Albert Edelfelts mantel!

Så kom det „värsta". Det var betalningen. Jag hade, som jag redan nämnt, lämnat en vidimerad afskrift af Edelfelts bref till mig åt Tudeer, i hvilket bref Edelfelt förband sig att måla taflan för samma pris som den ryska konstnären. Men nu begärde han i det närmaste det tredubbla priset. Jag var genast på det klara med att han skulle betalas bra, ty hans tafla var dock ett konstverk, de andras panoramabilder, men tredubbelt, det kunde jag ej vara med om. Vi gingo därför till Eneberg båda två och Edelfelt förde fram sin sak så godt han kunde, och jag hjälpte till. Det första Eneberg sade var: „Ja, men Tudeer". Saken lades ut från alla sidor, Eneberg gick uppåt och Edelfelt nedåt med priset, och när allt var klart, gick jag till öfverdirektören för mitt verk och bad om ett förordnande till Finlands mest aflägsna stad för de närmaste dagarna. Jag slapp icke längre än till Uleåborg, där ett svenskt reallyceum måste genomses. Då jag återkom om en vecka var saken klarad.

Huru det hade gått till? „Jo", berättade Edelfelt för mig, „jag tog honom princierment. När han brusade upp och kom med den där ryska må-

laren, sade jag helt förnärmad: „Vill senatorn jämföra mig med den där kluddarens, om skall gifta sig med fröken v. Heydens kammarjungfru, mig, för hvilken Hans Majestät Kejsaren suttit i egen person, som behedrats med att inbjudas som konstnär till H. M:s kröning, ursäkta, men det tillåter jag verkligen ej.“

Och så var den saken klar.

Men så länge Tudeer hade makten och härligheten (den räckte inte i evighet), talade han om för mig, att det blef i alla fall ett bra dyrt porträtt, det där som jag beställde 1895 om våren. Jag har tröstat mig sen dess, särskildt i år. Jag fick tre kejsarporträtt för circa 35,000 mk. När jag denna höst besökte Åbo, såg jag på Axel Galléns utställning en tafla, som återgaf bilderna af A. Paul, Jean Sibelius, R. Kajanus och herr Gallén själf. För den begärdes också 35,000 mk. Om jag undantager A. Paul voro de tre öfriga visserligen furstar i andens värld, men hvar är hästen.

* * *

I augusti 1894 hade jag varit öfverrest till Sverige, besökte, utom Stockholm, Bogesund och Vesterås, ett par af herresätena i Bergslagen. Öfverallt hade jag funnit, huru rik den, hvad jag skulle vilja kalla, rörliga kulturskatten i Sverige var. Hvarhelst jag färdades fram, såg jag hos slottsherrn liksom i de enkla hemmen, en och

annan gammal möbel från storhetstiden, keramik från Marieberg, ur, smycken och väfnader från Fredrik I:s och Gustaf III:s tid, att icke alls tala om porträtt. Utom de kungliga porträtten fick man snart sagdt hvar helst man kom se bilder, som hänförde sig till landets, bygdens och familjernas krönika. Bilder, som icke alltid voro mästerverk, det skall gud veta, men som dock pekade på en hänsynsfull vård och vördnad för fädrens minne, ett i grund och botten aristokratiskt drag hos nationen. Och hos oss, hvilket armod? Hvilken brist på sinne för konst och historia! Huru många af våra verk, utom Vasa och Åbo hofrätter och byggnadsstyrelsen, ha, frånsedt några tarfliga fotografier, sina chefers porträtt, medan man i Sverige i några verk vandrar som i ett museum. Hvarje landshöfding och regementschef anser det för sin plikt att lämna sitt porträtt åt en eftervärld. Hos oss brände ryssarna upp det lilla som fanns, 1711, 1743 och 1808, och efter den storstädningen tyckas vi ha tappat kuraget totalt. Den något enkla demokratiska läggningen i vårt lynne gör, att så godt som hela världen med ett litet öfverlägset löje ser ned på slik fåfänglighet.

Dessa mina observationer delgaf jag Edelfelt, som på det lifligaste senterade dem och spirituellt, vidlyftigt och sakrikt talade om det svenska konstsinnet. Han kom så öfver till frågan om den svenska illustrationskonsten, som sär-

skildt genom Carl Larssons Sehlstedtsteckningar och bilderna till Anna Maria Lenngrens dikter vunnit ett beaktansvärdt tillskott. Visserligen fann han icke allt detta mönstergillt, särskildt var „A. M. Lenngrens temperament fint satiriserande, medan Carl Larssons var burleskt karikerande", men i alla fall, också i detta afseende hette det: „Vårt land är fattigt".

„Men skall ej så bli", om t. ex. du toge i med att illustrera. . ."

„Hvad då! Kalevala är för mig onjutbar som dikt, som konstverk, Fältskärns berättelser äro icke moderna i detta nu, Fänriks Ståls sägner? Så länge den Malmströmska upplagan går åt, finnes intet hopp, ingen anledning att taga i tu med detta verk, säger Edlund. Dock, gud skall veta, att jag gärna ville göra det arbetet."

Anknytande samtalet till en min konstkritik i Hufvudstadsbladet, i hvilken jag framhållit, att han, som var af vårt svenska blod, vuxit upp i den stora politiska hänförelsens tid, utgången från en fint bildad familj, borde för vårt land göra något motstycke till illustreringen af Svenska Bilder, göra finska bilder, det är Fänrik Ståls sägner.

„Det skulle kosta tio à tolf tusen mark. Hvem i vårt land tror du ville betala den summan!"

„Men om du fick den summan, skulle du då taga i tu med t. ex. Fänrik Ståls bilder."

Han spratt till. „Hvar skulle du få de medlen ifrån?“ Om han ville? Visst ville han, men saken var en omöjlighet, det var icke värdt att tänka därpå.

Den, som icke slutade att tänka på saken, var emellertid jag. Genom en i finska folkupplysningssällskapets affärer invigd person fick jag veta, att den finska texten till Fänrik Ståls sägner stod att fås för billigt pris, likaså kunde den tyska texten (just den som nu utkommit med Edelfelts illustrationer) erhållas.

Jag räknade ut, att då Edelfelt kunnat göra „Svenska bilder“ åt Hugo Geber för omkring 7,600 mark samt för detta pris afstå alla original, tio à tolf tusen mark för bilder till Runebergs odödliga sånger icke vore för mycket betaldt.

Vid Söderström & C:os bolagsstämma hösten 1894 tog jag därför, sedan alla löpande ärenden afgjorts och protokollet afslutats, saken till tals. Mina ord föllo som en gnista i lätt antändliga sinnen. „Jag skulle egentligen fråga, hvarför den saken icke blifvit gjord för länge sedan“, sade en af aktionärerna, herr Mauritz Hallberg. Förslaget emottogs med hänförelse, endast trenne personer voro tveksamma. De höllo för att frågan erbjöd så många ekonomiska och konstnärliga svårigheter, att de för sin del ställde sig skeptiska i frågan om förslagets utförbarhet. Utgifterna skulle komma att gå upp till mera än

hundratusen mark, det var visst, men huru många exemplar, som skulle säljas, det visste ingen. Saken blef emellertid besluten i princip, direktionen fick i uppdrag att taga den under allsidig pröfning; och direktionen å sin sida lämnade frågan i disponenten L. Söderströms erfarna vård.

Redan några dagar efter mötet gingo vi upp till Edelfelt, som vid denna tid bodde i en af villorna i Östra Brunnsparken. Han blef ytterst öfverraskad af vår fråga. „Men det blir dyrt, gräsligt dyrt, kan ni gå i land med så stora utgifter, och hvad säger Edlund?“ var hans första svar.

Vi bådo honom emellertid att utan hänsyn till pris eller några som helst andra förhållanden ge oss ett svar på frågan, huru mycket han ville ha för sitt arbete och inom hvilken tid han trodde sig kunna afsluta beställningen; på detta hans anbud skulle vi sedan bygga våra beräkningar. Han borde emellertid fastställa priset så, att han under alla omständigheter vore belåten.

Edelfelt kalkylerade och beräknade på grund af det af honom nyligen afslutade verket „Svenska bilder“ och kom till det resultat, att han begärde en summa af 12,000 mark och lofvade att inom två år lämna arbetet komplett färdigt.

Emot denna ekonomiska beräkning protesterade vi. Priset var vid en jämförelse med Snoilskys förenämnda arbete väl lågt. Vi höjde

det till 16,000 mark. Då tiden var alldeles för kort tilltagen, föreslogo vi trenne år, men på den saken ville Edelfelt icke höra. Han hänförde sig själf genom sin ifver, något för honom i högsta grad karaktäristiskt. Han hade ju de vackra orden så nära till hands, ty han hade läst allt, som borde läsas, och dessa ord och yttranden blommade upp i ett nu i hans känslors och hans fantasis rika jordmån.

Han sade uttryckligt ifrån, att han redan i sina ynglingaår tänkt på dessa sånger, de stodo för honom klara och säkra i form som färg. Han torde ha varit nio à tio år, när han tecknade de första bilderna till Fänrik Stål, han hade hvarje hufvudepisod och scen färdig i sin inbillningsvärld. Det väsentliga arbetet var således undangjordt. „När han vandrat i Europas museer och konstkabinett, hade han nästan ofrivilligt fäst sig vid vapen, prydnader, uniformer från denna tid, han hade med andra ord alla källor till det militärt-etnografiska klara för sig, och blef det allvar af förslaget, ville han med hela sin kraft kasta sig på detta arbete, ty nödvändigt var att göra det hela i en stämning, i en följd; faran att splittra sig kunde bli ödesdiger. Dessutom, det var ett utmärkt vinterarbete att teckna i svart och hvitt under de månader, då man icke kunde se färgernas valörer.“ Hvad priset beträffar, ansåg han 16,000 mark alltför högt tilltaget. Han varnade själf oss, som voro

oerfarna i denna sak, att gå för högt upp med priset, ty gick affären ej, kunde vi, ett ungt bolag, göra en större förlust än vi mäktade bära, ty risken var dock betydande.

Jag medger, att Edelfelts optimism förledde mig. Jag var som han själf böjd att se saken i rosigt ljus, men min i dessa saker insiktsfulla kollega L. Söderström var af en annan åsikt. Han ville ha beloppet fixeradt till åtminstone 18,000 mark och tiden till tre år, detta var absolut nödvändigt för ett ekonomiskt förnuftigt utnyttjande af idén. Arbetet skulle ges ut häftesvis, kontrakt skulle afslutas med pappersfabriker och förläggare i Sverige m. m. Efter ett ifrigt diskuterande kommo vi öfverens om att fixera summan til 18,000 mark i ett för allt. Vi bådo Edelfelt själf göra upp ett förslag till kontrakt, sådant han tänkte sig det efter detta vårt första samtal.

Slutresultatet blef i sinom tid ett s. k. kontrakt, som jag tager mig friheten att här in extenso återgifva, desto hellre som skvallret, kanske också afunden velat påstå, att det innehöll gud vet hvilka egennyttiga beräkningar och klausuler, där förslagna affärsmän velat sätta en oerfaren konstnär på tinnarna af templet, lofvat honom all världens härlighet och sedan lämnat honom i sticket. Såsom af nedanstående framgår, är det en handling, som utom att konstnären själf egenhändigt uppsatt den, sedan jag, för att åtmin-

stone han under alla omständigheter skulle vara nöjd, per telefon ytterligare bedt honom upptaga arvodet icke till 16,000, icke till 18,000, som vi först tänkt oss saken, utan till 20,000 mark, icke ens är juridiskt bindande, ty alla straffpåföljder, alla plikter för försummadt arbete äro obeaktade. Den lyder som följer:

Undertecknad Albert Edelfelt förbinder sig härmedels att för ett pris af tjugutusen (20,000) finska mark till „Förlagsaktiebolaget Söderström & C:o“, öfverlemna „Teckningar ur Fänrik Ståls sägner“, omfattande cirka etthundra kvartsidsplanscher samt omkring etthundra vignetter med uteslutande rätt för bolaget att reproducera desamma. Och förbinder jag mig att senast hösten 1896 till bolaget lemna de första teckningarna i så god tid att ett första häfte af dessa teckningar kan utgifvas till julen sistnämnda år och att arbetet i sin helhet kan utkomma under åren 1896—97. Bolaget eger rätt att sedan par häften af teckningarna utkommit för ett pris af 10,000 finska mark tillösa sig äganderätten till samtliga originala teckningar.*)

Helsingfors den 4:de oktober 1894.

A. Edelfelt.

När kontraktet var klart och godkänt af direktionen, och saken således kunde anses påbörjad, bjödo vi hvarandra på en middag i ett af små-

*) En öfverenskommelse som Edelfelt underlät, då han gjorde upp om Svenska bilder.

rummen i Societetshuset, en middag, som var noga öfvertänkt efter franskt mönster och tillagad efter alla kökskonstens fordringar. Vi drucko endast franskt vin och tillbragte för öfrigt hela aftonen med planer och fantasier, om nya stora verk, när detta, som nu börjats, en gång var klart. Edelfelt svärmade vid denna tid för Runebergs ballad Zigenaren Adolf och Kunigundas handske, jag för Kung Fjalar, hvilken sistnämnda dikt jag höll och håller för att vara världslitteraturens skönaste epos.

Enligt Edelfelts åsikt var den dikten stor och skön, men svår, ty man kände icke till realiteterna i dessa sångers detaljer. Huru voro de klädda, människorna från denna tid? Huru bodde de? Huru sågo deras husgeråd ut? Det kände man endast ungefär. Det enda man känner med säkerhet är deras vapen och fartyg. Att svarfva till på måfå och guds försyn slika saker, det vore lättfärdigt gjordt. „Mitt historiska sinne", sade Edelfelt, „fordrar sanning i alla detaljer. Jag vill veta först, känna och kunna grundligt en sak, innan jag ger mig i färd med den. Jag vill icke lita på intuition. Med Fänrik Ståls sägner är det en annan sak. Jag vet hvar jag i Stockholms museum skall söka upp hvarenda sölja, hvarje hindertyg, sadlar, munderingar och persedlar. Mina förfäder voro kvartermästare och ryttmästare, och jag har fått i arf deras blod. Jag har som förstudier till det

hela, utom min ungdoms fantasibilder, de äro konstanta, all den möda jag nedlagt på Runebergs „Julkvällen“, det är blott att taga ett steg till djupare i det förgångna. Det är också därför jag är öfvertygad om att jag blir färdig med arbetet inom loppet af de två åren, oaktadt våra usla museiförhållanden.

När Edelfelt kom på det kapitlet, blef han utom sig. „Kan inte byggnadsstyrelsen, Aspelin, Estlander och du rifva ned himmel och jord för den sakens skull“ hette det. „Hvad har vårt museum att bjuda på“, och han brusade ut i ett anatema öfver museet, orättvist och starkt, om man, som rättvist är, tager hänsyn till svårigheterna.

„Allt som är på den här sidan om bronsåldern är bara bosch. Hvad tror du dé bry sig om våra svensk-finska minnen. Där på historiska museet får man, när man begär en trumma från 1808, till svar: „Det ha vi ej, men vi ha en schamantrumma, vill bror ha den“. Huru de smutsiga tscheremisserna och mordvinerna ha det, får man veta från hårbandet till fotabjället, men be att få se Bruncronas uniform,*) så behöfs det två amanuenser och en vaktmästare, innan den fås fram, och så räcker det ännu i tvenne dagar. De där asiatiska fränderna, som

*) Ännu 1903 skrifver han från Paris: „Bruncronas uniform på historiska museet (förevisas hos finska litteratursällskapets vaktmästare, hvarför!) känner du naturligtvis“.

Castrén begick den oförsiktigheten att upptäcka, de kunna tryggt dö ut, ty deras dagliga lif finns förevigadt, men begär männens från 1808, de störstas och de bästas vapen och uniformer, begär bataljonernas fanor, begär hvad som helst, där finnes ingenting. Det värsta är, att där finnes ingen utom Nervander, som ens tycker att det betyder något, allt går ut på fennomani och fastställande af när den finska invasionen skett, målet tycks vara att fastslå det faktum att vi äro snyltgäster i eget land."

Jag är icke den enda, för hvilken han farit ut i lika starka ordalag i denna sak. Det är då en tröst att kunna säga, att nu ser det något annorlunda ut, och därtill ha hans bilder till Fänrik Ståls sägner bidragit i icke oväsentlig mån.

* * *

Vid denna tid hade ett arvode, sådant Edelfelt nu försäkrats om för teckningarna till Fänrik Stål, mig veterligen aldrig betalats i norden. Det var ensamstående. Hade Edelfelt kunnat, som han trodde, göra sitt arbete färdigt inom tvenne år, hade det ju varit glänsande. Med hans flit och snabbhet, ty när han var i tagen, led arbetet för honom som för ingen annan jag känt, tycktes mig saken vid denna tid icke ett ögonblick omöjlig.

„Nå, men hvad får du själf?" frågade Edelfelt mig.

„Tio mark för hvarje direktionssammanträde."

„Hvad för slag, tio mark!"

„Ja, det gör för femton sammanträden om året, flere blifva sammanträdena nog ej, men väl färre, etthundra femtio mark. Så får jag ett friexemplar och bref och telegramporto, när jag skall kräfva bilderna af dig, och ovett förstås, om de komma för sent. „Edelfelt påstod, att jag skämtade; man brukar ju säga så åt folk, när man inte vill säga, att man ej tror det sagda.

Detta skrifver jag ned icke för att jag anser mig missbytt, men emedan det af giftfyllda tungor sagts, att jag skulle ha förtjänat något på affären. I själfva verket, jag erhöll ju några hundra mark mer, och därtill bland annat den första originalteckningen till „Runeberg och Fänrik Stål", detta af Edelfelt själf.

Om jag kunnat ana alla de obehag af tusen slag dessa öfverenskommelser emellertid medförde för mig, de kallnade vänkänslor, det skvaller och prat, de förtretligheter det drog med sig, ja då hade jag förvisso tvekat, kanske afbrutit . . . nej, jag hade ändock tagit emot alltsammans, ty det är dock ett i sitt slag stort verk här genomfördes, och när gjordes väl något betydande utan obehag, slitningar och bekymmer. Därtill visade det sig senare, att de gamla sångerna, tack vare Edelfelts dröjsmål, kommo åter till heders just då de behöfdes mest, då nationen endast genom att lyssna till deras hänförda

tankar och toner kunde i ofärdsårens dagar hålla uppe sin tro på de profetiska orden „än är ej allt förbi“. Hade Z. Topelius lefvat, ja, då hade han förvisso tillskrifvit detta arbetets försenande guds outrannsakliga rådslut i hans alldeles speciella vård om vårt land.

Orsaken till allt obehag, som arbetet förde med sig, var den, att Edelfelt totalt missräknat sig på sin andliga vigör och sin lust för arbetet i fråga. År 1896—97 borde verket ha varit färdigt; det var vid denna tid ännu i sin början. Emellertid hade bolaget, i fast förtröstan på konstnärens ord, bundit sig genom kontrakt både i in- och utlandet, hade utsändt ett prospekt, som frikostigt lofvade köparen både det ena och det andra, och när vi, affärens ledare, oroliga för våra förbindelser, nu gjorde Edelfelt uppmärksam på vådan af vidare förhalning i arbetet, blef han utom sig. Het och ifrig — det var ju så naturligt i hans ställning — tog han den vänligaste admonition som en förolämpning och brusade ut i ord, som det brukas bland konstnärer, ord som äro nittionio procent för starka för situationen. Det hela hotade att totalt gå sönder. Edelfelt gick t. o. m. upp till häradshöfding F. Jansson för att om möjligt på rättslig väg få kontraktet annuleradt. Han räknade ut den stora vinst bolaget skulle komma att förtjäna och tyckte då, att de 30,000, han ägde rätt till, vore en alltför obetydlig summa. Den risk bo-

laget löpte tog han ej alls med i räkningen. När han midt i allt detta åtog sig nya arbeten, nya beställningar af samma art (Kung Fjalar, också väcktes fråga om nya bilder till Frithiofs saga) måste ett nytt aftal göras (den 24 dec. 1895).

Jämte smärre ändringar i det gamla kontraktet tillkom nu ett moment, som för bolaget var af största vikt. Jag behöfver ej lägga ut hvad den paragrafen hade att betyda, den insiktsfulla läsaren förstår, hvad frågan gäller.

„Tillika förbinder jag mig att med undantag af „Kung Fjalar", som utkommer instundande jul, icke, förrän förevarande teckningar af mig afslutats, utföra illustrationer till andra textarbeten, hvilka i någon mån komma att konkurrera med teckningarna till Fänrik Ståls sägner, ej heller att exponera desamma, förrän de fullständigt utgifvits."

På samma gång förlängdes tiden för arbetets utgifvande till julen 1897.

Men icke ens nu var han hågad att på allvar taga i tu med arbetet. Enligt min åsikt bedömde han min ifver och det bolag, hvars intressen jag tjänade, med största orättvisa. Ännu i juni (den 17:de) skrifver han från London ett bref och ber om ytterligare uppskof. Då brefvet innehåller en hel del intressanta och spirituella saker, återger jag det i det närmaste i sin helhet.

Bästa broder.

Jag har just nu skrifvit till Söderström & C:o och proponerat dem att invänta Bonniers krigshistoria 1808—1809, innan vi starta Fänrik Stål. Det vore nämligen, så synes det mig, af största vikt, att dessa två arbeten blefve hvarandra så olika som möjligt. Då jag dessutom icke lyckats hitta på någon illustration till „Vårt land", huru mycket jag än sökt och bråkat, är det omöjligt att till julen komma fram med ett ordnadt *första* häfte, med sägnerna i den riktiga ordningen. Skulle ett första häfte utgifvas såsom integrerande del af boken, vore vi ju därigenom bundna till format, tryck o. d. också för de kommande häftena, och all retouchering af arbetet vore därigenom omöjliggjord. Då du är upphofsmannen till Fänrik Ståls sägner i nationalupplagan, och dessutom haft din hand med i den bonnierska boken,*) ville jag be dig såsom den kompetentaste personen i detta afseende att arbeta för att *intet* första häfte skulle utgifvas till julen, eller att åtminstone endast några profplanscher och en eller annan proftrycksida skall se dagen till julen 1897. Jag är säker på att du skulle kunna öfvertyga det månghöfdade bolaget om att *intet* vore mera olyckligt såväl för eder som för mig än att nu komma fram med något, som vi sedan skulle ångra. Jag ber dig

*) Finska kriget 1808—1809 af C. O. Nordensvan.

därför använda hela din dialektiska och persvasiva förmåga. Ehuru jag gjort en massa förstudier och många skizzer, har jag intet färdigt för direkt reproduktion. Skulle jag därför tvingas att inom juli och augusti månader komma fram med något *första häfte*, så blefve detta ohjälpligen *dåligt*, ett hastverk.

Här (i Belgravia, London), har jag varit $2\frac{1}{2}$ vecka och arbetar förfärligt på att om möjligt komma härifrån före „the Diamond jubilee". Chodinkan i Moskva gjorde mig litet blaserad på folkhopar, och där var det ändå bara fråga om några fattiga hundratusental, under det man här talar om 9 millioner människor i London under jubileet. Jag älskar London såsom en af de originellaste städer i Europa, och jag har att glädja mig åt mycken vänlighet här, bl. a. af min gamle vän Sargent, nu R. A. Också har jag blifvit införd i Chelsea Art Club, där Lavery, Guthrie m. fl. af de bästa nu för tiden i Europa äro dagliga frukostkunder. Besynnerligt nog höra dessa till den grad till oppositionen här, att Lavery t. ex., som har en af de vackraste pärlorna i Münchener pinakoteket, och som vi med förtjusning mottogo på Champs de Mars, blifvit *refuserad* på R. A. med 2 taflor. Det är otroligt. Mycket förvånad är jag också, att „the Modern Style", det vill säga Studios, är så ytterst litet representerad här. Med undantag af några ypperliga butiker, såsom Maple, Liberty, Good-

vye, regerar den absolut *dåliga* smaken, småaktig och stillös såväl i byggnader som i annat, såsom om Ruskin och hela den skolan aldrig existerat. Jag började tvifla på Paris' hegemoni under dessa sista år, men nu ropar jag högre än någonsin: Vive Paris, vive la France! Visserligen råder en slags afmattning i Paris också, men den gör så öfver hela världen. Pengar, icke de njutningar pengarna kunna skänka, det är dagens lösen, guld och diamantgrufvor, enorma spekulationer, det är hvad folk nu intresserar sig för. Konst och litteratur ha fått träda i bakgrunden på de sista tio åren.

Eget är att jag i en litterär-artistisk salong här icke träffade på en enda person, som kände Strindberg ens till namnet; detta skulle aldrig inträffa i Paris eller Berlin. Jag trodde icke engelsmännen så spartanska — det Sparta som alltid ser ned på det förvekligade Athen — Paris. Cricket är och förblir tio gånger intressantare än alla artistiska hårklyfverier för hvarje sann engelsman. Men duktiga och manliga äro de. Deras sport och hunting och fishing och rowing o. d. äro icke alls snobberi som jag trodde. — Det är ett lifsbehof af rörelse och stark motion i fria luften. Också se de härdade och smidiga och duktiga ut — icke en enda fet person, åtminstone inte mansperson, ser man, alla bara muskler och senor.

Chelsea club förvånar mig genom den spar-

tanska enkelheten. I går åto vi alla Irish stew, det vill säga stufning eller husmanskost, mycket sämre än den man får hemma, och drucko vatten och gingerbeer till. Hvar äro våra vinvarierande, munksöliga och gentila nordiska vanor? Whisky dricka de om kvällen, men icke mycket — och en gentleman ser man numera aldrig full.

Det intressantaste af jubileet har jag redan sett, d. v. s. kolonialtrupperna, gatpublikens ifriga nyfikenhet, ofta respektlös, samt de fattigaste kvarterens verkligen rörande dekoration. Jag såg en anarkistdemonstration, som såg mycket lifvad ut, lika många musikanter som demonstranter, tillsammans 150 man, och folket stod omkring och *grinade* åt dem, ingen tog dem på allvar! Helsa din fru och säg henne att jag uppskjutit med besvarandet af hennes bref angående kejsarporträttet, emedan jag inväntat en skaplig fotografi af detsamma, *sedan* jag gjort små ändringar på figuren, till stor vinst för taflan. Jag hoppas vara hemma i juli och skall då visa henne såväl fotografin som taflan. Jag tror hon skall finna den förändrad till det bättre, sedan fonden blifvit mörkolivgrön i stället för brun.

Framför till din fru min vördnad och tala godt för Fänrik Ståls sägner, som skulle vinna på att få ligga till sig ännu ett år.

Din gamle
Albert Edelfelt.

Det gjorde mig ondt att icke kunna dela hans åsikt, att icke kunna förorda den, och jag skref öppet om saken, desto hellre som jag allaredan då kunde se, att Bonniers bok om 1808—1809 års krig med alla sina förtjänster för öfrigt, icke alls kunde anses som en konkurrent till Edelfelts arbete.

Och så kom då första häftet ut till julen 1897 och emottogs med glädje. När detta häfte såg dagen, gaf bolaget en middag för konstnären, en del tidningsmän och förläggare. På talet till hedersgästen, som hölls af mig, svarade Edelfelt till Werner Söderström, att Fänrik Ståls sägner aldrig borde ha illustrerats, de behöfde det ej, de voro så precisa, gåfvo så likartade bilder åt vida kretsar af läsare, att bilden egentligen var onödig etc. Om jag icke så väl vetat, att i morgon, när himlen var ljus och klar, människorna vant sig vid att se hans nya framställningssätt och glömt Malmströms petiga träsnitt, så hade jag förargat mig åt talet. Nu lönade det sig icke ens att besvara det, han skiftade hug som hafvet skiftar färg på ytan. Hvarje vindkast för en ny skiftning på dess mäktiga plan, på djupet är det lugnt.

Nu följde en tid af lugn och ro, arbetet gick framåt med snigelns fart, tills vid nittioåtta-års bolagsstämma aktionärerna gåfvo direktionen i uppdrag att påskynda arbetets utförande. Man

fruktade nämligen att Bobrikoff skulle finna sägnernas utgifvande olämpligt.

Jag framförde denna hälsning till Edelfelt, som upptog saken ytterst illa; han ville sluta med hela arbetet. Och vi skildes åt med en känsla af förargelse å hvardera sidan. Sedan han lugnat sig, besökte han mig på mitt tjänsterum gång på gång och lade fram saken för mig, sådan den från hans synpunkt tedde sig. För min personliga del voro utgifter, obehag och allt slags trassel i denna konstfråga numera af ringa betydelse emot hufvudsaken: att få sägnerna ut i komplett skick. Ty i våningen inunder tronade pressöfverstyrelsen, och grefve Cronhjelm, dess chef, sände allt emellanåt ett vänligt bud om „att den i landet högt värderade professor Runebergs poetiska arbeten i sin mån bidrogo till att förhärda sinnena mot Hans Majestäts regering och principer". Jag bad därför Edelfelt skrifva till mig ett bref, uti hvilket han skulle utlägga frågan i hela dess vidd, jag ville taga den till tals, på ett enkom därför sammankalladt direktionsmöte och göra mitt bästa till hans och sakens förmån. Redan dagen därpå den 27 november, fick jag följande tjuguåtta sidor långa och intressanta bref, hvilket jag härmedels återger med nödiga uteslutningar.

H:fors 27 nov. 1899.

B. B. och vän.

Då du haft vänligheten erbjuda din tjänst som medlare mellan Hrr Söderström & C:o och mig, ville jag bedja dig för bolaget framhålla följande: Jag medger gärna, att jag missräknat mig angående tiden för arbetets fulländande. Det var i en olycklig stund jag underskref kontraktet, och jag skulle troligen aldrig gjort det, om jag fått litet längre betänketid. Min uppriktiga lust, att värdigt illustrera åtminstone några af sägnerna, hvilka redan i min barndom lekt mig i hågen, gjorde dock, att betänkligheterna fingo vika. Jag föreställde mig icke då, att den yttre, typografiska likformigheten skulle kosta mig ett så enormt arbete, ity att en massa situationer, i hvilka hvarken jag eller någon annan någonsin tänkt sig in, kräfde vignetter och illustrationer ofta till omfånget lika viktiga som de delar af dikterna, som äro och förbli hvarje finnes dyrbaraste egendom. Jag tänker t. ex. på „Den döende krigaren“, hvilken allt från begynnelsen varit ett sorgebarn och som heller icke lyckats. Många af de intressantaste dikterna ha äfven varit mycket svåra att illustrera, exempelvis Veteranen och Soldatgossen, till hvilka jag gjort otaliga förslag. En vignett har sålunda gifvit mig mer arbete än en medelstor oljetafla, och jag har dessutom haft förtreten att lämna ifrån mig ett arbete, som icke tillfred-

stält mig, blott emedan tryckeriet och förläggaren väntade, något som ju aldrig inträffar med ett självständigt arbete, hvilket ingen makt i världen kan tvinga konstnären att släppa ut mot hans vilja. Hvarje helsidsplansch har jag behandlat som en tafla och icke sparat tid, studier eller arbete för att göra den så omsorgsfull som möjligt. Jag trodde nämligen, att bolagets mening från början var, att alla andra hänsyn finge vika för konstnärligheten, då det nu gällde att göra något „noch nie dagewesenes". Hvilken konstnär som helst skall erkänna, vid genomgåendet af mina portföljer, att jag gått så omsorgsfullt och samvetsgrannt tillväga som det i min förmåga står. Att därigenom hastigheten mindre tillgodosetts är klart, men det kan ju heller aldrig vara en förtjänst hos en *konstnär* att „utföra beställningen prompt och billigt". Dessutom kan intet maktspråk, ingen pliktkänsla i världen utveckla konstnärlig inspiration. Jag vädjar till alla dem, som någonsin skrifvit en versstump. Har den goda viljan, pliktkänslan eller den mest koncentrerade flit någonsin kunnat ersätta gudagnistan? Den som i hvarje nu kan på beställning frambringa fullödiga, bestående konstverk, han må kasta första stenen på mig. Och just emedan jag trodde att bolaget S. & C:o framförallt ville ha just fullödiga konstverk af bestående värde, har jag från början

gifvit mig in på detta: — dussinillustrationer till Fänrik Stål finnas förut.

Man torde invända, att jag, sedan det allvarliga arbetet med Fänrik Ståls sägner begynte, sysselsatt mig med annat, porträtt och mindre taflor, och att detta skulle förhindrat ackuratessen vid levererandet af illustrationerna. Äfven i detta fall vädjar jag till hvar och en, som sysslat med konst. Efter hvarje omväxling i arbetet är intensiteten i arbetslusten alltid större. Huru ofta råder icke en konstnär en kamrat att icke se på ett arbete under någon tid för att med friska ögon, och sedan man arbetat på något helt annat, åter gripa verket an. Har man alltför länge sysslat med enahanda arbete (jag talar nu ej om en enhetlig stor uppgift ss. t. ex. en väggdekoration), kommer en tid, då det är platt omöjligt att åstadkomma något nytt och originellt, något som ej endast är en slafvisk upprepning af det senast fullbordade. Detta gäller i hög grad om Fänrik Ståls sägner, där ämnena, måleriskt sedda, ofta äro desamma. Så t. ex. förekommer en ridande chef framför en uppställd trupp i Sandels, i Döbeln vid Jutas, i gamla Klercker (i Fänrikens marknadsminne), i N:r 15 Stolt, den sköna dagen på Lappos fält o. s. v., 2 samtalande personer i de två dragonerna, i v. Konow och hans korpral, i Sven Dufva, i Lotta Svärd två gånger o. s. v. I några sägner är hela tyngdpunkten i dikten förlagd utom den

situation, som beskrifves, ss. i Fänrikens marknadsminne, där allt, hvad den gamla grenadieren *sjunger*, är hufvudsak, och ej Ehrnrooths vagn och marknadsfolket, moment som Malmström illustrerat — naturligtvis. Likaså v. Essen, där scenen med Mattis-kusk faller utom kriget och egentligen icke kan illustreras, ty en hjälte som „hoppade högt af harm" kan lättare beskrifvas än afritas, om man nämligen vill undvika att göra honom löjlig! Det gäller således att tusen gånger välja och välja, för att få endast det att stå kvar, som verkligen är måleriskt begripligt, d. v. s. så att det äfven utom texten förstås och äger konstvärde.

Att detta mycket omsorgsfulla gallrande, väljande, försökande, omtecknande, varit till fromma för arbetet, vet jag af erfarenhet. Jag har en massa halffärdiga illustrationer, som stannat i mina portföljer, och de bästa redan färdiga i volymen har jag tecknat eller målat om tre, fyra, fem gånger. Från Döbeln har jag uteslutit prostens flykt („drif ut prelaten"), emedan denna komiska situation vid slutlig pröfning befanns falla ur den ståtliga episkt högstämda stil jag ville ge illustrationerna till denna sägnernas pärla. Veckor, månader har jag användt för sådana sedermera kasserade bilder. Månader har jag också användt på studier af hästar, som jag förut föga kände. Så har jag en hel månad i Paris arbetat på kavalleristriden i de två drago-

nerna, och därvid ständigt rådfrågat en polsk häst- och krigsmålare Rosen, som ställt sina vapen, sadlar, uniformer och sitt rika bibliotek till mitt förfogande. Antag också, att mindre riktiga kosacker, lansar, hästar o. d. skulle tillfredsställt publiken, så skulle jag dock ej varit nöjd, innan jag uppfyllt grundvillkoret vid hela detta företag, — att göra mitt allra bästa. Jag har under mitt snart 50-åriga lif hittills undgått beskyllningen för lättja och håglöshet, och tror också denna gång, att långsamheten vid publicerandet af de illustrerade sägnerna icke kan tillskrifvas sådana motiv. Att det dröjde länge, innan bolaget fick se några synnerliga resultat af mitt arbete, förutsatte dock icke, att jag ej skulle arbetat på min uppgift. Den materiella tid, som behöfves för att draga så och så många tiotusen streck, är icke stor, men tiden, som åtgår att tänka sig in i sitt ämne, är så mycket längre.

Till mina öfriga betänkligheter angående detaljer kommer det stora, permanenta, allt mer framträdande tviflet om riktigheten af tanken att öfverhufvud illustrera Fänrik Ståls sägner. Denna nationella helgedom kan endast vanhelgas af dylika försök att förtydliga det, som ingen förklaring behöfver. Från många kompetenta håll har jag hört liknande tvifvel uttalas. Det har därför känts tungt att fortsätta med ett arbete, som i mångas tycke aldrig bort komma till stånd.

Dessa invändningar och betänkligheter, framställda just af dem, som mest värderade dikten, ha betydligt försvagat min entusiasm. Min enda tröst har varit, att jag fortfarande som hittills finge göra arbetet såsom jag efter öfvertygelse och samvete ansett bäst, d. v. s. så konstnärligt som möjligt, och för dessa hänsyn — de rent konstnärliga — synes det mig, som konstnär, att alla andra böra vika.

Ingen kan lifligare än jag önska att arbetet blefve slutfördt, men gäller det att välja mellan min konstnärsreputation, hvilken icke vid min nu upphunna ålder har råd att grundligt kompromitteras af ett hast- och fuskverk, och alla andra konsiderationer, kan jag icke tveka.

Jag hoppas att du godhetsfullt framlägger allt detta för bolaget, som ju förut visat så mycket tillmötesgående.

Vänligen
Albert Edelfelt.

1899, 27 nov.

Med anledning af detta långa bref skref jag några dagar dagar därefter följande svar:

K. B. Edelfelt.

Jag har med verklig medkänsla genomläst ditt långa bref och kan icke annat säga än att dina skäl till att begära förlängning i fullgörandet af ditt åtagade äro lika många, starka och

bindande som ditt handlingssätt i denna sak eljes varit opraktiskt och rent ut oriktigt. Det var ju du, som satt inne med erfarenheten i frågor af denna art, icke vi. Du får lof att finna dig i att höra detta af mig, ty det bör vara dig behagligare att höra detta af en, som alltid i denna sak velat jämka och ställa saken på rätt än af dem, som, måhända obekanta med det artistiska skapandet, med rätta velat hålla sig i denna sak icke blott till ditt kontrakt utan äfven till dina så ofta gifna löften (nu senast i bref).

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

Ingen af oss skulle fordra en penni i ersättning af dig. Jag har sett denna sak stort; som jag vid idéns framkastande sade, skedde det för att förmå dig att måla, teckna dessa bilder, rycka dem in i vår föreställningskrets och dig ut ur den torra realismen, som 1895 låg i sitt själatåg. Hvarje folk behöfver en bildskatt, som den kan samlas ikring som en hela nationens gemensamma egendom. Och innan Gallén rycker in med sina finsk-finska Kalevalabilder (ty det gör han förr eller senare), ville jag ha dessa upp på våra väggar och i våra hjärtan. Dock, för att komma till saken, kära du, lämna nu icke arbetet in på 1901, för då blir det skandal. Saken är nämligen den, att flere bokhandlare lyftat beloppet för hela arbetet i förskott, och att dessa nu skola vara missnöjda, är ju lätt förklar-

ligt. För att handla fullt lojalt mot bolaget i denna sak, ber jag dig sända detta bref till kontoret, så att de se, att jag skrifvit till dig förut och att jag lofvat dig, icke i bolagets utan i eget namn, det som nu lofvats här ofvan. — Din gamle

J. A.

Med detta bref var Edelfelt icke nöjd, han brusade upp hemma hos mig, kallade brefvet ett „tröste- och skällebref". Emellertid skref han på sitt „Haft del Albert Edelfelt" och gaf det åt mig för att företes vid direktionsmötet.

Direktionen tillmötesgick hans anhållan. Och nu beslöts „en evig fred på grund af ett pragmatiskt fördrag af den 20 dec. 1899" som Edelfelt kallade det, ett fördrag i många punkter, där det noga angafs, när hvarje häfte skulle komma ut etc. Men ack, „redan det andra häftet lät vänta på sig". Tilgmanns press hade betingats i förväg; på en viss gifven dag skulle teckningarna vara här, i dess ställe kom anhållan om nytt uppskof. Jag fick efter mycket debatterande rätt att underrätta konstnären om att anstånd beviljats, och telegraferade orden „travaillez tranquilement". Med anledning af detta telegram fick jag ett bref dateradt den „14 Julliet (fête nationale) 1900", som lyder:

B. B.

Först och främst vill jag tacka dig för ditt vänliga telegram „travaillez tranquilement", som

tröstade mig och gaf mig lugn. S. & C:os hyggliga bref, så hofsamt som aldrig förr, är väl också en direkt följd af dina ord — — — Du har varit nog konstnär och nog intelligent för att veta, att med en konstnär kommer man ingen vart med hugg och slag, och du har också, tror jag, vetat att jag gjort så godt jag kunnat, och arbetat så mycket jag kunnat. Tack därför, heder och tack! Jag har varit i en ryslig pliktkollision hela juni månad: å ena sidan S. & C:o med dess mene tekel och väntade bref — — — å den andra min absolut fosterländska plikt att åtaga mig jurymannaskapet. Komma nu hvad som komma skall, jag har ett rent samvete och vet, att jag som finne gjort min plikt och kunnat uträtta ett och hvarje för mina landsmän och mitt land. Jag tror dock med guds hjälp, att jag skall kunna bringa F. S. S. till slut inom augusti — tillsvidare har jag för F. S. S. afsagt mig *allt* annat måleri. — — — Som jag arbetar länge på mina teckningar, har jag räknat ut, att jag under de sista veckorna förtjänt 10 à 20 frcs om dagen i stället för 200 à 300, som jag ovillkorligen skulle förtjänat med porträtten. Glad skall jag bli den dag F. S. S. äro fullbordade — delvis är jag af smädaren Asp's mening, att dessa dikter icke vinna på illustration. Jag har förresten icke läst denna skalds sista arbeten, utan blott hört dem relateras. — — — Detaille och den tyska öfversten (namnet oläsligt) i spetsen

för Tysklands ypperliga militärutställning, ha gifvit mig lof att arbeta där uppe i militärafdelningen af utställningen. Där finnas bland annat en train d'artillerie från Napoleons tid, som jag kan teckna af för Schwerin. (Här följa detaljer om bokband och uttryck för missnöje, emedan S. & C:o icke kunnat acceptera bilden till Björneborgarnes marsch; den kunde icke återges i fotografi, pappret var för groft och bilden mörk). Brefvet slutar: I framtiden tänker jag mera draga mig till mitt andra fädernesland. Helsa alla bekanta från din tillgifne

A. E.

För min del — jag erkänner det — dref jag under de senare åren på arbetet af tvenne skäl. Bobrikoff följde med alltför stort intresse med detta verk; för honom voro dessa eldande sånger janitscharmusik, han tålde ej deras klang och rytm. Det hördes från många håll. Den hyggliga öfverforstmästaren, som kände till den saken bättre än andra och som alltid i tid gaf lystringssignaler, bad oss skynda på med arbetet: „Hvarje häfte väcker en pinsam uppmärksamhet hos — ni vet nog hvem."

Edelfelt själf hade en känning af saken, ty när de senare häftena kommo ut bad han mig se till att notiserna voro affattade så, att de ej väckte för mycket alarm, „sedan ska vi hurra

värre, när allt är färdigt". Det andra skälet var, att disponenten till följd af alla dessa svårigheter var sjuklig och nervös. I hans vana och fasta hand lågo alla de ekonomiska frågorna. Hade han afgått, hade många svårigheter uppstått.

Och Edelfelt själf, se här hans egna ord: „Jag vill bort till Paris, till ro och lugn, här lefver man som en hedning: arbete om dagarna, möten, nöjen, politik och sammanträden om nätterna, ingen människa i världen håller ut under ett sådant tryck". Han skonade sig aldrig; blef han sjuk på allvar, då hade verket blifvit ännu mera försenadt. Det fanns således anledning att skynda på. Också plägade jag, när Edelfelt frågade, när ritningarna borde inlämnas senast, säga: „I går".

Så blef det omsider färdigt år 1900, efter sju långa år, detta arbete, som skulle göras på två år, och glädjen var stor på alla håll. Konstnären, beställaren och publiken, alla voro nöjda.

Med hvilken hänförelse dessa bilder togos emot hos oss minnes enhvar. De blefvo under den period af våld och råhet, som öfvergått vårt land, en ny påminnelse om fundamentalsatserna i de odödliga sångernas bok. Det var lycka, att de utfördes just vid denna tid, då de bäst behöfdes för vårt folk. Endast några år tidigare, och Edelfelt hade måhända ej varit verket vuxen; vi lefde då alla i den stora realismens bränningar; endast några år senare, och det hade varit

för sent. „Ty hvad vi timligt öfverväga, är ostadig stadighet“, säger väktaren i Daniel Hjort.

Hvad publiken, det är kritiken, sagt om verket är kändt; för hvarje år går dess loford i högre tonart. En så kritisk konstnär som Albert Gebhard nämnde nyligen: „För hvarje år som går finner jag dem bättre; jag begriper ej, huru jag såg på dem i början“.

Det har sitt intresse att veta hvad Edelfelt själf tänkte om sitt arbete. Den 17 febr. 1901 skrifver han till mig: — — — „För din vänlighet att uppmärksamma min mor vid utkommandet af boken, för ditt initiativ, ty det var din idé från början, och för bolagets mig tilldelade lyxexemplar, ber jag härmed få tacka på det varmaste.“ — — —

„— — — Björnson är mycket förtjust i arbetet och kan icke nog förvåna sig öfver att ett sådant verk gjorts och tryckts i Finland — heliogravyrerna beundrade han icke minst. På en nordisk frukost höll Björnson ett utomordentligt vackert tal till Finland och adresserade det till mig, i anledning af Fänrik Ståls sägner, hvars illustrationer han skildrade för sällskapet i de mest målande ord. Hans dotter, fru Lange, satt och storgrät och ropade efteråt: „Far, skrif det där och skrif det på vers.“

„Ja det maa jeg, det skal jeg“, sade le Victor Hugo du nord, som han här kallas, och jag önskar lifligt att han måtte hålla sitt löfte.“

„De fransmän, som sett verket, äro också mycket förtjusta; och *då jag ser på bilderna, är jag ganska nöjd i det hela, fastän jag gärna skulle göra om några, som t. ex. Sandels och den döende krigaren.*“ När det gällde att ge ut den danska upplagan, ville han först göra om elfva af bilderna, „men nej“, sade han, *„jag gör det ej, jag har gjort mitt bästa.*“ Jultiden 1903 möttes vi på en middagsbjudning. Förlåt nu den där dumheten“, sade han skrattande till mig.

„Hvilken då?“

„Asch, det där talet, att Runebergs Fänrik Stål ej borde illustreras, ej kunde illustreras, det är lika orätt som talet om att sångerna ej passa till musik.“

„Det talet! Nå, det har du ju i verk och handling jäfvat själf.“

„Ja, och andra skola jäfva det efter mig ännu bättre.“

Knappast bättre. 1808 har haft sin sångare och sin målare, episoden är slutbehandlad. Den har gått den vanliga vägen i konst- och kulturhistorien: minnets, diktens, bildens väg.

* * *

Episoden var slut, men icke för min personliga del. Vi hade, då tryckningen begynte, kommit öfverens om att förlaget skulle sända till några af de celebraste personer, med hvilka

Edelfelt stått i beröring, ett exemplar af arbetet, tryckt på bättre papper. Bland dessa voro några af de danska och svenska prinsarna, en prins Bonaparte, storfursten Konstantin och naturligtvis änkekejsarinnan och landets unga kejsarinna, för hvilken senare Edelfelt vid tiden för kejsarporträttets utförande och vid kröningen föreställts. Så skedde. Vid denna tid väcktes fråga om utgifvandet af den tyska upplagan, hvarför jag i bref vände mig till Edelfelt med några frågor, hvartill han svarade: „Det är ju därför mycket bra, om grefvinnan Wedel*) och du tänka på dem (prins Eugen och prins Karl) likasom på tyska kejsaren. När den tyska upplagan kommer ut, kan han ju få ett tyskt exemplar — jag vet ej, om Leygues (ministern för de sköna konsterna i Frankrike) skulle sätta värde på en icke fransk bok, i synnerhet som öfversättningen ej ens är tillgänglig i bokhandeln.“

Böckerna afsändes i sinom tid och emottogos med tacksamhet, utom den, som sändts till kejsarinnan. Och detta ehuru alla former iakttagits, och den sedvanliga anhållan hos hofmarskalken (grefve Hendrikoff) om rätt att lämna boken framställts, i ord, som dikterats af en i denna sak fullt vederhäftig hofman. Arbetet återkom med en onådig skrifvelse, boken var olämplig. Men, sade en

---

* Grefvinnan Wedel, född Stefanie Hamilton till Hageby, gift med dåvarande tyska ministern Wedel, numera ståthållare i Elsass-Lothringen.

rysk statsman och vän till vårt land, verklige geheimerådet S.: „Pour cette affaire désagréable vous avez aussi à remercier le gouverneur général Bobrikoff".

Till sist må det tilläggas, att originalen kontraktsenligt tillhörde bolaget Söderström. Hade de enskilda bilderna sålts under hand, sedan arbetet slutförts, hade de utan tvifvel inbragt ett afsevärdt belopp, men det kunde icke ens komma i fråga. Ehuru ett högre anbud gjordes för nationalmuseum i Stockholm, försåldes de till Antellska delegationen för att förvaras i finska konstföreningens galleri i Ateneum, för en summa, som obetydligt öfverskred inköpspriset. Emot alla kontraktbetingelser erhöll konstnären särskild ersättning för hvarje reproduktion, som senare utgifvits efter dessa original.

* * *

När arbetet började med det illustrerade Nya Testamentet, ville jag ha Edelfelt med om detta verk. Att börja med var han i hög grad intresserad för företaget. Han talade om att Hollands katoliker ämnade gifva ut Versio vulgata i en verklig praktupplaga. Hos alla världens mest kända konstnärer beställdes för detta verk några teckningar eller målningar öfver ett bibliskt ämne. Äfven Edelfelt hade ihågkommits och hade åtagit sig fyra bilder. „Vet du hvad

jag har tänkt taga för ämnen. Jo, jag skulle vilja utföra någon finsk medeltida teckning från Hattula eller någon annan medeltida kyrka, jag ville göra denna finska bild sådan, som den gamle konstnären, målaren skulle hafva gjort den, om han kunnat teckna och måla efter naturen. Det skulle intressera mig att göra den bilden så finsk, att jag med godt samvete skulle kunna säga: den har sin rot i en finsk kyrka, för så och så många sekel sedan. Då skulle de goda herrarne där borta i Holland märka, att vi dock haft någon kultur, haft en historia, varit något redan för sekler sedan. Vill ni skaffa eder reproduktionsrätt till dessa bilder, så skall jag stå Eder bi."

Till denna konstangelägenhet anknöts ett samtal om tro och otro, Bibel och Babel, som var belysande för Edelfelt. Vi voro vid denna tid midt inne i Bobrikoffs värsta skändligheter. Allt gungade under oss, lagar, författningar, kejsarord, allt hvad vi trott och förtröstat på, allt var i böljande gång, vi gingo som på en vågande mark.

„Huru har du", sade Edelfelt, „öfverhufvudtaget kommit på den förflugna idén att i vårt land, där tron är död, religionen i samhället ett skelett, som står ännu, emedan det stått i århundraden och icke kan falla, emedan dess leder förbenats och förtorkat, utgifva en edition af bibeln. I vårt land, där prästerna från

gudstjänare, på några undantag när, sjunkit till tjänare i nationalismens afgudatjänst. Huru många hålla det ej för ära att icke kunna svenska, huru många hafva ej kastat bort sina fäderneärfda svenska namn. Hos oss är religionen, rättare tron, död eller ock för den ett skenlif. I Danmark, på Bregentved, i Sverige, på Kulla-Gunnarstorp, som jag nyss besökt, i Frankrike, bland dess katoliker som protestanter, där lefver tron och fromheten. Där finner man i alla samhällsklasser, högst uppe och djupast nere, bland aristokratin, militären, ja konstnärerna, troende själar. I Sverige hör man majorer och kaptener predika, här vore en predikande gardeskapten ett mirakel, som skulle kunna visas för penningar. Hos oss ersättes tron af patriotismen, hos oss framkallar denna patriotism alla dessa känslor af osjälfviskhet, offervillighet och altruism, som i andra länder uppbäras af tron. Trons väsende, sådant dogmatiken anger den, är förintadt, när det gäller oss. Den tiden är väl inne snart nog, då den stora svängningen sker; då man åter söker sig till religionen. Har du läst Brofeldts (Juhani Ahos) lilla bit, den där om skeppet i bränningarna. Det skall, för att komma ut ur alla farligheter, styras efter stjärnorna. De äro våra enda fixpunkter, när vågorna sköljt bort alla sjömärken, dem vetandet och konstfärdigheten skapat. Du skall få se, den lilla biten är en blänkare i tiden. Men här skulle behöfvas en

sådan präst som Bossuet, om hvilken det sades „tous ses sermons sont des combats à mort". Ännu sekler efter hans död hör man i Frankrike hans namn nämnas och hans ord ljuda som domedagsklockor. Hvar skulle man bland våra bondkaplaner finna hans like. Men hvem af oss, bärare af landets gamla kultur, vill bli präst? Man skulle hålla honom för declasserad. Och här vill du gifva ut en bibel? Hvem köper den? Jo, har den ett fint band, blir den behandlad som konstindustri, så går den. Jag skulle för öfrigt vilja se den tafla, som Gallén målar efter ett bibliskt ämne."

Mitt svar till allt detta hör egentligen icke hit, men på den sista frågan om Gallén kunde jag säga: „Till nya testamentet hör ett appendix som heter Uppenbarelseboken, och inom ramen af dess bild- och föreställningsvärld borde där finnas ämnen nog för Galléns mest storvulna drömmar."*)

Han vidblef sin åsikt: „Den boken har ingen resonansbotten i vårt land i detta nu. Ditt företag kommer att stå isoleradt i sin tid och i vårt land. Danskar och svenskar får du nog med, men knappast norrmän och finnar". Han fick tyvärr rätt i sin förmodan.

* * *

*) Han målade först den babyloniska skökan, bytte sedan ut den mot domens ängel.

Jag kommer till slutet af dessa minnen. Jag lämnar arbetet och korrespondensen om „Fänrik Ståls män“, det vidt planlagda förslaget om målningar i Atheneums vestibul, om hvilket han under de sista åren af sitt lif skrifver:

„Jag är fullt ense om saken med dig. Men hvilket ämne då, frågar Du! Ja, det är just konsten. Höga grekiska gudinnor och muser vore alls ej på sin plats där, icke heller Kalevalas trollande och därigenom för bildande konst mindre lämpliga hjältar. För resten har Gallén skapat en stil för dem, och alla andra, som försöka sig på ämnet, komma blott att imitera honom.“

Jag lämnar hans biografi,*) om hvilken han skref: „Du skrifver icke snart en sådan bok igen, och jag får under mitt lif ej mera se någon biografi öfver mig“. För sin personliga del var han mera än nöjd med arbetet. „Låt dem förarga sig öfver tryckfel och inadvertenser, det hela bäres af sakkännedom och, hvad jag främst håller på, värme, så att alla komma att kompilera den“. Mig återstår att nämna, att Edelfelt hela det sista året han lefde gjorde på mig ett intryck af en jagad och hetsad människa. En människa, för hvilken arbetet blifvit en lidelse, en allt behärskande passion, på samma gång

*) Den trycktes i Sverige. Då biografin var alltför vidlyftigt anlagd, afskars den i korrekturet och blef därigenom ojämn; en hel episod, porträttmålaren Edelfelt, uteslöts.

vällust och plåga. „Om du visste hur sjuk jag är, om du visste, huru trött jag är“, skrifver han till mig. I augusti 1905, då vi sutto på Kapellets i Helsingfors veranda (han väntade på A. Zorn, som då var i staden) yttrade han: „Förut var jag en Antheus, när jag blef trött; missmodig, tom i min inre människa, for jag hem till Finland, och när jag steg i land här, när jag såg Haikko i sol, blef jag åter stark. Men nu är jag hemma året om, krafterna flyta icke till, de flyta ifrån mig. Jag är sjuk.“

Saken var den, att han icke ens, när han nått sitt lifs halfsekel, ville erkänna, att åldern och åren voro inne, då lifvets böljor börja att lägga sig. Han sökte de unga. På nations- och gillefester höll han sina tändande tal för dem, sjöng ungdomens lof; den sången låg för hans röst. Hänsynslös som ungdomen och därför ofta orättvis som den — också mot sig själf — såg han sig blind i dess solljus, prisade öfvermåttan tid som kommer, och glömde med vilja hvad som var bakom.

Orättvis! Ty han ref obarmhärtigt ned hvarje den minsta öfvervunna stilriktning.*) Hvarje ny konstepok fördömer obarmhärtigt den konstrikt-

*) Han ville icke gifva något erkännande åt sin „Sommarkväll“, höll för att „Rida ranka“ var gammaldags. Det skönaste porträtt, han någonsin gjort, sin mors, trodde han sig kunna göra bättre „genom att förenkla det, lämna bort alla detaljer och bisaker“.

ning som varit, likasom bien i sin kupa dräpa sin åldrande vise för att sätta den nya propagationskraften i högsätet. Men denna kamp, att alltid vara up to date, slet ut hans kropp och själ. När den första stöten kom från den eviga lifsförödaren, var den fysiska kraften förbrukad. Själfva lifsmekanismen, hjärtat, hade slitits ut. Äfven i den rättmätigaste kamp behöfver en själ andas ut i skuggan af sitt mål. Att åldras är försakelse, och försakelse är en svår konst.

* * *

Edelfelt var icke någon revolutionsman i sin konst, ej den, som inleder en ny epok, skapar hittills oanade skönhetsvärden. Föregångsmannen i vårt eget land, är han i Frankrike mannen näst efter banbrytaren, evolutionsmannen i sin glans. Genom vederhäftigheten i sin konst och djupet af sin bildning är det han, som ställer det nya in på sin rätta plats, låter oss förstå dess berättigande, öfvertygar oss, lär oss, bär nydanarenas teorier ut i lifvet, gör seger möjlig för dem, som följa i det nyas spår.

Albert Edelfelt var en underbart harmonisk sammansättning af svenskt och finskt. Till en statur, hvars linjer afgjordt påminte om en svensks, fanns där i hela hans uppträdande, i hans personlighet något af det vackra, ljusa, aristokratiska, som är svensken eget. Ur hela hans jag

utgick något festligt, som betog enhvar genom dess optimism och genom vidden af denna andliga synkrets, på samma gång som det fanns något — och jag håller på att detta kännetecknar finnen — något känsligt, inåtvändt, musikaliskt och vekt, en vekhet, vidt skild från sentimentalitet. Han kunde ikläda sig en svensk grandezza och intog då med suverän säkerhet sin gifna plats, men mångskiftande som han var, kunde han i nästa ögonblick vara lika uppbrusande, temperamentsfull och hänsynslös som någon af oss, leiva, fröjdas, glamma på den bredaste demokratiska bas. Men frågar någon, hvad han var djupast inne i sin personlighets djup, så ger han på den frågan själf svar i sin konst. Hans färg är sund, men fin och behärskad, hans teckning nobel, hans uppfattning hög och värdig; han var den födda aristokraten i detta ords goda och rätta bemärkelse. Detta är också en förklaring till, att han i vårt, i själens grund så demokratiska land ej bildat någon målareskola. Få äro de, om hvilka man kan säga, att de äro Albert Edelfelts epigoner, medan Axel Galléns äro legio.

Edelfelt blef en ledare hos oss, ty han ägde börd, bildning, uppfostran, kunskaper i kulturhistoria. Allt detta saknas hos en betydande procentsats bland våra konstnärer. Men han var alls icke det, som flertalet tager för gifvet, en ledare, sedd ur endast rent konstnärligt ska-

pande synpunkt. Han är och blef aldrig skolbildande, om jag undantager några kvinnliga konstnärinnor som, utgångna ur ungefär likartade hem och samma skola, stundom påverkades af honom. I djupare mening saknade han originalitet likasom alla lätt påverkade andar. Han var stor i kopulation med en starkare ande än han själf, en ande, som gaf tanken, idén, hvilken han sedan iklädde form och färg.

Hans skaparelust väcktes — utom af hans egen personliga — af en Runeberg (v. Schwerins död, Landshöfdingen, Veteranen, Oihonnas tre friare, en af de yppersta kompositioner och inom ramen af Runebergs diktning det originellaste Edelfelt någonsin skapat); en Snoilsky, ur raden af denna ståtliga skalds dikter utgår ett af Edelfelts mest uppburna verk „Sorg"; en Rydberg, hvars Maria i Rosengård hör till Edelfelts varmast kända bilder; en Horatius, hvars världsvishet och epikureiska lifsåskådning sammanfaller med den gustavianska tidens och därigenom är befryndad med Edelfelts eget temperament. Också till hans, enligt min mening, finaste och mest bärande historiemålning, utkastet till Auroraförbundet, är idén — som ren idé — icke hans, den ingick i täflingsprogrammet.

Edelfelt förstod att med ämnets intresse, hvar han sedan lånade det: Runeberg, Snoilsky, Rydberg, Horatius (motvilligt hos Z. T.), med detta ämne intresseradt, i en poäng såväl funnen,

att den rörde, väckte känslor af sympati, förena behaget af sin fina smak i form som färg.

Edelfelts konstnärstemperament var feministiskt, hvilket ej hindrar, att han någon gång bröt med sig själf.

Rent *intellektuellt* höjer sig mannen (i genomsnitt) genom sin skapande fantasi, sin djupare kritiska förmåga öfver kvinnan.

Detta finna vi bekräftadt i konsten. I självständig produktion eller skapelse äro kvinnorna i genomsnitt underlägsna. De slå knappast in på nya banor, de sakna originalitet. De finna intuitivt en allmän sanning och obehindrade af allt abstrakt teoretiserande förstå de att tillämpa den i ett konkret fall. Kvinnan besitter i högsta grad det undermedvetna bedömandet eller just det vi kalla intuition.

Men icke blott i det intellektuella, äfven inom känslolifvets mest skiftande områden var han i stort sedt feministiskt anlagd, hvilket jag håller för ett ovärderligt tillskott i de hulda féers håfvor han fått, då det gäller konsten i vårt land. Mannen höjer målen och idealen, medan kvinnan af naturen är mån om att i denna kamp (ty det blir tack vare vår medfödda konservatism kamp, känslolifvet är konservatismens fasta borg), gentemot det häftiga framstormandet och påträngandet mildra och förfina, lämpa dess skiftningar efter tid, omständigheter och taktens fordringar.

Men just detta, att mildra, förfina, annoblera, anpassa sig, var ju grunddraget i Edelfelts hela konst. Särskildt bäres hela hans porträttkonst upp af denna känslans förfining och förädling. Han tog ut likheten som ingen annan hos oss, men han fann på samma gång — taktfull som han var — i de simplaste (ja dem målade han ju aldrig, han fick förhinder) men fulaste drag, den stackars fattiga människans enda själfulla, vackra ögonblick, när han sedan och huru han med sin finkänsla letat rätt därpå och med sin formtalang återgaf det.

Alla filosofer äro ense om att kvinnans vilja är mannens öfverlägsen. Hennes vilja är uthållig, seg och spänstig, hans brusande, nedbrytande och visserligen fast, men med intervaller. Men i sin grund och botten var Edelfelts vilja just af samma slag som den kvinnliga viljan. Han var obeslutsam, skola alla, som kände honom ytligt, säga. Ja, det var han, men endast i bagateller. Om han skulle resa hit eller dit, göra den eller den visiten, gå, stå, kläda sig, ja, i de frågorna var han obeslutsam ända till det komiska. Men i de stora frågorna i lifvet var hans vilja seg, uthållig, plastisk. Det kunde skenbart se ut, som om han gifvit efter, men under allt detta visste han i sitt innersta utomordentligt väl, hvad han ville, och därvid blef det. Hans älskvärda, affabla väsen gjorde, att han till sina vänner, ja, till och med vänners

vänner gjorde frågor, bad om råd, men den, som kände honom väl, visste på förhand, hvad det betydde och hvad han ville.

Hans klara bestämda vilja var att bli Finlands främste målare och konstnär, för den viljan fick allt vika, hindrande vänskapsband, ja, mera än så — — — dock, måhända jag stannar här, det må en kommande generations forskare inlåta sig på. Väl säger skalden: „Donna e mobile“, men folket säger: „Hvad kvinnan vill, det vill Gud“. Filosofen säger: „Hvardera ha rätt, den kvinnliga viljan är ombytlig i sin periferi, till sin kärna är den orubblig.“ Och sådan var Edelfelts vilja äfven.

Ett facetterande konstnärstemperament, fullt af lif och gnistrande ljus, fann han sig lätt och naturligt i de mest olika lefnadsförhållanden och fann sig väl i alla land — utom i ett. I Frankrike, Danmark, öfverallt var han hemma, ja, det fanns en tid i hans lif, då Frankrike höll på att helt röfva honom från oss. Hans mor, hans egen patriotism och världsklokhet — i detta senaste afseende var han ett fenomen — förmådde honom dock att mildt lossa de band, som det sköna Frankrike bundit kring honom. Den som i framtiden skrifver hans lifs historia, skall just i detta afseende kunna ge oss ett vackert kapitel.

J. L. Runeberg har uttalat en snillrik teori om flyttfåglarna. Det är ljuset, säger skalden, som de bevingade skarorna söka på sin flykt

mot norden. Den teorin slår in på Edelfelt. Nordens strålande sommardagar, dess ljusa, blekt opalfärgade nätter drogo honom oemotståndligt mot hemmet. När mörkret tog till här uppe, då längtade han ned till „arbetets ljusa land, Frankrike“, det land. där konstens paradisportar öppnats för honom, det land som näst hans eget stod hans själ närmast. Men knappt var vintern där nere öfver, då drog han åter upp mot norden, full af hänförelse för sitt fädernesland, för sitt finska sommarhem vid Haiko fjärd. Om detta vackra mot sol och söder sluttande Haiko må här antecknas ett Edelfelt belysande, spirituellt yttrande af honom själf: „Jag kan måla i Frankrike, men jag tänker och känner här, här är mina bästa idéers hem och fäste“.

Karl Wåhlin har om en stor svensk konstnär sagt ord, som jag i väsentlig mån tager fasta på för Edelfelts vidkommande.

„Det låg något i ordets bästa bemärkelse kvinnligt i hans talang, och just därigenom något så äkta nordiskt. Många nya ord har vår tid uppfunnit för att beteckna den eller den riktningen inom konsten. Endast ett ord användes icke mera, det anses gammalmodigt och missbrukadt. Det finnes dock i alla språk och passar så ypperligt på Edelfelts konst. Det ordet är poesi.“

CHARLES GARNIER

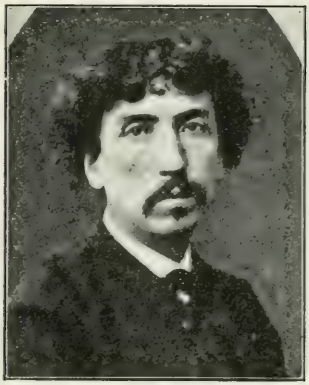

Charles Garnier.

I trenne veckor hade jag bott hos kartusianer-munkarna i Pavia, mätt upp deras grafmonument, tecknat deras kapell och rådbråkat italienska med dem; nu var jag trött på Jan Galeozzos härligheter. Jag ville se människor och tala obehindradt. Och en vacker dag for jag öfver Alperna till Avignon och kom så omsider till Arles, den galliska dansens och sångens minnesrika stad. Jag kom till Arles på den tiden, då jag druckit mig rusig af lifvets starka vin, jag kom till Arles i gnistrande solsken, medan söderns lätta blånande luft, mättad af orange- och mandeldoft, ångade öfver det härliga landet och böljade i mjuka vågor in mellan den uråldriga stadens mörknande murar.

Från Avignon hade jag rest i sällskap med en underlig kurre. En fetlagd, ytterligt meddelsam och välvillig sydfransman med solbränd hy, svarta blixtrande ögon och blå skäggbotten. Han gjorde mig uppmärksam på att han bar malteser-

kors i sina knappar, sin klocka och sin ring, samt presenterade sig som malteserriddaren Tancred Perellos de Roccaful, grefve af Beirut och Syrien, baron till Gazza, seigneur öfver den östra öknen, och därtill, enligt egen uppgift, berättigad att kalla Rysslands kejsare „mon frère“.*)

Jag besitter än i dag herr Perellos de Roccaful's visitkort, där alla ofvan angifna värdigheter — in partibus infidelium — finnas angifna, men kan dock, lika litet som då, gå i borgen för titlarnas äkthet; det befanns nämligen senare, att min malteserridare var självhärskare öfver rosor och jonquiller, grand seigneur till violer och latyrer, friherre till liljor och tuberoser m. m. Att han hade rätt att kalla kejsaren af Ryssland „mon frère“ vågar jag ej bestrida, men kan endast konstatera, att en annan „trädgårdsmästare och parfymör“ i den sköna staden Arles å sin sida titulerade honom „frère“. Dock, vare sig han var malteserriddare eller blott parfymör, vill jag här nämna, att den som haft lyckan se hans trädgård aldrig glömmer den. Hvilken färgglans, hvilken strålande prakt lyste ej på denna

*) Malteser- eller Johanniterriddarne, bedrängda af Napoleon, sökte och funno, som bekant, skydd hos kejsar Paul I, hvilken därpå, i täflan bl. a. med sin svåger Gustaf IV Adolf, år 1798 utsågs till ordens stormästare. Alexander I afsade sig denna värdighet men förblef ordens „protektor“, hvilken funktion fortfarande, åtminstone formellt, torde af Rysslands monarker utöfvas. Pagekårens elever äro arftagare till malteserriddarenas salar och deras traditioner.

seigneur Perellos' färgskimrande palett; hvilka vågor af vällukt, af vårens egen ljufva andedräkt vällde ej ur denna heliga mark, hvars mull, hvars stoft redan det gaf från sig en eggande arom, vittnande om en under årtusenden kultiverad jord.

Perellos de Roccaful's rosengård var belägen i den del af Arles som bär det underliga namnet Alyscap (d. ä. Elysii campi) fordom en romersk grafplats. Den mur som skiljde hans rosor och violer från den dammiga chaussén var delvis uppförd af fornromerska grafvårdar, lämningar från den tid, då Arelate var kejsar Constantius' hufvudstad i Gallien. Denna mur var nu dömd att rifvas, och några franska arkeologer hade kommit till Arles för att innan dess få beskåda den.

Medan jag med min malteserriddare besåg blommorna och laboratoriet, där parfymerna i uppsmält fett drogos ut ur blomsterkalkarna, gick en af dessa lärda i det brännande solljuset längs muren, tecknande och studerande ornament och inskrifter. Mannen såg bekant ut; ett starkt markeradt tänkare-ansikte, med djupt skurna drag och en bred panna, omkransad af en chevelyr, som osökt kom en att minnas gamla florentinska porträtt från quatrocentens period. Mannen var Charles Joseph Garnier, den nya Pariser-operans arkitekt.

Jag hade sett honom året förut i det visserligen invigda, men ännu icke fullt färdiga operahuset, då franska republikens president Mac Mahon, följd af en stor svit, under Garniers ledning vandrade genom operans praktrum. Jag hade då utan vidare kunnat få göra Garniers bekantskap, ty i min plånbok bar jag två rekommendationsbref till den celebre mannen, men jag ville ej besvära honom, då det var mig bekant, att Garnier vid denna tid var strängt upptagen med ritningar till teatrarna i Monte Carlo och Odessa. Det ena med det andra hade gjort att jag icke begagnat mig af det „Sesam", som kunde beredt mig förmånen af Garniers bekantskap. Här i Arles var det annat; här tycktes han vara ledig. Jag fattade mod och tog fram det ena brefvet — från Scholander —; visserligen såg det hemskt ut, ty det hade legat mera än ett halft år i fickan, men jag lät mig ej förbluffas. Och när Charles Garnier slutat sin forskningsfärd längs malteserriddarens mur, gick jag fram till honom och presenterade mig.

Han blef lika „etonné" som „agréablement surpris" af att här och så oförmodadt få en hälsning från „Frédéric, hans bästa och förtrognaste vän", hans akademi- och studiekamrat, och jag fann, tack vare Scholanders mäktiga introduktion, till min synnerliga belåtenhet att jag ej var oväl-kommen. Garniers arbete i Arles var slut; dagen därpå skulle han resa till Monaco, och jag

hade samma mål. Jag tycktes vara för honom ett lyckligt fynd, i det han slapp att vara ensam och att ensam vårda sig om sina otaliga ritningar och papper; jag blef honom härvid med nöje en tjänande broder.

Garnier var vid denna tid femtio år, men såg äldre ut. Född i Paris (den 6 nov. 1825) af föräldrar i små omständigheter — fadern var ciselör, gravör och konstnär i emaljer — hade han i unga år arbetat med otrolig energi för att komma sig upp. Följde så det väldiga arbetet vid operan. I fjorton år, från 1861 då han vid en täflan vann första priset, hade han stått i spetsen för detta jätteverk, som helt upptagit hans andliga och fysiska kraft. Han gjorde nu intryck af en öfveransträngd man. Djupa fåror veckade hans panna, hans ansikte såg, när han var tyst, trött ut. Men när han talade, då var det glans, lif och värme i hans blick, hans drag och hans ord.

Att börja med fick jag redogöra för „le cher Frédéric et la charmante Carina (fru Scholander) et toutes les mioches". „Det är människor. För mig uppväga de hela Skandinavien."

— „Det är synd om Frédéric; bygga hus de sapin, c'est bête, kalkrappa byggnader, gipsa öfver dem, är det en syssla för en man som han? Här skulle han vara!"

Plötsligt frågar Garnier om jag sett „Saint Georges" i Stockholm. Där hade funnits en

engelsk diplomat vid namn S:t George, och som jag icke känt honom, så svarade jag sanningsenligt: „Nej“.

Men nu for Garnier upp. „Min herre, ni är konstnär, kommer från Stockholm och har icke sett Saint Georges! Omöjligt! Scholander har visat er den!“ Han såg helt stött ut. „Bara för Saint Georges lönar det sig att resa till Stockholm“. Jag kände mig stukad, men S:t Georges kände jag ej.

Plötsligt gick det ett ljus upp för mig: „Sankt Göran och draken, är det den ni menar!“

— „Certainement, Saint Göran! Jag visste ju att ni hade sett den.“ — Och han föll i extas vid beskrifningen af detta medeltida konstverk, som bra få Stockholmare sett. Senare har jag kommit att tänka på att Garniers entusiasm för det vackra verket, ett uttryck för Sten Stures fromhet och mäster Andreas' konstfärdighet, var en följd af att han som barn sett sin fader, ciselören och emaljören, arbeta i denna genre af skulptur; han hade för öfrigt äfven själf sysslat därmed, vid restaureringen af tornet S:t Jacques i Paris, ett arbete, hvaråt han ägnat utomordentlig hängifvenhet. Han blef mycket nöjd, när jag meddelade honom att jag aftecknat och målat S:t Göran.

Vi letade i S:t Trophimi kyrka i Arles efter en gammal S:t Göran, som skulle finnas där,

men förgäfves. Garnier hade velat demonstrera dess underlägsenhet i jämförelse med Stockholmsmuseets (den tiden Storkyrkans) pärla, detta nordens mästerverk öfvergående „tous vos grands monuments au Nord“. Med Garnier, en djup kännare af medeltidens konst, besåg jag sedan Arles' forntida härligheter; och de äro legio. Om dem skref jag sedan till min far:

„Ack, huru rikt är ej Frankrike! Också på ruiner! Om man sammanförde allt hvad Finland och Sverige har af historiska minnesmärken, så skulle de ej i vikt och betydelse, — att nu ej alls tala om skönheten och formernas rikedom — gå upp mot hvad ensamt denna lilla landsortsstad har att erbjuda.“

Dagen därpå reste vi. Hvilken förtjusande resa genom detta vårblommande paradis, med ljumma fläktar från Medelhafvet, med hänförande blickar öfver „le Côte d'Azur“ i söder och de mjukt och dock energiskt tecknade bergen i norr och väster. Att resa här med denna beundrade mästare, höra honom tala om arkitektur, „le style actuel“, eller hvad vi nu kalla „nouveau style“ — ty den låg och grodde redan på sjuttiotalet — var för mig hänförande. Mina bref till hemmet om denna „dyra escapade“, som kära far kallar den, glöda af entusiasm för landet, konsten och konstnären. I Marseille sågo vi den gamla teatern, hvars salong med de parvis förenade kolonnerna är förebilden till den prakt-

fulla salongen i Garniers nya opera. Där fick jag å min sida också tillfälle att visa Garnier något märkeligt. Vid hamngatan fanns en skylt på hvilken lästes i götisk fraktur: „Tässä asuu Suomalainen maalari“, och längre ned en annan med orden „Suomen rahan vaihto,“ hvilket så vidt jag förstår är en finsk gallicism.

— „Och det där förstår ni?“ säger Garnier; „Jag beundrar er nordbor för er språkkunskap. Vet ni att Scholander talar franska som om han aldrig talat något annat, och huru fru Carina skrifver det, därom kan ni icke göra er en föreställning“. I ett bref af den 10 aug. 1873 skrifver han därom: „Quand je pense que c'est une suédoise, qui fait ces petits chefs-d'oeuvre, ça me rend furieux contre — les francais“.

Han återkom ofta till denna fråga som intresserade honom i hög grad. „Jag, som icke kan lära mig namnet på den stad där nere hos er, som icke heter Peking,*) oû on fait les allumettes, är af den tro att ni har i hjärnan en särskild språkmekanik, som icke blifvit oss gallier gifven.“

— „Vi ha den i själfva verket, det är den tvingande nödvändigheten“, — svarade jag.

Det blef under den långa resan tal om både det ena och det andra, och främst om den nya arkitekturen; men för öfversiktlighetens skull

*) Garnier passerade Jönköping på resan från Stockholm till Malmö.

skall jag senare beröra denna fråga, i sammanhang med redogörelsen för Garniers litterära kvarlåtenskap.

Till Monaco kommo vi i åskregn vid blixt och dunder. Garnier behandlades i furstendömet „princièrement“. Adjutanter, polis, hofmän, furstens ekipage och Garniers biträde, en ung arkitekt Bonat, voro till mötes. Det var lustigt att se huru min älskvärda, förbindliga reskamrat med ens förvandlades till „il maëstro illustro“. Det icke så litet artistiskt sorglösa som låg öfver honom, var som bortblåst, och han emottog alla dessa hyllningar som om han aldrig varit annat än en grand-seigneur. Vi bodde i samma hotell, jag högt uppe under taket, med svalorna. I rummet bredvid bodde mr Bonat, som jag sedan dess oförmodadt träffat på de mest oväntade orter i och utom Europa: Athen, Smyrna, Köpenhamn, Moskva med flere icke precis nära hvarandra belägna städer. Dagen därpå tog jag afsked af Garnier; han gaf mig en bok: sina „Causeries et mèlanges“, med en absolut oläslig dedikation, och en namnteckning, som ser ut så här:

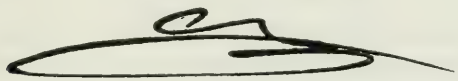

Jag återsåg Garnier några gånger i Paris, senast 1878.

I ett visst afseende höra fransmännen till Europas konservativaste folk. Man kan träffa en engelsman, som fullt och oförbehållsamt erkänner förtjänster och dygder hos länder och folk, utom de tre förenade rikenas område; men visa mig en fransman som gör det. Utom Ambroise Thomas, som höll på tyskarna, grefve Gobineau, som höll på skandinaverna, Alphonse Daudet, som beundrade England, och Sarah Bernhardt, som är färdig att taga hela världen i famn, har jag aldrig träffat en son eller dotter af Frankrike, som icke helt och obetingadt funnit, att Frankrike är jordens skönaste land, att fransk esprit och konst stå utom alla kategorier, att världens hjärta slår i Paris, att det öfverhufvud icke lönar mödan att lefva i någon annan nejd af vår jord än i „la belle France". Om allt detta kan jag för min personliga del hålla med fransmännen, men det som förargar mig är att han i djupet af sin själ hyser en viss med medlidande blandad missaktning för allt annat; möjligen med ett litet undantag för Italien och England; ty det förstnämnda står så glansomgjutet i historien och hör dessutom till hans egen mödernesläkt, England åter reser sig så originellt, respektingifvande och rikt, alldeles utanför Galliens gränser, hvarförutom det i det hela taget hålles för att vara en fransk koloni.

Denna den franska andens bornerade syn på allt extra muros Galliæ, som dock, då den

uppenbarar sig, för det mesta klär sig i mjuka former och eleganta fraser, den fanns äfven hos Charles Garnier. När han talade t. ex. om de malpropra grekernas råhet, om prefekten och hans adjoint i Egina, „två ohöfliga lymlar, med öron som handtag och ett uttryck af den mänskliga dumheten i sin högsta potens petrificerad i det råa, solbrända anletet“, då öfverglänste han sin reskamrat och vän Edmond About, som i sin „La Gréce contemporaine“ gjort sig lustig öfver lifvet i Athen, grekiska seder och åskådningar, på ett sätt som Hellas' söner och döttrar än i dag icke förlåtit fransmännen. Och Garniers känslor vis à vis Tyskland och tyskarna i fråga om den mest vörnadsvärda bland konsterna, arkitekturen, voro icke älskvärda. Han hatade „les prussiens“, barnsligt intensivt.

„När ni betraktar ett kinesiskt konstverk“, sade han, „så är det strängt taget omöjligt för er att rätt värdesätta det. Dess drakar förskräcka er ej, ni finner dem puerila; dess skönhetsideal väcker ert medlidande. Arbetet har för er kuriositetens intresse, men det kuriösa roar först, tröttar sen och förargar tlll sist. Så är det också med den moderna tyska arkitekturen i mina ögon. För mig slutar den monumentala tyska byggnadskonsten vid tiden för Fredrik den stores död; sedan är allt joujou“. Garnier har skrifvit en, för en fransk konstdomare, belysande artikel om utländsk arkitektur i medlet af sista seklet.

Det heter i den, bland annat: „Jag vet och jag ser att Frankrike, hvad arkitektur beträffar, öfvergränser les étrangers. Jag ser mycket väl de utländska arkitekternas på världsutställningarna underlägsenhet, deras svaghet; men hvad jag tänker tyst inom mig i denna fråga, det tvekar jag smått att uttala."

Jag kan säga hvad han tvekade att tala ut, ty det kom fram, osökt nog, under samtalets gång. Europa var ramen, Frankrike var taflan, Europas icke-franska arkitektur var värdig att bilda infattningen kring den äkta pärla, som utgjordes af Frankrikes byggnadskonst. När han i den ofvannämnda kritiken yttrar sig om tysk byggnadskonst, säger han helt frankt: „Jag erkänner mig vara en mycket dålig domare i detta fall. Jag har en så djup antipati mot den rådande gothico-preussiska stilen, att jag, oaktadt min afsikt att söka skönheten, däri dock endast finner det fula. Allt detta är för mig torrt, tillgjordt, har pretention på borgar, fästen, på stora silhuetter, men är och blir intet annat än leksaker", Han gjorde ett litet undantag för den wienerstil, som representerades af den graeciserande Theophil Hansen; „För öfrigt är han dansk". När Garnier såg Sjöströms ritningar till det finska normallyceet i Helsingfors — han var intresserad af att se dem, emedan de voro af en elev till Scholander — blef hans omdöme: „Enkla, rediga, fransk skola, gudskelof; intet tyskeri.

Men de äro väl enkla! Är det en nödvändighet i Ert land?“ Det är icke vidare än min skyldighet att nämna, att Garnier med denna höga uppskattning af den franska arkitekturen icke byggde en piedestal åt sig själf. Tvärtom yttrade han sig med mycken objektivitet om sitt verk, den lysande operan.

„Vet ni“, sade Garnier en gång, „hvarför Paris är så vackert, att endast Florens kan täfla med Paris om skönhetspriset. Jo, staden är naturlig; icke som Berlin uppdragen med lineal. Paris följer Seines mjuka svängningar, smyger sig efter Montmartres höjder, behärskar terrängen, men har klokheten att låtsas vika undan för dessa naturegenheter. Paris är enkelt. Ni kan gå länge och se på massor af hus, enkla, icke för vackra, icke för enkla, och just då ni tröttnar på enformigheten, enkelheten, ser ni Louvren, Tuillerierna, Nôtre dame, Frans I:s hus, Madeleine“ . . . „Och Operan“, tillade jag . . .

— „Nej, nej“, ropar han nästan häftigt, „jag känner intet stort monumentalt byggnadsverk så illa placeradt som Operan.“ Och så fortfor han: „Paris har knutpunkter, perspektiv med dekorativa afslutningar, fördelade inom en öfverskådlig rayon, liksom i Florens, men mellan dessa hålla sig de enskilda byggnaderna blygsamt undan och ropa ej: „se på mig“.

Och så gick samtalet, eller rättare talet, igen öfver till operahusets placering. Detta, just detta

var hans lifs stora sorg och han gaf i de starkaste ord af vrede och förbittring uttryck åt sitt missnöje öfver de personer, som icke velat tro och förstå honom, när han yrkade på förändringar i planen för Operans omgifning. Operan färgrik, låg, dyrbar och nästan utan sockel, skulle behärska sin plats. Den skulle omges af måttligt höga, enkla hus, stå på en sluten plats och ej på en „samlingsplats för alla droskor och vagnar i Paris med hus som bastioner omkring sig". Det var snart sagdt rörande att höra hans klagan öfver denna af Haussmann bortfuskade sak. Nu stod hans Opera där på en allfarsväg mellan höga hus, och endast tack vare sin förhånade färgrikhet, sin plastiska utsmyckning, sina lyror och sitt guld kunde den stå sig i denna omnejd. Den fåkunniga mängden sjöng på Folies Bergère en kuplett om operan med följande refräng:

Partout des lyres, partout de l'or,
C'est un délire de lyres et d'or,

och ingen ville förstå att Paris' nordiskt fina, silfvergråa ljus fordrade, likasom det fuktiga Venedigs, guld, färg och stora effekter för att göra sig gällande. Tänk er Marcuskyrkan utan färg!

På min fråga, hvarför han hade gjort sin opera så låg, svarade han, att han ej ville som Semper och de tyska arkitekterna rada våning

på våning. Han ville att planens inre fördelning skulle komma till synes i fasaden. „I själfva verket, ni ser med ett ögonkast redan utifrån vestibulen, salongen, scenen, den kejserliga logen, huru och hvar de äro belägna, ja nästan huru de äro konstruerade. I min opera finnes den klassiska öfverensstämmelsen mellan plan och fasad. Nåväl, vestibul och foyer böra ej, få ej vara höga. I den gamla operan funnos från gatan till första raden 63 trappsteg, och detta antal ansågs redan då vara det högsta möjliga; ni skall i min opera återfinna dessa 63 trappsteg. Det är från dem jag utgått; det är de som ange husets höjd". Jag fick äfven höra den öfverraskande nyheten att, medan det eviga Rom nu i sitt förfall hade mera än 7,000 marmorkolonner, det i hela Paris fanns, före Operans uppförande, knappast femtio.

— „Ser ni, marmor det är konstens sista ord. Jag har börjat min konstnärsbana som skulptör, och det är väl därför jag älskar marmorn, den ger lifvet och glansen, den i och för sig så att säga nydanar ett monument. Marmorn ger ett intryck af grace och ljufhet åt de mest energiska former, den är byggnadskonstens kvinnliga element, medan graniten, tuffen är dess manliga".

— „Vet ni", fortsatte han, „att utom F. W. Scholander det var mina studier i marmor som förde mig till Sverige. Därtill kom denna Gustaf

III:s charmanta opera, hvars af Scholander berömda akustik jag ville studera".

Den gröna svenska marmorn fann Garnier magnifik. Någon behagligare fond för brons och marmorstatyer finnes ej. „Se huru mjuka och fina de hvita marmorgrupperna i operan taga sig ut emot den svenska marmorn", sade han. „Därtill kommer att den klyfver sig lätt, tager och håller polityr. Medan söderns färgade marmor bleknar i Paris' luft, håller den svenska färgen i alla tider". Garnier fann den därtill billig; medan grön fransk marmor kostade 1,200 fr. kubikmetern, kostade den svenska på stationen i Paris 400 fr.

Till sin politiska trosbekännelse var Garnier monarkist, i likhet med snart sagdt hela den dåtida franska lärda och konstnärsvärlden, som hunnit lifvets medelhöjd. Den franska republiken, som på 70-talet genomgick sina barnsjukdomar, visade också vid denna tid många drag af okynne och råhet, drag som främst stötte konstnärerna. Vendôme-kolonnens störtande, Paris' brand, Tuilleriernas förstörande, kriget mot örnarna och de kejserliga namnchiffren på konstverk och byggnader, petrolösernas framfart, all den skamliga råhet och moraliska förruttnelse, som följde kejsardömets fall, upprörde honom på det djupaste. Republiken blef för honom liktydig med råhet, krig mot konsten — konsten, som han höll heligast af allt i lifvet, krig mot

de historiska minnen, som han högst och djupast vördade.

Garnier talade om att han 1872 om hösten, i ett dekret till „medborgaren Garnier", befalldes omedelbart borttaga de kejserliga emblemerna från operabyggnaden, och för Scholander hade han omtalat, att endast den omständigheten räddade operan undan banditernas raseri, att han låtit borttaga raden af de förgyllda N och E som funnos fastskrufvade i attikans dekoration. På det ofvannämnda brefvet af Paris' maire hade han för öfrigt svarat vägrande. Han var, sade han, beroende endast af ministern för de allmänna arbetena, och denne hade icke sagt honom ett enda ord om saken.

I sitt arbete om Operan har Garnier skrifvit några vackra ord om respekt för historien, för minnena och konsten. Huru skulle Frankrikes konsthistoria och dess konstverk se ut, om man toge liljorna från Sainte Chapelle, salamandern från Fontainebleau, monogrammerna från Louvren, den galliska tuppen, örnarna, bien, sköldarna från Napoleon I:s tid, med ett ord allt, som en gång burits högst, som en gång i tiden sett Frankrikes strålande storhet och glans; ord, som hedra hans förstånd och hans hjärta. Garnier hade gått upp i hägnet af Napolens III:s starka välde; sitt stora, segerrika slag slog han i kejsardömets dagar, då han, den dittills okände, unge arkitekten „kommande, ingen visste hvar-

ifrån, till hela den franska arkitektvärldens förvåning och häpnad — för att icke säga harm — eröfrade det kejserliga priset vid täflan för den nya operan". Ingen tilltrodde honom då att kunna leda detta väldiga arbete; men i egenskap af „attaché au ministère de la maison de l'empereur et des beaux arts", som hans officiella titel vid denna tid lydde, visade han sig snart värfvet vuxen. Det låg städse öfver Napoleonernas välde något demokratiskt. Både den första och den tredje Napoleon älskade dessa hastiga, oväntade upphöjelser; enhvar kunde under deras regeringstid bära marskalkstafven i sin rensel, och Garnier, en „selfmade man", var kejsarens man. I tacksamt hjärta gömdes hvad han under denna kejsare och genom honom vunnit. När kejsardömet var störtadt, Napoleon III död i landsflykt, kejsarprinsen fallen och ridån för alltid sänkt efter det stolta sorgespelets sista akt, då var äfven Garnier borta från politiken. Han gömde sina minnen. Republiken älskade han ej; nu lefde han endast för konsten.

I det föregående kapitlet nämnde jag, att Garnier under resan till Monaco talade om den nya stilen i byggnadskonsten; af hvad han sade minnes jag naturligtvis numera endast de allmännaste dragen. I mitt bref till hemmet finner jag blott, att han „gentemot Sarcey tog vår tids byggnadskonst (1870-talets) varmt i försvar". Då emellertid hans „Causeries et mélanges" (1869)

innehålla ett kapitel, „Le style actuel“, och jag med ständiga hänvisningar — under samtalets gång — till just denna artikel erhöll ett exemplar af boken, kan jag, utan att alltför mycket taga fel, upprepa hvad jag ännu minnes af Garniers med mycken liflighet, för att icke säga hetta, framhållna åsikter.

Den kände franske kritikern Francisque Sarcey hade i någon tidning eller tidskrift på ett ironiserande sätt farit ut mot byggnadskonstens idkare. Detta förargade, ja, grämde Garnier till den grad, att han ännu vid slutet af sin lefnad, när han talade om honom, använde epitetet „allmänna åklagaren Oncle Sarcey“. Se här ett i korta drag angifvet utdrag ur hans försvarstal gentemot den „allmänna åklagaren“.

„Vår tid har ingen egen arkitektur, byggnadskonsten är på förfall; våra arkitekter äro möjligen vetenskapsmän, konstnärer äro de ej; de uppfinna ej, de kopiera; de skapa ej, de minnas. Sådant är tidens orättvisa utfall emot oss.

Detta ointelligenta anfall, denna obetänksamma anklagelse är icke vår tids uppfinning; redan i det förgångna seklet ha byggnadskonstnärerna fått höra dessa invektiv och smälta dem. Man anklagade dem redan under Ludvig XIV, ja, redan under Frans I. Man hänvisar oss till grekerna och romarna — dessa folk, som man allt efter behof tadlar eller berömmer; de hade en utpräglad stil? Man hänvisar oss till medel-

tiden, ja, till renässansen. Men märk väl, herr allmänna åklagare, grekerna behöfde tre sekler för att uppfinna och utbilda sin stil. Och romarna sedan? De första spåren af deras stil börjar under konungarnes tid och de sista skönjas ännu under Teodosius. Det behöfdes femhundra år af ständig evolution för att gotiken och renässansen skulle uppenbara sig för våra tjusta blickar. Och ni, herr allmänna åklagare, ni anklagar oss „för att marschera långsamt".

Jag är af en annan åsikt; vi gå stundom för fort.

Stilarna efterträda hvarandra och utbilda sig, men därtill behöfva de tid, liksom lifvet själft behöfver tid. Deras inkubationstid är lång, men de födas och tillväxa snabbt. Högrenässansen föddes och dog under en människoålder. Man uppfinner icke en stil för i dag eller i morgon, lika litet som man bildar ett språk.

Det franska språket har förvisso modifierat sig, men då det mest liknade latinet, då det var „rabelaisienne", „cornélienne" eller „moderne", dock var ordens urkälla densamma och konstruktionerna likartade med de nuvarande. Den som uppfinner ett ord skapar icke ett nytt språk, lika litet som den skapar en ny stil, som uppfunnit en ny detalj, en ny profil. Må tiden göra sitt verk utan att vi vare sig klandra eller visa otålighet, ty det är oss lika omöjligt att stanna i status quo, som att själfva gå ut ur detta status

quo, lämnande efter oss hela vår andliga kvarlåtenskap. Den mänskliga naturen förändrar sig ständigt, om denna förändring också går långsamt, „l'immobilité n'est pas à craindre".

Huru många stilar ha vi ej haft efter renässansen från Louis XIV till Louis Philippe? Allt detta bildar en följd af transformationer, som, om de också ej ge oss en fullkomligt ny typ, i alla fall utvisa förändringar i människornas tankar; med ett ord: evolution.

Vi äro lika mycket uppfinnare som våra förfäder det voro och därtill — hvad som är af vikt — mindre rutinerade än de. När fordom ett tidehvarf hade sin stil, så bevarades den under sekler. Man följde den en gång inslagna vägen, som småningom ledde till schablon. Dispositionen varierade mer eller mindre, beroende af programmet och arkitektens smak, men ornamentet, kompositionens primärformel, typen var i det närmaste oföränderlig. Man kallade detta en skola, emedan konstnären, lämnande å sido sin personliga inspiration följde traditionen, de helgade grundlinjerna, äfven om och när dessa icke fullt gingo ihop med det, som nyttan och behofvet fordrade.

I våra dagar däremot söker enhvar att utbilda sig att skapa nytt. Många gå under, andra lyckas och utföra det fria, det obundna konstnärliga arbetet. Och dock — medan vi skapa, gifva fria tyglar åt vår fantasi, klagar allmänhe-

ten, som dömer orättvist, öfver vår konstnärliga maktlöshet, vår sterilitet.

Men, ni orättvise åklagare, vi äro mera eldade än våra föregångare, vi lämna allfarsvägen, vi gå framåt; och om några gå vilse, finnas de som visa nya stigar, stigar som en dag skola blifva vägar. Hafven tålamod och hopp, tron framförallt ej, att man utan vidare uppfinner en ny arkitektur i former som skulle tilltala ignoranterna. Konsten har liksom materien sina gränser. Målaren, liksom skulptören, skall städse taga sina modeller ur naturen och icke, för att framkasta något nytt, skapa monstrer. Musiken skall alltid vara grundad på harmoni och melodi; eljes är den endast buller. Hvarje konst besjälas lika visst af förnuftet som af inspirationen; därförutan finner man endast oordning. Arkitekturen följer lagar, mot hvilka man aldrig skall kunna bryta, primitiva grundlinjer, motiv och utgångspunkter, dem man ej kan förbise."

Garnier gör sedan en jämförelse mellan ingeniörer och arkitekter och beklagar den „moderna uppfattningen", som skiljer åt dessa två, afdelar konsten i tvenne grupper och gör af den ena „une profession distincte". Man lämnar åt ingeniören broar, magasin, viadukter, men när det gäller att bygga stationshus, ja, då går man till arkitekten. Detta är oförnuft, en kuriös tolkning af själfva begreppet, af „konsten att bygga". Hvem kan draga gränslinjen mellan den enas

och den andras verksamhetsområde; hvar börjar konsten, hvar slutar den? Bron, viadukten, magasinet kunna lika väl behandlas konstnärligt som stationshuset. Skönhet, konst, smak kan läggas i dagen lika väl vid konstruktionen af palatset som af den simplaste krog. Hvarför dela två saker, som äro och böra vara förenade. Arkitekterna förskansa sig bakom sin konst, ingeniörena bakom sina formler, „et c'est ainsi que se produisent les monuments hybrides". Frågan, i och för sig beklaglig, vinner i betydenhet, emedan den nära berör frågan om den nya, den moderna stilen, den riktning man vill benämna „le style actuel", emedan man hyser eller vill intala sig den tron, att ingeniörerna skola i och genom järnkonstruktionerna ge oss lösenordet för den nya stilen och på detta material bygga sitt hopp om en ny byggnadskonst. Detta är nu, om något, ett misstag. Järnet är ett medel, blir aldrig en princip.

Konstruktionerna må göras i sandsten, i marmor eller i trä, de skola dock alltid ikläda sig sitt tidehvarfs former. Renässansens trähus voro i samma stil som dess hus af sten, och dess järnarbeten, så vidt de bevarats till våra dagar, äro det ock. Samma fall är det med gotikens arbeten i sten, trä och järn. Stilen formar om materialet, icke materialet stilen! Låt nya material uppstå, och de skola formas ut i den gängse stilen, i tidens smak.

Palatset på Champ-de-Mars (järnkonstruktion), som icke liknar sin granne „l'École militaire“, är därför icke den nya stilen. Hvad är järnarkitekturens mission: „la diminuation extrême du point d'appui et l'augmentation des portées“. Detta är kännetecknet på dess begränsning och tillika på dess oförmåga att inom sig själf fullborda en konstnärlig revolution.

Garnier kommer så till bedömandet af vår tids stil, men säger därvid, att man bör taga till utgångspunkt icke verk af byggmästare, utan af konstnärer.

Våra moderna arkitekter och konstkritiker skola förvisso känna sig öfverraskade af några punkter i denna Garniers karaktäristik af hvad de kallat „förfallperiodens konst“. Just det som vi i våra dagar klandrat starkast hos 1860—70-talets konst, brist på sanning, på öfverensstämmelse mellan byggnadens plan och dess fasad, detta försvarar Charles Garnier redan 1870. Hans påstående, att arkitekterna vid denna tid strängt iakttogo planens fordringar i fasaden, gäller honom själf och hans bästa samtida, André, Labrouste, Le Bas, men ingalunda nordens och Tysklands arkitekter; hos dem hade symmetrin blifvit en alltbehärskande tyrann. Och den nya skolan hos oss har, om den ock gått till öfverdrifter, fullgjort ett befrielseverk af största betydelse.

Ett egendomligt intryck gör det, när man hör Garnier, den praktfullaste dekoratör vår tid känner, säga, att alltsedan grekernas tid ingen epok såsom vår vinnlagt sig om att befria byggnadskonsten från plockverk, obetydligheter och inkonsekvenser. „Ingen epok har, säger han, som vår, sökt helhet och enkelhet. I allt detta se vi ett återvändande till sanning och skönhet, en andens pånyttfödelse, som i och för sig innebär ett höjande af konstens nivå. Och gå vi till detaljerna, som så mäktigt påverka arbetets karaktär, likasom ansigtsdragen den mänskliga fysionomins, så finna vi vår tids byggnadskonst ihärdigt följa lagen om kontrastverkan". Enligt Garnier skulle detaljerna i 70-talets arkitektur direkt peka på grekiska förebilder; „— ett du grec de la plus belle époque". Detta gäller nu förvisso honom själf och hans skola; men däremot endast i ringa mån hans öfriga samtida landsmän, som gärna hålla sig till det kejserliga Roms byggnadskonst. I Garniers opera, som vid första påseendet i sin prakt och glans påminner om Louis XIV-stilens härlighet, skall man verkligen vid närmare studium finna en hel del hos grekerna observerade idéer. Han tillbragte icke förgäfves flere år i Grekland med att restaurera det märkliga Dianatemplet i Eleusis. Jag hänvisar t. ex. till lyrformerna, kapitälerna, till en del kolonner, deras baser och framförallt till de undersköna profilerna, där listverk

inställts såsom skulptörer skulle göra det, icke såsom den linjerande arkitekten plägar taga dem.

Enligt Garnier har den finaste doften af en mäktig konst genomträngt vår tid, gifvit den lifskraft, harmoni, eurytmi, gifvit den inbillningskraft och skaparlust.

Vår tids konstkritik, i synnerhet i vårt eget land och i Tyskland, hvars olyckliga eftersägare vi tyvärr äro, skall visserligen icke underskrifva Garniers här i korthet refererade åsikter om 70-talets (franska) konst. Den skall kalla hela perioden den eklektiska. Men man bör besinna, att Garnier lefde i Frankrike; han bör ej dömas efter tysk och allra minst finsk måttstock. Man får vidare besinna, att han representerade en ny riktning, genombrottet af den då nya stil, som tagit arf efter den af honom själf så förträffligt definierade Louis-Philippe-stilen. Han själf betecknar höjdpunkten af evolutionsvågen; bakom honom ligger den djupa vågdalen, och när han är död, följer det långsamma sjunkande, som, så vidt mig är bekant, fortgått till åtminstone år 1900. Hans plats i den franska arkitekturens historia är gifven. Det i hans konstart väsentligt franska går hos honom igen i sin högsta potens. En klar och redig plan — detta är ett galloromaniskt drag, som aldrig förnekar sig hos fransmännen. Med iakttagande af de stora midtlarna, den klassiska rytmen, är han

absolut fri från all dimdunkel tysk romantism och förkonstling. Hans planer äro elegant lösta matematiska problem, lika skickligt undvikande den tröttande virtuositeten som det leda väckande, på förhand gifna. Den verkliga enkelheten i planen, öfverskådligheten hos de skilda delarna, är det gudomliga mästerskapets, icke den lätt köpta ytlighetens, kännemärke. Ännu mera än planens klarhet är fasadernas utomordentliga rikedom ett franskt drag i hans konst. Fullheten i hans konception, styrkan i hans fantasi och hans formvärlds däraf skapade prakt är exceptionell. Man måste gå tillbaka till den fjortonde Ludvigs tid, leta fram det mest bländande som Versailles och Louvren äga för att finna ett motstycke till hans skapelser. Hans vestibul i Operan har ej sin like norr om Genua, hans foyer är unik. Där finnes väl ej originalitet i den bemärkelse vi, den nyaste stilens samtida, pläga ge detta ord, men väl en stark individualitet; — och det förra är, enligt min åsikt, endast en högre potens af det senare. Det individuella i hans renässans är grecismen, som besjälar hans detaljer, det skulpturala i hela hans arkitektur. Hans verk tyckes mig icke vara ett resultat af linjalen, passaren, blyertspennan, utan frambragt med modellerpinnen på kavaletten. Han letar sig icke ur projektionsritningen till skönhet i verkligheten, utan tvärtom ur det af hans inre öga i skråperspektiv sedda

till den ritning han, för att förstås af handtverket, måste uppgöra, snart sagdt för dettas skull, icke för sig själf. För honom står allt klart i inbillningens astralvärld.

Hans rika arkitektur, passande för Paris' milda ljusmättade luft, för denna stads härliga omgifningar af palats i äkta material, i äkta konst, blef en olycka för Tyskland och särskildt för Berliner-skolan. Den blef urkällan till den öfverlastade tyska barock, som sedan, likt slammet efter en öfversvämning, göt sig öfver det mellersta och norra Europa och som under den tyska nationalismens segerrus efter kriget fick luft under vingarna och höll på att dränka oss i detaljernas öfverlastning, i formernas hårdhet och råhet. I denna svallvåg drunknade i Tyskland det vackre arfvet efter Schinkels visserligen något torra och blodlösa, men fina och ädla konst.

Det finnes ett vackert yttrande af Charles Garnier, som jag en gång afskrifvit från någon fransk tidnings „notes et impressions". När han af Mac Mahon vid något högtidligt tillfälle prisades för sitt arbete, svarade han: „I detta nu finnas i Frankrike mer än hundrade arkitekter, hvilka skulle ha gjort lika väl, om icke bättre, det jag nu skapat, om de endast haft tillfälle därtill." Detta är vackert och anspråkslöst sagdt, men, som senare franska byggnadsverk visa, icke fullt riktigt. Där saknas i dem den per-

sonliga tonen, den, som i det stora samljudet väl icke öfverröstar de andra, men dock finnes där och som gör musiken.

Af sina medarbetare vid det stora verket ställdes Garnier mycket högt, och af arbetarna afgudades han. Jag sammanträffade en gång oförväntadt med Georges Victor Clairin och den gamle förnäme Jules Leneqveu; den förre hade målat tre plafonder i Operans vestibul, den senare den stora målningen i salongens tak. Garniers namn blef nämndt och — „Ah, notre grand chef, mais voilà un organisateur“, lät det från de tvenne stora konstnärernas läppar. Själf har han om valet af målare för ett byggnadsverk uttalat gyllene ord, utvisande hans verkligt stora konstnärliga organisationstalang. Han ogillade ock, att man i Pantheon ställde Puvis de Chavannes, Bonnat och Laurens invid hvarandra; där måste uppstå en „dissonance de tonalité“, när konstnärer af olika temperament och färg arbetade i ett och samma rum. Det hade han velat och kunnat undvika i sin opera, och detta uppskattades högt af de målare och skulptörer, som arbetade under och vid sidan af honom. Hans arbetare, stora som små, buros upp af denna samma upphöjda anda, som i medeltidsgillena lät den enskildes inlägg gå helt upp i det stora gemensamma verket. För att kunna ingjuta denna anda i sin omgifning, är det icke nog med att hjärnan fattar saken rätt; därtill be-

höfs ett varmt, rikt hjärta; och om detta hans varma hjärta vittnade de som sett honom, känt honom, lefvat med honom, vittnar hans korrespondens.

Den nya Operan hade byggts under 14 år och kostat omkring 50 millioner francs; Monte Carlos Casino kostade 11 millioner. Jag känner ej prisen på Panorama Valentino och Marigny och hans andra stora byggnader. Visst är emellertid, att genom hans hand gingo tiotal millioner. Och dock lämnade han vid sin död efter sig, utom det stycke paradis (villa Bordighera), som han skapat vid Rivieran, en blygsam förmögenhet. „Frikostig som en renässansfurste, hjälpsam som en aumonier", sade Leneqveu om honom; „han gaf utan återvändo". Det var icke den kända franska handen, sparsam af födelse och uppfostran, det var den runda svenska, som är öppen för allt och alla. Den, som räknade på hans gifmildhet och godhet, räknade aldrig fel.

Garnier var, som fransmän ofta blifva det, specialist. Georg Brandes sade en gång: „fransmannen är antingen okunnig eller specialist". — Han var arkitekt, intet annat, han specialiserade sig i sitt yrke på teatrar, och bland teatrarna på Paris-operan. Han sammanlefde så med detta bygge, att han bokstafligen kallades „Garnier de l'Opéra". Han var en absolut motsats till vännen Frederic Scholander, hvars intelligens omfattade allt, hvars intresse räckte till

för alla de sköna konsterna och som för de fröjder denna mångsidighet gaf honom pliktade med stunder af kval och bitterhet, dem hela hans manliga kynne och karaktär knappt gåfvo honom kraft att uthärda. Garnier, den yngre af de två, skref en vacker minnesruna öfver Scholander, där han prisade honom för hans mångsidighet, men huru ofta hörde icke vi, Scholanders elever, mästaren säga: „ja Garnier, han var lycklig, han fick ägna hela sin andliga kraft åt ett enda verk".

Jag har nämnt, att konsten och Frankrike fyllde Garniers hjärta. De fyllde det dock icke helt; där fanns ett land, ett folk, som vid sidan af det stora, afgudade Frankrike intog en viktig plats i hans själslif, det var Sverige och svenskarna. Det har förunnats mig den stora glädjen att genomgå en del af hans korrespondens med „ces bienaimés Suédois"; därförutan hade jag icke kunnat gifva ofvanstående flyktiga crayonteckning af en af det 19:de seklets mest betydande byggnadskonstnärer.

På min fråga, huru han först kommit i beröring med Scholander, svarade Garnier: „mais il a eté mon premier professeur". Garnier hade, som redan nämnts, börjat sin bana som skulptör, så slog han om, blef arkitekt och kom i lära hos gamle Hippolyte Le Bas (1782—1867), känd

främst genom sin i gammalromersk basilikestil uppförda kyrka Nôtre Dame de Lorette i Paris. I Le Bas' atelier var Scholander vid denna tid en ansedd elev, och på franskt ateliervis fick han, som var „utlärd", Garnier till sin „lärling", med uppgift att undervisa den nykomne i konstens och atelierlifvets prima principia. Scholander skyddade honom mot den nog så tunga atelier-pennalismen och invigde sin yngre kollega i akvarellmåleriets konst. Under åren 1845—54, Garniers läro- och vandringsår, hade de endast ringa beröring med hvarandra, men sistnämnda år kom Garnier till Paris och fick i uppdrag att under en kamrat från atelier Le Bas, Ballu (som sedan restaurerade Hôtel de Ville efter kommunupproret), restaurera Tour Saint Jacques i Paris. Vid denna tid fick han sitt första bref från Scholander, som då utförde något likartadt arbete i Sverige (på Gripsholm?). Genom en tredje atelierkamrat, arkitekten Demangeat, hade han ständigt hållits au courant med Scholanders verksamhet och öden. Svenskarne kände han egentligen endast genom Voltaires Karl XII och en röfvarroman om Kristina och Monaldeschi, i hvilken roman Kristina spelade en ädel roll. Fader Le Bas var för öfrigt själf en varm vän af svenskarna; han hade haft mer än en elev från norden och hade lärt sig att värdera dem. Det ena med det andra gjorde, att Garniers sympatier för landet och folket voro de varmaste.

„Hvad är det icke för ett folk!“ sade han en gång, „de äta gud vet hvad, dricka allt som är starkt och må ändå alltid (bra) som Pont neuf, äro stora, starka och blonda, och barn ha de så det krälar omkring dem. Deras kvinnor, ljusa och kunskapsrika, besitta i högsta grad spiritualitetens och känslans charme. Och hvilka konstnärer ha de ej? Se på Höckert, Wahlberg och Scholander“. Scholander hade målat åt honom i akvarell en präktig bild af „Sankt Göran och draken“, om hvilken Garnier höll för, att „ingen af våra samtida skall kunna göra en bättre lavyr, en säkrare teckning än den“.

I juni månad 1870 reste Garnier med sin hustru och sin sekreterare, en ung arkitekt Jean Girette, till Stockholm. Det gällde att studera Stockholms-operans former och akustik samt Kolmårdens marmorarter. Det var en resa i iltågsfart; på några veckor skulle han bese teatrarna i Sverige, Norge, Danmark, Tyskland, Ungern etc.

Garnier besökte Skuggan, Scholanders sommarnöje, museer och kyrkor och „upptäckte nu Sankt Göran“. För att fira den celebra gästen arrangerade Scholander „en strålande vacker junidag“ en middag på Hasselbacken. Han hade vidtalat orkestern att efter skålen för Frankrike uppspela den officiella franska nationalsången „Partant pour la Syrie“. Så skedde, men knappt hade Garnier hört de första tonerna, innan han

sprang till fönstret och ropade på Marseljäsen. „Monarkist, imperialist var han, men den där sången ville han ej höra, det var ingen konst, blott en banal melodi“. Och med ifriga gester ropade han „på den koncentrerade patriotismens sång, Marseljäsen.“ Några dagar senare reste han till Jönköping (han skrifver „Kyööackypingööack, comme vous dites en suédois“) och vidare ut i världen.

En egendomlig tilldragelse i makarne Garniers lif kom att fästa dem „med kära, mystiska, heliga band“ vid familjen Scholander och Sverige. Madame Garnier, född Louise Bary, dotter till en professor i retorik vid Lycée-Louis-le-Grand, en klok och god och „för att vara fransyska ovanligt kunskapsrik kvinna“, hade följt sin man till Sverige. Hennes lefnads sorg var, att, sedan hennes första barn dött vid späda år, hon varit barnlös i fjorton år. Det snart sagdt underbara inträffade emellertid, att året efter den svenska resan hennes brinnande längtan efter ett barn gick i fullbordan; hon födde en son, i dopet kallad Kristian — namnet antogs vara svenskt. Gossen föddes för öfrigt ungefär samtidigt med att familjen Scholander ökades med en pilt — ingen ann, än den allbekante Sven Scholander. Kristian Garnier, denna nordens mystiska gåfva, blef ytterligare en länk mellan familjen Garnier och deras svenska vänner. Om honom må nämnas, att han, ehuru sjuklig —

han angreps vid 17 år af tuberkler — hann före sin död vid ett par och tjugu års ålder publicera ett ganska märkligt arbete om geografiska ortsnamn. Han besökte Sverige och vistades någon tid i Dalarna. Kort före sin död gjorde han ett högst egendomligt testamente: han förordnade nämligen, att „Villa Garnier“, denna hans faders förtjusande skapelse vid Côte d'Azur, med dess sköna terasser, exedror och kolonnader, omgifven af den praktfullaste grönska Europas jord frambringar, skall blifva ett hvilo- och rekreationshem för af resor och arbete uttröttade geografer.

För min personliga del har jag kommit till den öfvertygelsen, att i hvarje bildande konstnär också ligger gömd en förträfflig stilist och skriftställare, — gömd, där den ej som hos en Fredrik Scholander, Egron Lundgren, Albert Gellerstedt, Albert Edelfelt, Albert Engström m. fl. slår ut i dagen som ett friskt lefvande vattusprång. Så var det ock med Charles Garnier. Han var en skriftställare som endast de, som äga den medfödda gåfvan, blifva det. Hans stil har därtill, något som man icke alltid finner hos en fransman, oakademiskt personligt lif, hans blick på ting och förhållanden är ofta besjälad af en för det galliska lynnet främmande egenskap: humor. Jag ber läsaren i hans arbete „Le nouvel Opéra“ studera t. ex. det kapitel som behandlar akustiken. Lustigt, så att det försvarade sin plats i

en skämttidnings spalter, skulle det icke kunna tänkas i någon tysk eller svensk officiell berättelse, icke i någon annan fransk heller, än just i Charles Garniers. Hans korrespondens med vännerna i norden är en enda hjärtevarm utgjutelse i en art af horatiansk stil öfver vänskapen och lifvet. Och när sedan vännen Scholanders blonda döttrar funnit ett gästfritt hem i hans hus, får denna korrespondens en latent värme och öm underton, som höjer Charles Garnier till poet. Han upplefver en seconda primavera af sitt lif, öfver hvilken hans sons kamp för lifvet, hans snart flydda lif kastar ett skimmer af vemod, längtan, hopp och fruktan, som i några af brefven kläda sig i former, som endast den sanna inspirationen lyckas finna.

„Telles les tendres fleurs, les roses adorantes,
qui donnent a l'entour le parfum du printemps.
Telle vôtre jeunesse et vos gaîtés charmantes
pendant les beaux jours m'ont donné vos vingt ans".

Så skrifver Garnier i ett långt versbref, ett verkligt poem, till en af „de två blondinerna från norden". Dock, dessa bref äro oöfversättliga och så pass intima i tonen, att deras tid för offentliggörande icke ännu är kommen.

ZACHRIS TOPELIUS

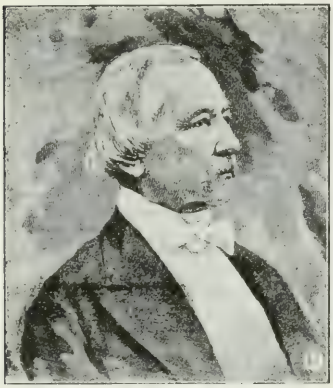

Zachris Topelius.

När man i det lefvande lifvet gör bekantskap med en man, hvars namn fyllt ett tidehvarf i ett folks lif, hvars fantasi och känslolif i dikt, i sång, i saga reglerat ens tankevärld under en följd af år, då känner man sig förvisso — — — Ja, hvad är det för en känsla man erfar? Man är beklämd, upprörd, starkt intresserad. Ju yngre man är, dess starkare erfar man själsspänningen under inverkan af dessa känslors skiftande spel. Ty det är ju, det känner man instinktivt, i hans märkesmannahjärta, ur hans hjärna, genom hans mun alla dessa känslor, drömmar och ord man under år lefvat i, lefvat af och lefvat för väckts, grott, växt och omsatts i tankar och handling. Och man väntar sig Gud vet hvilka okända, främmande intryck och själsrörelser. I de flesta fall ger sammanträffandet intet resultat alls, man känner sig besviken. Det är med geniet som med Amrus diamant, hvilken i den fattige arabens hydda som i konunga-

kronan lyste af återglans. I och för sig var den mörk och glanslös. Geniet sprutar icke sina gnistor omkring sig i onödan. Inför hvardagligheten bli dess ord och verk mer eller mindre hvardagliga, ty där finnes intet, som framkallar dess aktivitet, tvärtom tvingar hvardagligheten det inre ljuset att dölja sig. Lif är rörelse mellan orsak och verkan, och där orsaken saknas, där tryter verkan.

Så var det för mig, när jag för öfver fyrtio år sedan första gången — jag minnes icke mer af hvilken orsak — kom upp till Zachris Topelius hem. Min hänförelses eld brann hastigt ut. Också tycker jag mig ha märkt, att hvarje person jag känt, som kommit i beröring med Zachris Topelius, gått desillusionerad från det första mötet. Där fanns hos honom intet af tidehvarfvets finaste, mest musikaliske besjungare af Finlands vår, intet af häfdatecknaren, som dragit upp de säkra, till och med stora linjerna af vår kulturhistoria i de två mästerligt gifna släktsagorna, Bertelskölds och Larssons. Minst af allt såg man i honom den aktive, nervöse tidningsmannen, publicisten; han var inför den nyfikna beundran han ofta var utsatt för en förlägen man, men icke ens denna förlägenhet var pregnant. Som person gjorde Zachris Topelius intet intryck alls, till stor del redan därför att han sällan eller aldrig såg på den person han talade med. Hans blick, som icke var irrande, än mindre skygg,

hvilket någon sagt, tycktes märkvärdigt begränsad. Den slutade någonstädes en half meter öfver, under eller vid sidan af den han talade med. Hans röst var klanglös, men dock skiftande i tonläget, än mycket hög, än låg. Hans gester obestämda. Han gjorde intryck af en man, som aldrig exercerat eller gymnastiserat, något som för öfrigt karaktäriserade många af hans samtida, jag nämner särskildt Elias Lönnrot. Topelius drag voro i hög grad hvardagliga, snarare fula än vackra. När jag ser hans af G. Berndtson gjorda bild, beställd af Konstföreningens direktion vid hans afgång från ordförandeposten, en bild, som han själf icke tyckte om, är jag frestad att säga: så borde han ha sett ut. När jag ser hans porträtt af C. Sjöstrand — den bild han själf föredrog framför alla andra —, som framställt honom med armarna i kors öfver bröstet blickande ned från sin piedestal, är jag färdig att säga: bilden är en vrångbild. Bäst tyckes mig Fr. Ahlstedts bild af den gamle skalden, den nämligen, som ingår i festpublikationen „Zachris Topelius 1888“, och som återges å första sidan af denna essay.

* * *

Första gången Z. Topelius namn kommer inom området för mitt eget medvetande, det är mitt minne, är i samband med en bild i tidnin-

gen „Eos“. I bildväg var mitt fädernehem ett af de rikast utrustade i vårt land, och så hade vi ju morfars outtömliga bibliotek, men den första bild jag minnes utom ett stort, i trä skuret Neptunihufvud uppe på en klippa i skärgården, är bilden „risbastun“ ur „Walters äfventyr“ i den härliga barntidningen „Eos“. Psykologiskt riktigt torde vara att barn och vildar älska martyrologier. Bilder af självplågare äro de indiska barnens leksaker, har jag läst i ett missionsblad. Djäfvulsframställningarna och den eviga pinans bildserie i kyrkorna äro de outvecklade böndernas mest omtyckta konstnjutning. Visst är att detta barnkammarmartyrium, då lilla Walter afstraffas, står för mitt minne klart i hvarenda detalj, och att jag vid mina ifriga frågor om detta konstverk fick del af namnet Topelius med det intrycket att just han var corpus delicti, på hvilket straffet exekverades. Jag hade läst gudliga sagor, hjältesagor, missionärsberättelser, Tengströms „Tidsfördrif“, ideella framställningar om troende barn — med „Eos“ steg jag in i det verkliga lifvet, det var den första realistiska skildring jag sett och hört, det var min egen musik, den förstod jag.

Mitt nästa minne af Topelius är sorgligare än denna barnkammarhistoria.

Kejsar Nikolaus I hade dött, och med anledning däraf ingick i barntidningen „Eos“ ett poem af Z. T., som började med orden:

„O ve, o ve, han är nu död,
vår kejsare, vår far!“

Detta poem torde numera vara alldeles förgätet af allmänheten, men ur mitt minne går det aldrig, ty det är förenadt med våldsamt upprörda scener i mitt hem. Morfar hade fått del af dikten, och där jag låg bakom afbalkningen i kära fars rum, hörde jag honom till min fasa och förskräckelse mana fram alla himlens makter och underjordens onda andar mot författaren till dessa verser. Morfar hatade kejsar Nikolaus mer än allt annat på jorden. Han gick ut ur Guds hus, när bönen för denne kejsare togs upp. Men icke blott han, utan äfven många andra, både August Wrede, pastor Relander och kära far fördömde denna dikt. Det var första gången i mitt lif jag hörde de politiska svallvågornas dån, och det dånet var stort. Värst för mig var att jag låg ensam i denna del af det gamla biskopshuset med dess mystiska underjordiska gångar och dess legender om andar och spöken. När det våldsamma talet tystnat, när alla gått, låg jag i timmar vaken af förskräckelse för djäflar och andar, för kejsar Nikolaus och morfars uppstoppade uggla med de gula, rullande ögonen. Jag hade ju själf sett honom, denne kejsar Nikolaus, stor, jättelik, med hårda, barnätande ögon . . . Nu drog jag täcket högt öfver hufvudet för att icke se bilderna, dem min uppskakade fantasi skapade. Ack, förgäfves! Det

gick långt om innan sömnen jagade bort de skräkkens bilder, som „O ve, o ve, han är nu död“ framkallat hos mig.

Blott några år därefter hörde jag „Peder Särkilaks“, det är Emil von Qvanten, hos min faders vän, bankkommissarien Emanuel Deutsch, mindre högljudt än morfar, men lika skarpt bryta stafven öfver diktaren Topelius med anledning af samma olyckliga poem. Till och med kära mor „lade lök på laxen“, ty i samma dikt stod något om att under Nikolaus „Finland aldrig led nöd, så länge kejsaren lefde, hade vi bröd“, och detta fann hon opassande och hädiskt „mot alla goda gåfvors gifvare“. Den bild jag under sådana förhållanden gjorde mig af barnavännen Zachris Topelius var icke vacker.

* * *

Som student kom jag tvenne gånger i beröring med honom. Det gällde ett par jämförelsevis allvarliga frågor. Den ena var frågan om orden till festkantaten vid Alexander III:s förmälning. Kantatens sista verser väckte sångarnes flammande indignation och höll på att föranleda en sångarstrejk. Den andra affären gällde en vilsefaren kamrat. Af flere skäl anser jag det icke lämpligt att ännu tala om dessa saker. Jag känner nämligen icke alla detaljer och kunde möjligen döma orätt. Vare det

nog sagdt, att i allt hvad jag som student hade att göra med Topelius var han älskvärd och god och tog med förvånadsvärdt lugn saker, som kommo oss unga att sjuda af ifver och vrede.

Ända från min studenttid till hans död har intet år förgått, då jag ej skulle ha haft förmånen att höra honom, att tala med honom. Ju närmare jag kom honom, dess mera ljusnade den mörka bild jag till följd af „O ve, o ve"-historien gjort mig af honom, och mycket hos honom, som förr synts mig oförklarligt, såg jag senare i annan dager. Huru gränslöst sant säger ej Heidenstam:

„Hur lätt bli människornas kinder heta!
De döma snabba, fast de litet veta,
de många rösterna, som hjärtan mäta".

* * *

Den ram, inom hvilken Zachris Topelius öfverseende och anspråkslösa väsen gjorde sig bäst, var ovillkorligen Konstnärsgillets. Jag har en viss rätt att yttra mig i denna parallell, ty jag såg honom ofta i skolorna, där han höll sina, jag måste säga stundom väl barnsliga tal. Jag har sett honom bland de lärde af finsk som svensk färgläggning; här var han försiktig, ty hans ord gjordes ju af partierna utan vidare till intäkt för den ena som den andra saken. Jag har sett honom vid de stora officiella fe-

sterna, där han, om han var en af de uppträdande, på ett liffullt, personligt sätt sade hvad som skulle sägas, tyvärr dock med mycket låg stämma och absolut utan den eloquentia corporis man likväl så gärna velat se hos bäraren af vårt största skaldenamn, det största sedan Johan Ludvig Runebergs toner tystnat. För öfrigt teg han; jag medger, han kunde tiga innehållsrikt. Jag har slutligen sett honom i Konstnärsgillet, där han — om de rätta personerna voro närvarande — var frispråkig, öppen och kände sig som fisken i vattnet. Här var jag mer än en gång hans sekreterare i små kommittéer, jag hörde honom lägga ut sina åsikter i dagens frågor, och, må det sägas en gång för alla: han var framför allt fredsmäklaren, den som göt olja på vågorna. „Gillet skall bilda centern, här skola männen af högern och vänstern, konstnärerna af akademin och naturen trifvas och finna sin förnöjelse", så lydde år efter år ingångsspråket i hans små skåltal. I förbigående sagdt — då vi aldrig haft en höger, aldrig haft en akademi, blef Topelius — centern, en center i vänsterns högra flygel. I Gillet tinade han upp. Då han „älskade nattsöl" och „vaknade till fullt lif först med Minervas uggla", då han var af den åsikten att „drufvan (han sade aldrig spriten eller alkoholen) var en Guds gåfva, som Mästaren själf välsignat och njutit af, och den där således icke borde föraktas", kan man förstå, att han trifdes i Gil-

let och här mer än annorstädes lät den vänliga humor, som spelade inom honom och som var den mest intagande sidan af hans personlighet, komma till sin rätt. Här „skaldade“ han till och med. Hans sångmö var ju en skygg och fin varelse, och att narra henne in i vårt ofta stojande gille, som sanningen att säga stundom liknade Fredrik I:s af Preussen „tobakskollegier“, sådana Mentzel tecknat dem, var en svår sak, men en och annan gång kunde det dock lyckas. I synnerhet under ljusa maj- och juninätter. Den nordiska natten med sin opalskimrande klarhet, sin stillhet och sin svalka kunde han aldrig motstå, den kom alla hans själs strängar att dallra.

En natt i juni 1870 sutto vi på verandan af Kaisaniemi minnesrika utvärdshus. Himlen stod silfvergrå med rosiga strimmor, luften doftade af rönn och syrén, fjärdarna blänkte mellan vårens gröna, fina draperier. Vi sutto — Julius Lindfors, bröderna Schauman, Munsterhjelm, Berndtson m. fl. — kring en bål af Mosel och Champagne, och stämningen var hög. Med vinet och vårluften slog lifvet ut omkring oss och i oss i värmande, eggande flammor. Det hade sjungits och talats; med ens steg Zachris Topelius upp, knackade i bålen, och efter en liten ingress deklamerade han med sin svaga stämma och på sitt förvånansvärdt matta sätt den kvicka satiren:

„En Wienare, — förstå mig väl! —
Herr Meyer, tror jag han sig kallar —“

Denna dikt (en omarbetning af en af hans äldre, något som då var obekant för mig) hade väl dykt upp inom Topelius inre värld vid denna tid, tiden för Adlerbergs censurstramning. Den roliga dikten gjorde en stormande lycka. August Schauman, som i sin tidning ofta varit mer än lofligt elak mot Topelius, skrattade så att tårarna trillade ned i hans granna renässansskägg.

Vid ett af Gillets sammanträden — det var i november 1887 i „Café Fleurs“ — hände det en gång att han t. o. m. improviserade, den enda gång jag hört honom sjunga sin sång improvista. Telegrafen hade bragt budet om Jenny Linds död, Zachris Topelius fick del däraf uppe i Gillet och blef vemodigt berörd af den sorgliga underrättelsen. Han, som bar rytm, musik och toner i hvarje atom af sin personlighet, hade i tiden mäktigt tjusats af den svenska näktergalens sång, och nu, fyrtiofem år senare, kommo vid underrättelsen om hennes bortgång minnena öfver honom. De kommo som vårens fåglar komma genom mörker och stormar upp till vårt land, och i ett hänfördt lyriskt språk talade han om huru han vid några och tjugu år med hela det Helsingfors, som då lefde och verkade, betagits af Jenny Linds personlighet och konst. Han berättade huru „Jenny Lind kom med ångaren via Åbo, det var en varm julidag. I Åbo hade hon gästat familjen Pinello. Hon möttes af hela Helsingfors. På stranden stod

militärmusiken och spelade arior ur „Den stumma“.(!) Den 20 juli 1843 höll hon sin konsert i Finlands vackraste sal i Societetshuset. Den dåtida salen upptog, utom en del af den nuvarande korridoren, tre af de midtersta rummen i andra våningen. Den gick genom två etager, var hållen i jonisk stil i grönt och rosa och var monumental till sina proportioner. Jenny Lind fördes in af Pacius, som var hänryckt. Värre var det ändå med B. O. Lille, teologen. Han hade hört henne aftonen förut hos Borgströms, blef genast förälskad, sökte näckrosor i hela skärgården för att binda en krans af dessa för Jennys blonda hufvud, men fick bara rosor. Hans syster, som hette Dikta, band kransen, men gjorde den så stor, att när Pacius efter konserten skulle bekransa sångerskan, gick den öfver hufvudet på henne. Pacius var fyndig denna gång, han vek kransen som en åtta, och medan publiken jublade och grät af hänförelse, lade han rosorna på hennes hufvud. Lille lär i hänförelsen ha friat till henne, men hon bad om betänketid, för längre tid.“

I Lilles dikt till Jenny Lind hette det:

„O kom igen, kom nästa vår!
Och kommer du ej då,
Och kom du ej på femton år,
Vi vänta dig ändå!“

I ett bref från Natalia Wallin, Georg August Wallins syster och kära fars kusin, heter det:

„Lille har nyktrat till efter sin Jenny Lind-berusning. Teologerna äro glada att där inte speltes mariage mellan kyrkan och teatern".

När någon bland oss frågade Zachris Topelius om denna Jenny Lind-beundran ej vore att anse — åtminstone till stor del — som en tidens nevros, en sysslolösa ungdomars och nervösa kvinnors hänryckning i en tid, då de stora namnen sällan döko upp i vårt himmelsstreck, om icke bland det dåtida Europas sångerskor funnos de, som kunde anses som Jenny Linds likar, ja, större än hon, blef han ifrig. Det vill säga, det blef han icke, ty han blef aldrig ifrig. Men han gaf till svar ett bestämdt nej. Jenny Lind var sångens heliga snöhvita svan, hon och ingen annan. Hon stod bland kvinnor ensam på konstens marknadstorg, där lump och trasor, dygder och laster höllos fala, ren och obefläckad. De andra hade lärt att sjunga, hon kunde sjunga, förbi skolor och skalor gick hon rakt mot målet. Hennes toner buros af hänförelse och lefde i renhetens glans. Hennes samtida största rival i konsten, madame Malibran, nådde kanske rent dramatiskt högre, men Jenny Linds stämma med dess ljusa, milda, rent nordiska klang, hennes toners jungfruliga renhet besatt hon ej. Allt medan han talade tecknade han upp på ett papper några ord och strofer, och senare på kvällen bad han att få „läsa upp några verser, som ej voro färdiga

ännu"; stunden hade lockat fram dem, de ägnades minnet af en ädel kvinna och stor konstnärinna. Det blef tyst i den stimmande konstnärsskaran, så tyst att t. o. m. Topelius svaga stämma hördes genom hela den rökfyllda, låga gammaldags salen:

„Jag såg dig så varm
i ungdomens vår
med ros vid din barm
och myrt i ditt hår.
Då sjöng du så skönt,
som ingen ännu.
Och ingen som du
var segerkrönt."

Sången gjorde, ehuru illa uppläst, ett mycket starkare intryck på mig än då den några månader senare (den 5 febr. 1888) reciterades och tryckt delades ut bland Gillets medlemmar. Motivet i de två nästsista versraderna:

„Det vållar dem sorg,
att förr dock en
stått bländande ren
på marknadstorg" —

var vida starkare understruket samt behandlades i flere strofer och lyckligare vid improvisationen än i den tryckta dikten. Det utgjorde för öfrigt, så vidt jag minnes, det bärande i dikten, hvilken i sin slutliga form hör till Topelius svagaste, minst fullödiga minnesrunor.

I denna art af subjektiva berättelser och minnen var Zachris Topelius enastående. En fin, underbart skär humor gaf hans tal därvid en lyftning och en betagande glans, som ingen, icke ens den mest prosaiske bland oss, kunde undgå att beröras af. Hans säkra minne i fråga om lokaliteter och personer gjorde hans korta meddelanden till verkliga konstverk. Och jag skulle hålla före, att af det myckna jag under tjugu långa år hört och sett vid Gillets möten och fester, dessa Topelius små meddelanden från tider, dem han i minnet behärskade, höra till det bästa, det värdefullaste Gillet som samkväm öfverhufvudtaget haft att bjuda på.

Jag nämnde, att Topelius läste illa upp sina dikter. I själfva verket var hans deklamation öfverraskande klen. Han läste upp versen monotont, strök under rimmen och betonade orden oberoende af om de i själfva meningen betydde något, något litet eller ingenting alls, ty också sådana strofer finnas ju i hans diktning.

Hans uppträdande denna Jenny Lind-afton blef mig oförgätligt, tack vare hans liflighet och hans ovanligt bestämdt uttalade åsikter i fråga om konst och moral. Vanligen var han motsatsen till allt detta. Hans tal flöt betänksamt, han undvek bestämdt formulerade påståenden med nästan ängslig sorgfällighet, och just därför verkade han sällan personligt medryckande och tändande på ungdomen, om också hans ord

kunde vara till hjärtat gående, värmande och sanna. Ungdomen vill tagas för att ge sig fullt och helt. När Topelius uppträdde, blåste varsamhetens, betänksamhetens svala vindar oftast ut entusiasmens eldar. Och dock — dessa eldar kyttade där, de funnos, de begärde icke annat än att blåsas på för att slå ut i full låga. . .

Men denna lilla svaghet — en öfverdrifven varsamhet — kom som redan nämnts sällan i dagen vid Gillets möten och borde egentligen icke ha påpekats i detta samband.

Topelius, skaparen och ledaren af Konstnärsgillet, vakade — äfven när han var förhindrad att vara med om möten — öfver att det hela gick sin gilla gång. Då ordinarie sekreteraren en gång hade förhinder, fick jag af honom följande lilla „memorandum“:

„Hoppas Gillet florerar,
Poku- och spekulerar;
Men jag stängs ifrån vänners lag
Af den gripp, som grasserar.

Märk hvad nu skall bevisas:
Sederholm skall nu lisas,
Gillets album skall prickas ut
Och Cygnæus beprisas.

Faror öfver oss sväfva:
Konstens rätt vill man jäfva,
Gillets skönaste fosterbarn
Vill i vaggan man kväfva.

Men uppres dig, o Gille!
Res dig, Kullervo lille,
Och slit sönder Herakles' orm,
Som fördärfva dig ville.

7 april 77."

Till verserna hade han antecknat J. A. samt melodin: „Hela da'n på lektion" och „noter", som ange, att de åtta sista verserna syfta på „Votum om konstnärens eganderätt".

Han var alltid tacksam mot dem, som gjorde något för Gillets räkning, som hjälpte till att hålla lifvet uppe inom detsamma och kom fram med friska idéer och insatser i allmänna eller konstfrågor. Då detta ett par gånger blef mig beskärdt, kom jag att röna hans tacksamhet och, jag vågar kanske säga det, vinna en viss grad af hans vänskap. Jag skulle, påstods det, vid något tillfälle ha sagt, att Konstnärsgillet var „ungefär lika roligt som en kommunal- eller sockenstämma". Däröfver förgrymmades en af de gamla idealistherrarna i Byggmästarlogen svårliga och bar mitt vanvördiga yttrande fram till ordföranden Zachris Topelius. Sanningen att säga hade herrar tjänstemannaarkitekter (utom Th. Höijer funnos endast tjänstemannaarkitekter i Gillets styrelse) fått litet för mycket att säga. Deras ålder, tjänstemannaverksamhet, resor och måhända äfven andra orsaker gjorde dem icke fullt lämpliga till ledare och styresmän i detta gille, hvars temperament bort vara — hvilket

det ju ock emellanåt var — rörligt, fladdrande, fullt af lif och strid. Stämningen började i slutet af sjuttiotalet att betänkligt mojna af, och våra möten liknade, uppriktigt sagdt, ofta små kommunalstämmor. Topelius tog saken från den rätta sidan, d. v. s. den humoristiska, och en vacker lördagsafton — Gillet logerade då i den lokal, där „Hufvudstadsbladets“ tryckeri nu har sitt kontor — spelade han kommunalstämmo-ordförande, genomförde en god stund sin roll lustigt och bra, fördelade uppdrag för allmänna arbeten inom socknen på de närvarande: jag ålades att jämna vägen, så att ordföranden nästa gång han åkte upp till stämman inte, som fallet varit nu, blefve utsatt för att stjälpa med protokoll och handlingar, etc.

Jag följde order, gjorde hvad jag kunde och skref till nästa möte en tidning med fingerade bidrag af samtliga mera bemärkta gillesmedlemmar. Till först lästes naturligtvis ett lyriskt kväde af Z. T. med alla de topeliuska rimmen — vågor i nattens sjö, vinterns bädd af snö, ljufva vårar, hjärtats tårar. Därunder stod:

„Ni tror, godt folk, att dikten skrefs (tro aldrig de')
af det stora, stora *Z. T.*
Nej, godt folk, ni bör då veta,
att den skrefs af lilla *t.* och *z.*“

Rafael Hertzberg, Topelius mest verserade epigon, använde ofta pseudonymen *tz.*

Följde så ett versifieradt kostnadsförslag till en ny fängelsebyggnad för dem af Gillets medlemmar, som „sveko i dryckjom och androm styckjom“. Hela byggnadsstyrelsen i landet sysslade vid denna tid med fängelsebyggnader.

Den, som hade ogement roligt åt det hela, var Topelius, och han bad mig i ett litet lustigt skåltal sörja för att alla loger blefve representerade i tidningen. Så uppstod Gillets handskrifna organ med eskisser, teckningar, målningar, musikstycken etc., ett organ, som jag förvisso snart nog tröttnat på, ty det gaf mig mycket besvär, om icke Topelius ständigt uppmuntrat mig. Sedan den kvällen stod jag i ifrig korrespondens med honom — små, korta bref, som nu försvunnit med så mycket annat, däribland själfva Gillets tidning. Sen tjugu år har jag ej sett skymten af dessa blad, hvarken af dem med eller utan bilder.

Än i dag, när jag tänker tillbaka på dessa tider, förvånar det mig med hvilket intresse Topelius följde med lifsyttringarna inom Gillet. Huru han hade tid och lust att syssla med dess bagateller, påminna oss om små och stora frågor, som borde tagas upp till diskussion af de olika logernas medlemmar, huru han sjuttioårig, så ofta han det kunde, kom upp till Gillets möten och i det sista bevarade en sinnets spänstighet, som förvånade oss alla. Ännu en observation. Den fridsamme, den försonlige fredsmäklaren

plär vanligen vara en passiv natur, men som af ofvanstående synes var Topelius en aktiv ande. Liksom hans diktning är en sammansvetsning af så heterogena åskådningar som mystik, romantik och starkt värklighetssinne, var han som människa en aktiv drömmare. Han tog faktiskt upp idéerna och dref dem framåt, själf eller genom andra. Ett exempel: i frågan om artistisk och litterär eganderätt var initiativet hans. A. von Becker och R. Hertzberg utarbetade sedermera idén under hans ständiga påtryckning. I djurskyddssaken var han likaså motorn, den drifvande kraften, medan föreningen utförde det praktiska arbetet.

Innan jag slutar afsnittet om Topelius som gillesman, måste jag beröra en sak och en anekdot om honom, som ofta talas om man och man emellan och som nog en dag skall se dagens ljus i tryckets svärta. Det gäller Topelius och alkoholen. Att alkohol är gift, därom äro vi numera alla ense, om också detta gift som alla andra verkar olika på olika naturer: den ena reagerar för små doser, den andra vet knappast af några gränser. Hvad nu Zachris Topelius beträffar, så var han icke någon kostföraktare. Att vilja göra honom till en nykterhetsapostel — det har man velat — är enbart löjligt. Topelius visste hvad han tålde och visste, att han tålde mycket, men aldrig har jag, eller — så vidt jag vet — någon annan sett honom öfver-

skrida måttet, icke ens under de år, då man ofta såg t. o. m. universitetets professorer vid akademiska och medborgerliga fester föras hem i ett tillstånd, som måste anses minst sagdt opassande. Vid Konstnärsgillets lördagsstämmor, där Zachris Topelius presiderade bland många bröder i Backus, kunde det understundom gå nog så hett till, och en sanning är att vid flere af dessa möten, som räckte in på t. o. m. de stora småtimmarna, spriten gjorde sig betydligt mera gällande än espriten, såsom det ju plär vara här uppe i hyperboréernas land. Att jag med dessa omständigheter för ögonen tager saken till tals är beroende af en i det hela rätt lustig anekdot.

Topelius hade i början af juni månad från Björkudden, där han då bodde, kommit in till staden. Hans svåger, öfverdirektör Lindqvist, sände budkaflen ut, det är, modernare uttryckt, lät telefonen pingla. Vi samlades, en hel mängd gillesmedlemmar, utanför Kleinehs hotell, därifrån vi *en corps* skulle gå till Kaisaniemi för att tömma ett glas för våren och för gillets stiftare, allas vår vän Zachris själf. Vi voro ett tiotal personer, bland andra S. Falkman, Martin Wegelius, C. Sjöstrand. När vi nalkades värdshuset, inom hvars låga väggar så många tändande ord uttalats, så mycken entusiasm flammat upp i ord, i sång, i dikt, hörde vi en blandad kör sjunga Topelius egen dikt om „naturens

gröna tankar i blåa vågornas famn". Vi ville snedda af för att förbi de sjungande komma till den s. k. Sjöpaviljongen, men man hade märkt oss, d. v. s. skalden, patriarken, farbror Zachris var observerad. Där blef lif och rörelse på verandan, damer och herrar rusade ut med mjölk och selters och limonad i sina glas, hälsande, hurrande — det var nykterister, blåbandister, som firade sina orgier i naturens sköte. De togo farbror Zachris ifrån oss med storm, och vi, som närt backanaliska afsikter, sågo ganska snopna ut, ty farbror Zachris fördes in i den gamla salongen, där visor stämdes upp och tal höllos för honom. Och vi, vi sutto på stora verandan i Sjöpaviljongen, högst oroliga öfver huru nu allt detta månde sluta. Bud sändes till Topelius, som lofvade att komma strax, men det dröjde och dröjde. Å andra sidan: kom han, så var det inte lämpligt att sitta här på verandan med skalden och dricka punsch och toddy i allas présence, medan nykteristerna jublade nedanföre och kanske senare, när de berusats af sina ord och tankar och blifvit fulla af entusiasm, komme hit och utanför balkongen möjligen hölle serenad för den gamle. Nej, sannerligen, det gick inte för sig, det skulle artat sig till skandal. Vi beslöto att vända åter till staden, gåfvo bud, besked och hälsning till Topelius och gingo till Kleinehs hotell, och dit kom Topelius efter en timme och hälsades med gaudium och en ry-

kande bål. Sådan är historien, troget tecknad efter naturen.

Hvad lära vi nu af allt detta? Ingenting annat än att det har sina vanskligheter att vara en stor och världsberömd skald. Topelius ifrade för nykterheten, men han var ingen absolutist, han till och med trodde, att den mänskliga organismen behöfde alkohol i någon form och höll för sin del på det bevingade ordet att alkohol är ett gift, men ett mycket långsamt dödande. Själf var han ett lefvande exempel på satsens sanning. För min personliga del skulle jag tro, att alkoholen för honom var ett lifselexir liksom för de flesta hjärnarbetare, främst dem som arbeta med sin fantasi, sin inbillningskraft. Genom blodet stimulerar alkoholen nerverna, genom dem hjärnan. Den låter tankarna löpa i hastig följd, de vinna i viss grad i klarhet och styrka; jag vill icke precis påstå, att detta gäller det tunga, dissekerande, vetenskapliga tänkandet, men väl det tänkande, som följer på inbillningens, fantasins arbete, på känslornas uppflammande. Lika visst som det är att det gedigna genomtänkandet af en idé fordrar rigorös nykterhet och klarhet i tankearbetet, lika visst är det att tusental nya idéer gnistra fram och flamma upp under vinets påverkan. Endast de vinförbrukande nationerna ha öfverhufvudtaget gjort något, fört världen framåt, medan de helnyktra äro och förblifva sterila drönare i lifvets bikupa. Vi äga till och

med bland en och samma ras, ett och samma folk exempel på denna sanning. Dorierna, de spartiotiska grekerna, och jonierna, de atenienssiska hellenerna, följde skilda läror i denna fråga. De strängt nyktra spartanerna blefvo betydelselösa i den grekiska konsten och litteraturen, det är i fråga om folkens evighetstankar. Atenarne, Dionysosdyrkarne, ha skapat den värld af skönhet och behag, som än i dag sedan tvåtusen år lyser som en ledfyr öfver seklernas vågsvall. Vid sidan af det rörliga fantasilifvet hos greker, italienare, fransmän, spanjorer, holländare, engelsmän, skandinaver, som låtit dem skapa nya stilar i den bildande konsten, nya skolor i poesin, hvilka likt vågor slagit upp den ena efter den andra, förefaller de icke vinbrukande folkens fantasilif förkrympt, där det som hos exempelvis perserna rör sig sedan tusende år i samma schema, eller dödt, som hos turkarna, de där absolut intet skapat. Deras fantasilif är dödt; hvad det betyder förstår en hvar, som vet, att fantasin är alla de stora upptäckternas sig ständigt föryngrande springkälla.

När fantasin tröttnat, när dess bilder blekna, när till följd af yttre tryck, öfveransträngdt tankearbete, bekymmer, oro etc., dess maktpåliggande, skapande verksamhet hämmas, få vi hålla oss till Jesu Syrachs, till Salomos, till tusende andras visdomsord: vinet fröjdar människan. Men å andra sidan: kan man icke begagna sig bättre

af denna goda gåfva än vårt finska folk, ja då har man ärligt förtjänat denna skamliga lag, som kallas förbudslag, skamlig, ty den är framkallad af bristande självtukt och råhet. Man får icke förblanda orsak och verkan: råheten, icke ruset, är orsaken till förvildningen. Råheten sitter djupast inne och blir icke bättre af tvånget, därvidlag behöfs en hela själen genomgripande evolution, och därmed mäktar icke tvånget. Vi böra blygas öfver en förbudslag, icke som de fåkunniga och andligen högfärdiga — det är egentligen samma sak — vara stolta öfver den. Ty den är ett slafmärke för vårt folk, som drar oss ned till lapparnas och hottentotternas nivå.

Topelius var också därutinnan en vis man, att han visste vinets rätta bruk. Från huru månget fuktigt gille har han ej gått hem till arbetet, diktat, skrifvit, gifvit realitet åt de vackra, rörliga, friska bilder fantasin målat upp för hans själs öga, för att först mot morgonen söka hvilans ro. „Jag vaknar till lif med Minervas uggla", plägade han säga om sitt nattliga skrifarbete, „dagens oro splittrar, dess buller gör att man intet hör".

Efter denna hymn till vinets lof kan det måhända tillåtas mig att nämna, att jag för min del afskyr libationer och i mån af tid och krafter arbetat för nykterheten i vårt land, men förbudslagen håller jag för en olycka, den tvångsnyktre är i paritet med eunucken-moralisten. Lagen är

en olycka, ty den är olja på den afskyvärda demokratiska härsklystnaden, af allt tyranni, som finnes, det värsta.

* * *

Topelius kunde vara älskvärd. En afton i slutet af juni hade vi kommit ut på en vårfest, det hette då „vårstämma“. Den hölls som vanligt på Alphyddan. De ljusa vårnätterna voro frestande för Topelius. Att bryta upp från vårstämmorna var svårare än från andra gillesmöten. När vårhimlen stod hög och dunkelklar med röda minnen i vester af den sol, som sjunkit, och gyllenfärgad i öster af den sol, som snart skulle rinna upp, när det susade hemlighetsfullt i det unga löfvet och sångfåglarna vakade af idel vårfröjd, då var han såld. Att bryta laget var knappast möjligt för honom. Vi gingo upp på vattenborgen och sågo i timmar betagna det ljusets och färgernas spel, som lekte kring denna stolta stad, hvars torn och spiror glänste i ljus, medan blåhvita, strimmande dimmor dolde dess stora massor i sitt luftiga dunkel. Det var skönt, och vi sutto där i timmar, men måste dock till slut tänka på hemfärden. Vi stego ned för de stela höjderna och gingo öfver järnvägsbanken genom Kaisaniemi mot hemmen.

Jag var så tämligen nygift. Hade första gången så kallad „egen portnyckel“. Unga frun

hade tagit löftet af mig att jag skulle komma tidigt hem. Och nu var klockan . . . sparfvar och måsar, dufvor och hundar voro vakna, solen lyste öfver Skatudden och färgade hamnens små vågor i guld och blått. Jag hade mina misstankar om stundande obehag med anledning af den försenade hemkomsten och yppade mina bekymmer för Topelius: „jag skall följa dig, skyll på mig, om det hjälper", sade han fryntligt. Han följde mig genom hela staden till Brunnsparken. Unga frun satt i blå sidennattrock i fönstret och grät. Då vi omsider ur akaciehäckarnas dunkel trädde fram, torkade hon tårarna och neg. När man var med stora Z. T., då var ju allt förlåtet. Och farbror Zachris gick ensam hem den långa vägen till Kronohagen, där han bodde, men jag var räddad.

* * *

Vid en skandinavisk fest i Paris fällde Martinus Björnstjerne Björnson*) om Topelius yttrandet: „han er heltetonoren i den skandinaviske konsert". Om han därmed menade, att Topelius klingande bel canto kom alla romantikens

*) Så heter Björnson. Martin efter Luther och Björnstjerne efter den svenska grefven Magnus B., som var med om att betvinga Norge. „Hvis De ret vil ærgre ham, skal De kalde ham Martinus", sade professor G. Storm i Kristiania en gång åt mig. „Det lönner sig ikke, det er udbenyttet", tillade Ludvig Dietrichson.

portar att öppna sig för oss på vid gafvel, så är det förvisso riktigt. Därvid tänka vi alla främst på Fältskärns berättelser. Dessa i ett nästan alltför enkelt språk skrifna, underbart spännande noveller tyckas mig till hela sin innebörd vara en transkription af „Vår gud är oss en väldig borg“ eller på Gustaf II Adolfs psalm „Förfäras ej, du lilla hop“. Det är det mest luterskt protestantiska, som man någonstädes får läsa. All sol, allt ljus faller på luteranerna, de må sedan heta svenskar, finnar, sachsare eller skottar, medan papisterna vandra i mörkret. I trettio år förödas de papistiska länderna, i trettio år försvara de sitt fädernesland mot en inkräktare — allt är intet inför Zachris Topelius, ty lik en annan Carolus XII i Altranstadt förklarar han: „ty strida vi för den rätta läran“. Den österbottniska gudaktigheten i lutersk form, insupen i barnaåren, har genomträngt hela hans själslif, genomsyrat hans tanke- och känslolif, den är hans lifs patos, som innerst bär upp hans fältskär och honom själf, och detta till den grad att medan han var en böjlig och möjlig man i mykket och mångt — det sades en tid, med orätt, alltför mycket — luterdomen var och blef hans A och O. Han var en troende man och omfattade de luterska teologernas „fides, qva creditur“ och deras „fides, qvae creditur“ med den lugna visshet, hvarmed endast det fäderneärfda äges och besittes.

Jag, som hela min barndomstid sett gudsbarn gå ut och in i vårt hem, sett dem af alla slag, neofyter och proselyter, ifriga och sjudande, enfaldiga kristna, lugna och tanklösa vid trons ankare, skeptiker, hvilka hvar dag brottades med Gud som Jakob och som en Jakob haltade fram mellan trosartiklarna, skenheliga stackare — icke många, det måste medges — jag såg i Topelius till min förvåning en gammal lärd man, den där trodde som en jude eller arab. Men det fanns ju också judiskt blod i hans ådror. Liksom judafolket trodde på en Guds alldeles speciella tillsyn öfver sin ras och nation och betraktade sig som Guds utvalda folk, så föreföll det mig mer än en gång att Topelius trodde det vårt folk stod under Guds särskilda vård och värjo. Nödåren kommo som ett straff, när vi förhäfde oss, icke som följder af outredda naturlagar, sammanhängande med jordklotets ställning i det stora världsalltet och förändringar inom solsystemet. Likasom egypternas och assyrernas tryck kändes starkare, hårdare, när judafolket förtörnat Herren, så var den brutala själfhärskarmakten i St. Petersburg svårare, tyngre att bära, när vi förgått oss öfverhöfvan i språk-, i ras-, i brödratvister.

I Topelius minnesskrift öfver „århundradets sista idealist", Alexander I, finnes ett uttalande, som är karaktäristiskt för honom. Han säger, att „kejsarens ingripande i Finlands historia var

providentiellt framsprunget på en högre världsordnings bud".*) Det är denna providentiella tillsyn öfver vårt land och vårt folk han gjorde räkning på i en utsträckning, som jag i min barndom nogsamt hörde talas om, då det gällde de enskilda människosjälarnas frälsning, men som här väckte min undran, då principen tilllämpades på hela folksjälen. I alla tider starkt intresserad af samtal i historiska ämnen och historiens filosofi, har jag som Paulus vid Gamaliels fötter lyssnat till Topelius, till gamle Anders Fryxell, imponerande i sin enkelhet och storhet, till Gustaf Storm, F. Carlson, Worsaa och andra. Topelius ensam besatt denna naiva och starka tro på en teokratisk princip i folkens historia, hvartill ytterligare kom hans uppfattning att denna princip var stämd till särskild förmån för skärfvorna af detta folk, som på vandring från öster till vester af slavernas oräkneliga skaror (sträfvande i en motsatt rtktning) sprängts i sär och trängts ned till Donaus midtellopp och hit upp till „den snöiga nord", för att använda hans egna ord. Enligt hans åsikt var folkvandringen den stora rörelse, som, „hade till medel att föra ett visst bestämdt folk till det af Guds rådslut för detsamma förutbestämda landet". Hvarför trodde han, att den teokratiska principen var välvilligt stämd mot oss? På denna fråga — om man

*) Hvad skulle L. de Caulaincourt, hertig af Viçenza, Napoleon den stores ambassadör hos Alexander den I, ha sagt om denna hypotes!

öfverhufvudtaget kan formulera den, ty det hela var för honom en känslosak, en stämning — ger han ett indirekt svar i sin „Tänkebok", där han på ett ställe säger: „lyckliga de folk, som af natur och maktställning tvingas att vara ödmjuka, de kunna ännu hoppas på en framtid". Jag undrar hvad han nu skulle säga om den finska ödmjukheten, om Herren straffat honom med att upplefva hvad vi fått se och höra och erfara intill i dag, den 28 mars i detta nådens år 1908.

När Topelius som emeritus afgick från universitetet, hölls för honom en stor akademisk afskedsfest i studenthuset. I egenskap af f. d. civis academicus och festbestyrelsens arkitekt var jag med om högtidligheten. Den fick sin särprägel af den försonliga och hjärtliga ton, som besjälade deltagarne. Språkgrälet var bannlyst. Flere af de äldre, ja de äldsta bland universitetets lärare voro med, jag minnes särskildt J. W. Snellman, W. Lagus, Elmgren, Th. Rein m. fl. Att Otto Schauman var med var ju gifvet. Hälsningstalet hölls af friherre E. G. Palmén; det var värdefullt, noga genomtänkt och framsagdt med lif. Topelius svarade med en prosatranskription af sin ståtliga dikt „Henrik Gabriel Porthan", där det heter:

„Nåväl — byt edra sköna tjugu år
mot mina sextio. Tag mitt namn, mitt rykte,
min långa möda, som så rik ni tyckte,
min blick i häfden och min nötta staf,
min skatt af minnen och min nära graf!

Gif mig i byte edra krafters knoppning,
er ungdomsvår, er strålande förhoppning.
— — —
Ni svarar ej! Ni vill då icke byta?
När byter morgongryningen sin lott
med kvällens sol — — —"

Den, som väl kände till Topelius diktning, kunde under hans senare år ofta observera huru han lånade icke blott bilder hos sig själf, utan hela perioder af ordställningar och tankar, dem han tidigare behandlat i prosa eller vers. Det var ju också helt naturligt. Han hade ju skrifvit så oerhördt mycket, mera än alla hans samtida, reproducerat sig i allt mellan himmel och jord, från nationalekonomi och konstfilosofi till syföreningsprotokoll, han hade full rätt att begagna sitt material.

Otto Schauman gick efter talet fram till Topelius och utropade emfatiskt:

„I dag densamma som i går,
Densamma efter femti år".

När Topelius efter talet steg ned från estraden och trädde in i det lilla förmaket till vänster, där honoratiores voro, gick Snellman mot honom, höjde sitt glas och sade högt: „skulle du, bror Topelius, byta med de där ungtupparna därinne? Nej, säger jag. Om jag bytte med dem, vore jag en narr, och det vore du med, bror Topelius".

Jag hörde icke hvad Topelius svarade, men Snellman sade med sin skrofliga röst och sitt breda ä-ljud: „lärda stöflar finns det nog här i världen, dem gör man, men skalder födas två på hundra år och icke fler“.

När Zachris Topelius den 14 januari 1888 fyllde sjuttio år, blef han vid en allmän medborgerlig fest hyllad af allmänheten snart sagdt i hela landet. I Helsingfors utgafs en festskrift, hvars redigering var uppdragen åt mig och Topelius gamle vän G. W. Edlund. Det grämer mig att säga, att något mankemang — Topelius hade väl fällt något alltför fennomanskt yttrande — kom emellan just vid denna tid. Följden blef att några namn, som jag velat ha representerade i festskriften, icke kommo med. För ett namns skull, Emil von Qvantens, for jag till Stockholm och lyckades få hans bidrag. Ingen hade så häftigt som v. Qvanten i tiden dömt Topelius politiska lyrik i utgjutelser af den art som „O ve, o ve!“, „Den första blodsdroppen“ m. fl., och att en generation efteråt i en festskrift, sådan den det nu gällde, se den äldste finskfödde skalden vara med måste ju därför vara kärt för Topelius. Jag hade drömt om ett ståtligt poem af von Qvanten; tyvärr gaf han endast den lilla, jolmiga — om jag så får säga — prosabiten „Sagofesten“, som därtill kom väl sent, efter påminnelse af professor F. Gustafs-

son. Hufvudsumman var dock att von Qvanten icke var borta.

Men äfven den yngste bland våra svenska diktare, Karl August Tavaststjerna, som aldrig, då jag bedt honom om något, lämnat mig i sticket, var med. Hans vackra dikt „Till Finlands morgonsångare“ rörde Topelius djupt. Gamle C. G. von Essen, som jag kort förut gästat på hans idylliska prästgård, kom självmant med „Ett studentminne“. De värdefullaste bidragen voro professor V. Vasenius „Ur ett lif i sång och saga“, den första aperçu af Topelius diktning jag någonsin! sett, och friherre E. G. Palméns „Zachris Topelius som historiker“. Denna Palméns värdesättning af Topelius som lärare och forskare har, omskrifven och bearbetad, senare ofta gått igen i den nordiska litteraturen. Att få illustrationer till en festskrift var vid denna tid icke lika lätt som nu, tvärtom var det en mycket omständlig sak. Nu går man med en bild till en „klichémakare“; är vädret gynnsamt och bilden tecknad eller målad med kännedom om framställningssättet, så kan man, om det riktigt kniper, få en reproduktion på tre timmar. Då var det annorlunda. Bilden skulle tecknas om på en krederad buxbomsplatta, som det hette, „i omvänd ordning“, skäras af en xylograf och retuscheras många gånger, innan den blef färdig, och dock var tryckningen under alla omständigheter svår, en riktig konst. Sedan

dess ha tjugu år förgått; hvilka oerhörda framsteg denna nu så alldagliga kemigrafiska konst representerar förstår numera endast den, som haft att bråka med de gamla maneren.

Den 14 januari 1888 rann upp klar, kall och solig. Topelius hade efter mycket betänkande och, som det tycktes mig, motvilligt gått in på att „låta festa om sig“, han hade från sitt Björkudden kommit till staden dagen förut och tagit in på Societetshuset, där han i den forna „Trettifemman“, nu hotellets matsal, mottog de lyckönskande deputationerna. G. W. Edlund och jag voro, vill jag minnas, de första på listan. Vi framlämnade ett exemplar af festskriften, och jag tolkade i några ord dagens betydelse och våra känslor för den vördade skalden och vännen Topelius. Denne, för hvilken skriften var en öfverraskning, var mycket rörd och blef det än mer, när han såg, att von Qvantens namn var med. Som ett tack för vår gåfva och hyllning bad han att få läsa upp några rader af en dikt, som han en gång skrifvit om en stor och ädel ande, som stod på en höjd, vida högre än den han själf någonsin nått eller gjort anspråk på att nå; dock kunde han i viss mån i dag, då hyllningen var så pass stor, tillämpa orden på sin ringhet. Han nämnde icke den stores namn, men vi kände igen hans vackra sång „J. L. Runeberg inför sitt rykte“:

„— — — En man
Tillhör sitt folk, det visste han,
Och detta folk i store män
Förhärligar sig själf igen;
Allt därför bar han bördan af
Sitt rykte ända till sin graf,
Men som en börda, ej som rätt,
Ej som en lycka bar han det".

Så bläddrade han i sin bok ännu en gång: „Alltså, von Qvanten är med, gif mig hans adress, jag vill skrifva till honom". Så tillade han: „och tack skall ni ha för ni gifvit en så bra bild af mitt af väder och vind, ålder och skröplighet härjade ansikte".

Mottagningen var slut. G. W. Edlund och jag gingo till matsalen midtemot „Trettifemman" för att frukostera. Medan vi spisade, berättade Edlund mig följande lilla passus: Topelius var icke nöjd med det utseende försynen gifvit honom. Han, som skrifvit så mycket om tappra generaler och öfverstar, skildrat så många krigiska bragder, hade bra gärna velat ha ett militäriskt stramt och bestämdt utseende. När Edlund af Topelius fått löfte om en fotografi för sin konsthandel, blef det öfverenskommet att Topelius skulle „sitta" hos fotografen D. Nyblin för ett profkort. Nyblin tog nu sexton olika profkort. Dessa sändes till Topelius, som gillade ett enda af dem och till ändå med stålpenna och bläck drog ett kors öfver alla de andra för att de icke skulle komma ut i handeln. Den

bild, som fanns i festskriften, var af Fr. Ahlstedt tecknad efter denna enda gillade fotografi och skuren i trä af fru J. Falander, sin tids berömdaste xylograf i norden.

* * *

En dag hade jag erhållit tvenne bref, det ena från Tyskland, det andra från Danmark, med begäran om rätt att få öfversätta mina arbeten till tyska och danska. För denna rätt har jag aldrig begärt någon ersättning, finnande äran att öfversättas vara belöning nog. Jag nämnde om saken för Topelius och redogjorde för min ofvan relaterade åsikt i frågan.

— Ja, det är nog bra, men vill du veta huru jag gör i denna fråga, så får du några praktiska vinkar, som du kan följa, om du vill. Du skall ge rätten till öfversättning för den första upplagan gratis. Öfversättaren skall inom viss utsatt tid ha arbetet förlagdt, tre månader är tillräckligt, hvarom ej, får du öfverlåta denna öfversättningsrättighet till någon annan. Upplagans storlek skall noga bestämmas och riktigheten med notariatsintyg bestyrkas. Fem friexemplar skall du begära i ersättning. Det kan hända att en andra upplaga följer, och då kan du göra en affär, om lyckan är dig bevågen. Så har jag plägat göra.

Det fanns, som synes, hos denna mjuka,

fina lyriker ett alldeles märkvärdigt sinne för lifvets realiteter.

* * *

I ett samhälle, där alla omfatta morgondagens idéer och tendenser, där hvarje ny teori och fras, utslungad med tillbörlig aplomb, genast vinner opinionen för sig, gro ej lagrar för de konservative. Icke så värst gammal, har jag sett vårt folk på det djupaste berördt af pietismen, hihulismen, socialismen, och redan är anarkismen i annalkande. Hvarje slag af *ism,* som ej är byggdt på fordran på praktiskt arbete, skall i alla tider finna genklang hos den finska rasen. „Vi älska inte att bråka med händerna och för denna världens goda, vi fråga efter de ting, som ofvanefter äro", yttrade en hihulitpredikant till mig på 1880-talet, och under en af de många strejkdagarna gaf mig en rappare med mycken självkänsla svaret: „må vara, de svensktalande arbetarne må sträfva för hustru, barn och familj, me suomenkielliset sodimme suuren prinsipin edestä". I vårt land, där de nyaste namnen, de nyaste riktningarna i konsten, huru utrerade som hälst, behärska själarna, där ordet demokrat besitter samma själarna betvingande klang som korsfararnes „Gud vill det", som mohammedanernas „Allah il Allah", där behöfs det kurage att vara konservativ. Zachris Topelius var en konservativ man så länge jag känt honom —

en fin, upplyst, bildad, nobel konservativ, men han vågade aldrig erkänna detta. Däraf hans försiktighet, därför gaf han sig sällan eller aldrig helt och ryckte icke människorna med sig i de stora momenten i landets lif, men hans ovanskliga ära är att han förberedde dessa moment i sin sång. Det är icke sant att människorna vilja bedragas, ty observerar man dem noga, så är det för sanningens skull de förirra sig, men det är sant att de vilja ledas, ty människan är af naturen ett socialt djur, som lefver i hjordar, har kollektivitetens, samhällighetens instinkt i blodet, i nerverna — i ju högre grad, dess bättre för rasen. Judar, araber, finnar sakna den och ha därför aldrig bildat stabila stater, de är individualister af renaste vatten.

God, mild, öfverseende gick Topelius i förlitan på att de fridsamme skola besitta jorden undan för dagsopinionerna och blef aldrig någon ledare, icke ens då han i pressens bardomsdagar kunnat behärska opinionerna genom sin tidning.

Han var konservativ, ty han höll på religionen, särskildt i dess luterska form. Han var monarkiskt sinnad, en legitimist, så lojal att han i detta afseende står nästan ensam i vårt land. Han „höll på auktoriteten i dess goda och vackra betydelse.“ Han var inom en viss ram en folkelig man, han höll på Matti, sådan Matti var på sveden, åkern, ängen och i bondeståndet i

landtdagen, men jag tror ej hans demokrati gått längre, ty han sade rent ifrån till den, som skrifver dessa rader, att „de danska bönderna med sitt fritänkeri och sina oerhörda pretentioner voro en styggelse.“ Han var med andra ord en platonisk demokrat, sådana man stundom finner dem i det engelska parlamentslifvet — *i öfverhuset*. Hvad han tänkte om socialisterna vet jag ej, men jag tror icke, att jag misstager mig för mycket, om jag förutsätter, att han höll dem för den ledes anhang. Jag minns ej hvad jag sade vid Georg Brandes första besök i Finland, då jag höll hälsningstalet till honom på festen i Societetshuset, men på sitt försonliga och öfverseende sätt förebrådde mig Topelius därför, och kontentan var att Brandes var en kristendomsfientlig person, en af de falska judiska humanisterna, starka i att rifva ned, men som intet hade att sätta och gifva i stället; semitiska sensualister, saknande det germaniska jämnmåttet, det grekiska och franska formsinnet, just det, som gör skillnaden mellan Baal och Eros-Balder, Astarot och Aphrodite-Freja. Och vår världsberömda enkammare, som himlen i sin vrede gaf oss i en stund af förskräckelse, hvad skulle han ha sagt om den? Man behöfver icke vara profet för att gissa sig till det. Liksom alla andra bildade människor jag talat med i denna sak, skulle han väl finna den bedröflig och oförsvarlig.

I konsten fordrade han främst innehåll, skönhet, i sista rummet form, detta i motsats till 80-talets sträfvanden, som missaktade innehållet, undvek skönheten och fordrade karaktär och valör, d. ä. verkligheten så långt den gafs. Själf angaf han i sina små tal ofta sin ställning: „när vi en dag få ett centerparti här i landet, då är också jag inrangerad i partierna, till dess vill jag vara en vilde". I ett bref till Snellman har han sagt: „centerns lott är den föga tacksamma att skuffas från bägge sidor och räknas till beskedlighetsmakare".

Topelius var en skald med Guds nåde på svenskt språk. Detta språk var hans instrument, han hade utbildat och stämt det efter sin individualitet till den grad att en vers, en sida på prosa var tillräcklig för att angifva författaren, där behöfdes ej ett Z. T. som signatur. Han om någon borde varit helt och hållet svenskt sinnad! Han var det ej. Om han kunnat finska, är det t. o. m. fara värdt att han i en tid af sitt lif blifvit fennoman, om det också icke varit fara för att han som Kaarlo Bergbom hade dräpt sin sånggudinna till ett offer för språkets genius, ty han hade förblifvit skald under alla omständigheter, peosin var hans lifsluft, versen var hans hvardagsspråk. Inom de fennomanska råmärkena var han, då han skref „Ett folk! Ett land! Ett språk! En sång! En visdom! Från sjö till

sjö och från barm till barm gå orden — — — ett folk! en stam!"

För öfrigt har Topelius skrifvit äfven finsk poesi — ett par runor, den ena tillägnad, vill jag minnas, Ida Aalberg-Kivekäs-Yxkull-Gyllenband. Den andra har jag läst, men glömt; jag minns blott, att den var skrifven på mycket dålig finska.

Under sina senare lefnadsår intog han en mera deciderad hållning i språkfrågan. Frånsedt att han ville, att hela frågan skulle betraktas och behandlas som en kulturfråga, icke som en nationalitetsfråga — i det förra fallet gaf den nya uppslag till ädel täflan, i det senare skulle den förgifta hela nationen — ville han vara den försonlige medlaren, och han var i själfva verket centermannen, som ogillade öfverdrifterna åt bägge hållen. Hans språkpolitiska bekännelse var nu „ett land, två språk", och han höll på gamla dagar konsekvent på den saken däruppe i Gillet, men där var det ju icke häller svårt att medla, ty jag minnes ej, att jag i Gillet skulle ha hört något enda finskt ord, så länge jag var gillesman — utom Giovanni Takanens compote mélange af dansk svenska och italiensk finska.

Han må i denna punkt i yngre år ha varit svag, ha vacklat, förledd af sin evigt smältande, strömmande lyrik, sin lätt eldade skaldehänförelse, men från den tiden jag kände honom hade han fattat position. Den, som till landt-

dagsmannen, hvilken begärt att få se originala förbindelsen på Finlands tacksamhetsskuld till Sverige, gaf till svar den sköna dikten

„Skuldsedeln, vill du se originalet.
Hvarför ej? Här är det.“

skall ingen i detta land som älskar svenskt språk, ingen som förstår sitt lands historia någonsin glömma. Den sången och många, många andra af samma kynne och klang är det vi lefva på, icke blott vi, som tala svenska, utan faktiskt hela vårt land. Vi ha blott ett värn, ett skydd, — den finska kulturen, och den är ännu svensk i vår rätt, i vår tro, i vår historia. Hvad den en gång blir i framtiden, det vet ingen. Den rent finska kulturen är ännu det stora X, som i dagens strider icke kan tagas med i beräkningen. Man kan i en strid bygga sitt försvar endast på det som faktiskt finnes, icke på hvad man hoppas på. Zachris Topelius språkpolitiska program, sådant han på äldre dagar aldrig tröttnade att upprepa det, är det enda förnuftiga vi ha att följa. Därförutan „hänger öfver båda på ett hår den yxa, som till marken båda slår“.

* * *

Topelius tog sig med en anspråkslöshet utan like, med godhet och ett gränslöst tålamod an nybörjare och alla möjliga små halftalanger, stod

dem bi med råd och dåd och hade alltid ett uppmuntrande ord för dem. När jag en gång sändt honom ett af mina poem, skref han: „Det är riktigt uppfriskande att se ett litet blomster af italiensk romantik dugga ned i våra dagars realism och järnvägsskrammel“, och han gaf sig tid att sysselsätta sig med saken på allvar: „Någon kritik begär du ju icke och jag är tacksam därför“.

När Tavaststjernas „För morgonbris“ kommit ut, mötte jag Z. Topelius händelsevis hos förläggaren G. W. Edlund. Topelius sade med en för honom ovanlig ifver: „Du har en ung kollega, som seglar „för morgonbris“, kan du inte lotsa honom in i öfverstyrelsens hamn, ge honom lefvebröd, ty här i landet lefva herrar poeter icke på sina dikter“.

„Månne de i andra land lefva på sina dikter?“ inföll nu Edlund.

„Ja, ja“, gaf Topelius till svar, „man bör icke göra Pegasen till ploghäst“.

Han återkom för öfrigt ofta till frågan om en fast anställning för Tavaststjerna: i vårt land dugde det ej att som fransmännen säga „bygga sitt kök på sin penna“.

I ungdomens år gaf jag ut en samling berättelser „På främmande botten“. Jag äger icke boken och minns ej mer hvad den innehåller, jag läser aldrig mina gamla böcker, så att jag ej kan redogöra för den. Antagligen hade jag

sändt farbror Topelius ett exemplar, ty han tog mig vid ett gillesmöte afsides och hade ett långt samtal med mig, som började med: „du skall lofva mig en sak: att aldrig mera skrifva en bok „på främmande botten“. Du . . . kommer att skrifva mycket ännu, det hör till temperamentet. Hvarför då icke låta barnen af din fantasi växa upp i Finland? Människorna här lida och fröjdas, lefva och dö på samma sätt som därute. Känslornas värld är likadan öfverallt på vår jord, och händelserna — se omkring dig! — hopa sig i lika, ja mera dramatiska former hos oss än annorstädes. Hvarför då taga en främmande miljö, som du i alla fall icke känner i grund och vi ej kunna kontrollera? Till slut heter det dock om alla verk af denna art, till och med de störstes“, han häntydde på Gabrielle Mimanso och Nadescha, „*det var förlorad tid.* Hvem skall göra vårt land kändt, om våra egna skildrare skrifva om Frankrike? Tag vara på din hembyggds så dramatiska historia, så har jag gjort med mitt Österbottens“.

Den råd lyder är vis. Min nästa bok hette „Hemma“. „För öfrigt“, tillade Topelius, „gläder det mig att du läser Walter Scott och att också du har lånat af den hedersmannen“ . . . I detta sammanhang nämnde han, att en af scenerna i Regina von Emmeritz var byggd på reminiscenser från Iwanhoe — den, där Iwanhoe ligger sårad, och hjältinnan sittande i tornets fönsternisch

berättar om hvad hon kan se af den strid, som kämpas kring fästet. Han talade vidare om att han hvarje år läste ett par tomer af Walter Scott, som han ansåg som mönstret för en episk författare.

Ett yttrande af Topelius har jag, med tanke på hans „Ljungars saga“, „Vincent Vågbrytaren“ etc., alltid förvånat mig öfver: „Den roman, den berättelse blir bäst, som är tänkt dramatiskt“. Att draga ut ett drama ur en roman har sina vanskligheter, ett motsatt förfarande bör vara tacksamt; jag tror dock, att ofvanstående yttrande af Topelius, hvars noveller äro så ofantligt bredt anlagda — jag hänvisar till de nämnda —, hvars romaner taga lustrer, ja sekler och generationer af människor i anspråk, var influeradt af andras erfarenheter. Själf har han knappast tillämpat förfarandet, icke ens på dramat „Efter femtio år“ och dess föregångare berättelsen „Gamla baron på Rautakylä“.

Med hvilken gränslös lätthet han arbetade framgår af det faktum att hans Fältskärns berättelser delvis tillkommo allteftersom tidningen, i hvilken de ingingo, behöfde manuskript. Emellanåt hände det, berättade han själf, att korrekturpojken satt i tamburen, medan Topelius i sitt rum med tumstocken på pappersarket skref för brinnkära lifvet — 18 tum, 24 tum, 36 tum af sin världsberömda roman.

Aflidne senator W. Zilliacus talade en gång

om för mig att, medan han i tiden bodde tillsammans med Topelius, denne en dag komiskt förtviflad utbrast: „rättnu är korrekturpojken här, och jag vet icke hvad i Herrans namn jag skall hitta på! Min hjälte har nu kommit i ett läge, som är ohållbart".

„Men kan du inte låta honom . . ." och Zilliacus föreslog något för att få hjälten åter på det klara. Huru det gick med hjälten minns jag ej, men Topelius klarade skifvan med 24 tum.

Ett dylikt arbetssätt har naturligtvis föranledt Topelius att senare omarbeta sina verk, och det gjorde han i större omfattning än någon annan författare jag känt. Hans gränslöst fruktbara fantasi, hans fyndighet, hans stora kunskaper i Finlands geografi och historia samt icke minst i dess fauna och flora, hans takt och säkra omdöme tillåto honom att arbeta som han det gjorde.

Hans verskonst har anlupits af tiden; vid sidan af de unga diktarnes fastgjutna och fintciselerade verser förblekna många af hans alster — rent konstnärligt sedt. Men den bäres i dag som är af allmänsklighet, patos och hög idealism. Bland de unga står i detta sistnämnda afseende närmast honom Hj. Procopé. Topelius prosa når genom sin enkelhet, sin realism, sitt rytmiska välljud och den underström af värme och ljus öfvertygelse, som besjälade honom, fram öfver

alla svårigheter och alla tider. Fältskärns berättelser är en lärobok i patriotism.

Ett geni, fruktbarare än Topelius, har vårt land icke ägt.

* * *

En oändlig följd af små, synbarligen i största hast nedskrifna „breflappar“ rörande illustrationer och bidrag till tidskrifter, sammanträden i konstfrågor, recensioner etc. har kommit under mina ögon. De äro alla skrifna med ett drag af personlighet och bära alla märke af ett konstnärstemperament och en stilistisk behändighet, som aldrig förneka sig, aldrig svika. Ur dessa små lappar, ofta svar på små obetydliga frågor, må här inflyta följande fyndiga „impressions“:

„Det är svårt att arbeta i bly, och associationerna i vårt land äro som bly, det smälter fort, men stelnar snart åter till sin förra orörlighet“.

„Trognare vänner än mig skall föreningen icke lätt finna, men väl arbetskraftigare, kanske ock viljekraftigare“.

„Segt motstånd och inrotade fördomar skola motas varsamt, men icke mjukt“.

„Jag har kommit till den erfarenheten, att känslor och sedepredikningar (i djurskydd) intet uträtta. Det som verkar är föredömen, personligt ingripande och skoningslös stränghet mot uppsåtlig grymhet“.

„Jag har tröttnat vid skiljemynt (bidrag till album) och lägger hvad mig möjligen återstår i markstycken“.

„Svenskan är ett högtidligt språk, det tål ej triviala ord, det gör danskan“.

(Förändringarna) „gälla på några ställen triviala ord och uttryck, som icke taga sig väl ut i den pryda svenskan".

Jag slutar med en hälsning till min hustru och mig ur ett af dessa små bref:

„Mån väl, far och mor. Måtte ni ha glädje af en hel portik(?) små karyatider under familjens husliga frontespice. Alltid vänskapligen Z. T."

Z. T. är hans ständiga namnteckning under denna art af skriftliga meddelanden.

* * *

Topelius åldrades i frid, oppositionens vågsvall hade för längesedan lagt sig. Vördnaden för den ädle sångare, som besjungit Finlands vår och varit med om att sjunga fram de känslor, hvilka kulminerade i de stora politiska händelserna 1863, växte år för år. Efter att i januari 1898 vid fyllda 80 år ha mottagit nationens hyllning, gick han hädan den 12 mars samma år.

Vid begrafningen i Nya kyrkan blef det mig förunnadt att på hans kista lägga en krans från Sveriges konstnärer.

* * *

Topelius predikade en gång vid en Luciefest öfver ämnet „människorna en god vilja".

Af en händelse var jag med. Hans lilla predikan var en juvel af ordkonst, tankeklarhet och hjärtevärme. Jag skall aldrig höra dess make, ty endast han kunde tolka så djupa sanningar i så lätta dräkter, endast han kunde för barn på samma gång som för de gamle klargöra vidden och djupet af legenden om änglarnas hälsning. Endast han kunde på ett underbart lättfattligt och genomskinligt klart sätt tala om viljans tvänne moment, det negativa, det är viljan till frihet från hinder för lifvet, och det positiva, det är viljan till välde öfver allt det som kan utgöra en förutsättning för lifvet själft. Men han gick icke in på att viljan, den heliga, allsmäktiga viljan är Gud, ty han trodde, som han själf sade, „som ett folkskolebarn“ på en treenig personlig Gud. I önskan om „människorna en god vilja“, hette det innefattas allt. När den största delen af människorna kommit därhän att deras vilja är böjd åt det goda, hvad betyder då all skröplighet, allt ondt — då är det tusenåriga riket i sitt vardande. Sist och slutligen beror allt på viljans uppfostran, viljans motståndskraft. Viljan till det goda är ju i sig själf frid på jorden. I viljan ligger vårt herradöme öfver jorden, i viljan ligger vår dom. Huru oändligt sant den skeptiska hedningen Horatius talar, när han säger sitt „om ock kraften fattas, är dock viljan lofvärd“ — därom har han måhända själf icke ägt full klarhet.

Den goda viljan, den såg jag personifierad hos Zachris Topelius. Hela hans lif är ett vittnesmål om att han brukat denna vilja i det syfte bönen innebär. Den gaf sin godhet tillkänna i gärningar — Gud till ära och fäderneslandet till gagn.

ROBERT OLOF
LAGERBORG

Robert Olof Lagerborg.

I stort sedt äro människorna af två slag — jag talar nu om männen, icke om kvinnorna, dem känner jag ej — nämligen tankemänniskor, de objektiva, och känslomänniskor, de subjektiva. Allteftersom vi själfva höra till den ena eller andra gruppen, känna vi oss dragna till eller stötta från det ena eller andra slaget af människoindivider och -grupper.

Huru vi än med vår tanke sträfva efter sanningen, äro vi dock i alla väsentliga frågor beroende af vårt känslolif, som främst frågar hvad som är behagligt för oss, nyttigt för vår personlighet eller den grupp af personligheter, till hvilken vi höra. Det är därför redan Spinoza sade: „allt vårt vetande om godt och ondt är en glädjens eller sorgens affekt".

Faktiskt ha våra åsikter i de stora frågorna sin rot icke i tankelifvet, utan i vårt känslolif, oaktadt vi felaktigt inbilla oss, att resonemanget bestämmer åsikterna.

Vetandet, kunskapen, upplysningen vänder sig främst till tanken, men agitationen, det är vetandet, ställdt i syftemålets tjänst, till känslan. Känslan ensam drifver till handling, medan tanken i sig själf förlamar handlingen. På denna vårt väsendes dualism i uppfattningen hvila ytterst alla olika religiösa och politiska uppfattningar.

Tänkandets uppgift är att leda känslan ändamålsenligt. En verkligt bildad person är icke den, som laddad med all världens kunskap, från folkskolans till filosofiedoktorsgradens vetande, är ofin, grof och hård i sin känslovärld. Icke heller den, hos hvilken bristen på kunskaper och skolad tankeförmåga bäres upp af en ständigt flammande känslovärlds strömningar och stämningar, det är hejdlös subjektivitet. Af det senare slaget människor ha vi fullt upp i vårt land. De äro för öfrigt alltid de unga och grunda kulturernas kännemärke.

Under ett långt och i flere afseenden skiftande lif har jag sett och kommit i beröring med män af mångahanda slag. Aldrig såg jag någon fysiskt som andligt jämnare, mer harmoniskt begåfvad än Robert Lagerborg, frånsedt att denna begåfning stod högt öfver det vanliga jämnmåttet. Jämte en ståtlig figur och ett sympatiskt militäriskt väsende besatt han en följdriktig och fast vilja, inriktad mot nobla och höga mål och stödd af gedigna och omfattande kun-

skaper. Hos honom lyste tanken genom känslans bränglas, och känslans glöd svalnade af i tankens friska och klara luft. Varm och kritisk i högre mått än andra hans samtida jag känt, blef han en självskrifven chorag i de kretsar, där jag såg honom.

Ljus, blåögd, öppen, tog han människorna med storm. Han var bestämd, men försonlig; skämtet flöt väl med sin udd, men utan gift öfver hans friska, röda läppar, och aldrig såg man ett tecken af detta specifikt finska skolmästrande drag, som karaktäriserar så många bland oss och som en gång kom Harald Wieselgren — Lagerborgs andliga motstycke i mer än ett afseende — att fälla det sanna yttrandet „hos er, ja hos er vill hvarje liten begåfning, som gjort Gud vet hvad, som i morgon förgätes, absolut tvinga sin åsikt på andra".

Robert Lagerborgs ansiktsbildning, liksom hans postur och hans röda och hvita färg talade högt om, att om också släkten var finsk sedan generationer, rasen dock var svensk.

Enligt traditionen skulle släkten från Skottland via Norge ha kommit till Sverige. Visst är att ättefadern Simon Skragge var länsman på Näs i Värmland. Från honom stamma trenne adliga ätter: Lagerborg, Hermelin (numera friherrlig) och en, som bar det svåra namnet Skraggenskjöld (utdöd i första led). Carl Lagerborg, son till den nobiliserade, flyttade öfver till Fin-

land, och med honom blir ätten finsk.*) Den ger landet en rad af duktiga officerare och jurister, bland de senare den på prosa som vers besjungne vicepresidenten i Åbo hofrätt Carl Lagerborg, öfver hvilken Porthan och Brovallius skrefvo den första tidningsnekrologen i vårt land i „Åbo Tidningar“ 1772 (visserligen två år efter dödsfallet) och som i en disputation besjöngs af magister C. G. B. Alenius i ett kväde, som börjar:

„Erigez, O! Vertus, de monuments célèbres!
Placez *Lagerborg*, à l'abri des tenèbres!
A Vous il appartient d'éterniser son nom.
Mais moi, *Grand Bienfaiteur*, j'apporterai pour don
Un coeur etc. — — —“

Carl Lagerborgs sonson Robert Wilhelm var den i tiden bekante guvernören i Uleåborgs län. Uppburen i sitt län som ingen hvarken före eller efter honom, möjligen med ett undantag för generalen baron Georg v. Alfthan, utförde han under loppet af femton år ett betydande kulturarbete i detta länge försummade län. Gift med en svensk fröken Virgin, hade han tre söner, af hvilka Robert Olof Lagerborg var den äldsta.

Det Lagerborgska hemmet var högt värderadt i hela den finska norden. Bland personer,

*) Den svenska ätten utdog 1872 med grosshandlare G. W. L. Tvenne släkter (Pettersson) ha på senare tider Sverige lagt sig till med det gamla adelsnamnet.

som stodo länets uppburna guvernör nära, var bland andra den framstående pedagogen Wilhelm Heikel en. Hvilket inflytande denne af allt att döma mer än vanligt begåfvade man haft på den unge Robert Lagerborg framgår af följande intyg af länets guvernör, skrifvet antagligen för att bereda Heikel plats som lärare vid kadettkåren i Fredrikshamn och — med en del uteslutningar — lydande:

„Härmedelst får jag intyga angående den i Uleåborgs stad af herr Con Rector W. Heikel under senare delen af året 1840 inrättade skolan eller Läroanstalten för Nybegynnare, hvarest min nu sex år fyllda son Robert Olof alltsedan början begagnat undervisningen, att jag, föranledd i synnerhet af Faderlig omvårdnad, med uppmärksamhet följt den därvid begagnade Lärometoden — — funnit den utförd — — på ett utmärkt tillfredsställande sätt, så i afseende å Religion, Moral och Kunskaper som förstånds och kraftens utvecklande. — — Börande jag tillägga att herr Con Rector Heikel, genom ett intagande väsen — — tillvunnit sig — — elevernas odelade kärlek och tillgifvenhet, till den grad, att Skoltimmarna oftas motses af dem med längtan.

R. W. Lagerborg.
Guvernör och Riddare."

Man kan ju godt förstå, att guvernör Lagerborg, som sålunda karaktäriserat kadettkårslära-

ren (Heikel var anställd vid Finska kadettkåren 1848—56), sände sin son Robert till det högt ansedda läroverket i Fredrikshamn (1848).

Om guvernör Lagerborg må för öfrigt tilläggas att han var varm för den finska militären; då han därtill — ovanligt för tiden — väl behärskade finska språket, blef han ordförande i en (1826) tillsatt kommité, som fick i uppdrag att under hans ledning till finskan öfversätta de gamla svenska kommandoorden. När guvernör Lagerborg dog, sonen Robert var då endast 14 år, bars han af en deputation af tolf bönder till sin graf. Och så djupa voro känslorna af saknad och sorg öfver förlusten af den älskade landshöfdingen att — märkligt nog vid denna byråkratiska Biedermeyertid — inom länet insamlades medel till ett för tiden storartadt monument på hans graf.

Att vid denna tid, utan tidningar, telegraf och telefon, utan press och nästan utan samfärdsmedel ha ryckt indigesta moles med sig, att ha kunnat i vida kretsar inom höfdingedömet väcka hängifvenhetens anda för maktens representant är dock något. Där fanns vid denna tid endast en kraft, den personliga insatsens kraft, som kunde sätta själen i dallring och sinnena i brand; den fanns hos Robert Wilhelm Lagerborg, och det var just med samma fäderneärfda kraft som Robert Lagerborg vann människor och segrade mot en opinion och i en omgifning,

större än den, i hvilken hans fader arbetade ut sig för att dö i sin mannaålders bästa kraft.

Om Robert Lagerborgs kadettid känner jag föga. Han hade med en af bröderna v. Dæhn (Carl) kämpat om platsen som primus i kåren; v. Dæhn blef hans öfverman, men Lagerborg blef fältväbel och fick på denna grund sitt namn upp på en af marmortaflorna i kårens Pantheon. Utgången ur läroverket, inskrefs han som fänrik vid Litauiska gardesregementet och kommenderades att försvara och reparera Narvas förfallna fästningsverk. På Narvas hed kom han sålunda att exercera ryska rekryter — på samma hed, där en Lagerborg kommenderat tolfte Carls soldater.

Så blef det fred, och krigarlifvet under en lång fredsperiod tycktes honom meningslöst. Hans verksamhetslust, hans mångsidighet och hans patriotism fordrade utrymme. Kasernlifvet gaf honom ingen tillfredsställelse. Han började skrifva små uppsatser, kåserier och biografier under pseudonymen Rolf. Då det celebra januariutskottet tillsattes och drog med sig en ändlös rad af polemiska inlagor och uppsatser i landets då fåtaliga press, splittrande familjer och kotterier, hörde Lagerborg naturligtvis till oppositionen, till dem som på det ifrigaste höllo på den meningen att januariutskottet skulle förklara sig inkompetent och fordra landtdagens inkallande. Lagerborgs ifver, hans tal, hans skrifve-

rier, hans hänvisning till de entusiastiska unga dekabristerna i Ryssland, som 1825 offrat sig för en stor och helig idé, gjorde att inspektören för Finska militären baron Emil v. Willebrand, som för öfrigt var honom mycket bevågen, lät kalla honom till sig och sade ungefär följande: „militären är lidelsefri, armén är endast ett kallt vapen, om ni förstått mig, så går ni ej upp till det stora protestmötet“. Detta möte hade sammankallats för att protestera mot utskottets sammanträdande. Lagerborg förstod, lydde — ett motsatt förfarande hade skadat gardestruppen — och lade in om afsked. Året därpå var han med om att grunda „Helsingfors Dagblad“, hvars redaktionssekreterare han blef ända till 1865, då han blef dess hufvudredaktör. „Huru lycklig jag var de åren“, sade Lagerborg, „det går ej ur mitt minne“.

Huru Robert Lagerborg såg ut i sina unga år, därom lämnar följande lilla anekdot en föreställning. Universitetets kansler eller vicekansler uppvaktades en dag af fyra finska gardesofficerare: Lagerborg, Becker, Linder och v. Dæhn. När de unga männen f full parad trädde in i rummet, befann sig universitetets rektor där, väntande på företräde, också han. Bländad af de fyra officerarnes hurtiga skick och manliga skönhet, utbrast rektor magnificus: „det sägs att studenterna äro Apollos söner, något som stundom

är svårt att tro, men ingen tvekar erkänna att herrarna äro krigsgudens söner".

„Fattiga gudar", lär Robert Lagerborg replikerat, „två lefva i en papperslykta, två i en tom manege". Lagerborg och Becker hade vid denna tid lofvat att skrifva i August Schaumans tillämnade tidning „Papperslyktan", de tvenne andra bodde till följd af någon malör inom gardeskasernen i manegen vid Konstantinsgatan och ledo starkt af fukt och köld.

Jag såg som gosse Robert Lagerborg en gång, såg honom med respekt och beundran, när han i finska gardets bländande vackra uniform steg in hos min kusin Carl Forssman, officer vid gardet, också han. Personligen bekant blef jag med honom först 1868. Vid denna tid hade till min faders stora sorg de finska indelta bataljonerna blifvit indragna under någon ovederhäftig förevändning. Detta grep äfven mig så djupt, att jag skref en liten novellett, som jag genom Emil Nervander erbjöd Hufvudstadsbladet, där den äfven dagen därpå infördes. Det var min entré i den finska publicistiken, det första stycket jag någonsin publicerat. När jag samma dag om aftonen på teatern beundrade den af hela hufvudstadens ungdom afgudade mamsell Augusta Grabow i „Min ros i skogen", stego tvenne ståtliga herrar in i logen, där jag satt. Det var Thorsten Costiander och Robert Lagerborg. I egenskap af före detta finska mili-

tärer tackade de för den lilla artikeln, och Lagerborg tillade: „det är för bedröfligt, en så upprörande händelse tilldrager sig inför våra ögon utan att den tyckes beröra allmänheten det ringaste. Vill inte herr A. skrifva ett stycke i samma genre också för min tidning?“

Ingen litterär framgång har beredt mig större glädje än detta Lagerborgs erkännande och hans smickrande anbud, och min glädje blef icke mindre, då han inbjöd mig att jämte honom supera på det ståtliga Societetshuset, som studenterna i allmänhet vid denna tid icke plägade besöka — stället var för dyrbart och fint. Och dock — när jag tänker på den tidens Societetshus! I matsalen stod disken, bakom denna ställets herre, Holmgren. Rummet var hvittapetseradt; inga gardiner, inga portiärer, ingen ventilation; golfvet var slitet — och möblerna sedan! Hela härligheten var inrymd i det första rummet af den nuvarande kafélokalen. Det Lagerborgska kotteriet hade sin gifna plats. Till det hörde Aron Borg (kallad Isotietäjä), Alexander Jænisch, den kände kvicke kåsören, magister K. Lindholm, A. Schauman, amanuensen Th. Sederholm*)

*) Det har berättats för mig att amanuensen Th. Sederholm, en varmhjärtad poetisk själ, ville vara med om att ringa in 1863 års landtdagsgudstjänst. Jämte några andra „unga viljor i Dagbladet“ hade han med ringaren gått upp i kyrkans klocktorn (icke paviljongen). Han ringde så våldsamt att klockan sprack. Denna olyckliga tillfällighet hade

och rådman E. Bergh m. fl. Att få bänka sig med dessa de utvaldes skara var en ära, som totalt tryckte ned mitt mod. Robert Lagerborgs franka väsende, hans älskvärda affabla sätt gaf mig kurage.

„Vi äro så få, endast 700,000 (den tiden ansågo vi oss verkligen vara så många) svensktalande. Vi böra hålla oss samman, hjälpas åt; alla som kunna böra ställa sig i det allmännas tjänst", det var kontentan af hans tal. Han besatt en underbar förmåga att taga människorna. De glada och märkvärdigt klara blå ögonen, den kamratliga tonen, den manligt klingande stämman, allt var betagande. Gentemot all denna vänlighet kände jag mig i högsta grad enkel. Så gärna jag lefvat, hade jag velat göra något stort och lysande för att motsvara hvad han tycktes begära af mig, men där ingenting fanns att taga hade t. o. m. Lagerborg förlorat sin rätt. Jag hade intet att ge honom, men från den dagen släppte han mig aldrig ur sikte, och August Sohlman hade nog rätt, när han en gång i Stockholm sade: „Robert Lagerborg, han kan få ett lik att skrifva". Möttes vi på gatan, hos bokhandlare G. W. Edlund eller senator Victor Furuhjelm, hvars hus jag på den tiden ofta be-

---

gjort ett djupt intryck på den känslige Sederholm. I Nikolaikyrkans kupol finnes en klocka gjuten sumtu mercatoris J. Sederholm recusa Holmiae 1763. J. Sederholm torde varit Th. Sederholms farfarsfar.

sökte, alltid hette det: „om vi skulle skrifva om teatern (som då intresserade hela världen, ungefär som politiken nu), eller det och det . . .“ Och det blef skrifvet, hurudant det sedan blef, och lämnades i hans dystra, svarta kontor vid Konstantinsgatan, där han solig och munter gaf ljus och trefnad åt detta mörka hål, från hvilket ett så klart ljus vid denna tid spreds omkring i hela vårt land genom hans tidning „Helsingfors Dagblad“. Någon ersättning för detta obetydliga arbete — jag var icke ens myndig vid denna tid — förekom naturligtvis ej, man var en sorts apprenti och var med om den nöjsamma sidan af saken.

* * *

Vid denna tid stod Lagerborgs politiska anseende och popularitet så högt att det allmänt talades om att en plats skulle beredas för honom vid finska ministerstatssekretariatet. Detta „allmänna prat“, som han karaktäriserade det, vållade honom mycken förargelse. I ett bref af år 1867 till sin fästmö skrifver han: „Du må tro, att jag i dessa dagar varit en visa i hvar mans mun. Någon vän eller fiende har utspridt den där historien om att jag skulle till Statssekretariatet, och den har man nu tuggat på. — Hvarenda dag har jag minst tio gånger fått blifva ursinnig öfver närgångna frågor härutinnan, och

hvad som skandaliserar mig mest är att en del vänner satt tro till dessa rykten. — — Du kan lätt finna, att välvilliga tungor skyndat att sammanställa allt detta med mitt snara äktenskap med en senators dotter. „Det är ju så klart att han måste protegeras!“ heter det, och du kan tro, att blodet ibland sjuder inom mig — — —. Det kan reta mig att då man inte fått något annat att komma åt mig för, har man skyndat att visa hvilken lycksökare jag är. Jag kan alls icke garantera för att jag kunde låta bli att krama lifvet ur den strupen, som gjort mig tjänsten att sätta i gång dessa historier“.

Samtidigt hette det att Lagerborg aspirerat på chefsposten vid statistiska byrån. Med anledning däraf heter det i samma bref: „men nog tycka vi ändå“, hafva alla fennomaner ropat i korus, „att Lagerborg borde skämmas för att begagna sig af en sådan utväg, som att klättra upp på Furuhjelms axlar och stöta ned doktor Ignatius från den plats, där hans arbete och skicklighet gjort honom själfskrifven“. Så är det bevändt med dessa herrar liberaler. Regeringen trycker en brödbit i munnen på dem, och de skynda sig genast att köpa noterna till ryska folksången. — — Translator Ursin har blifvit min fiende för att jag trängt honom från statssekretariatet, och fennomanerna rasa för att jag vill undanpeta en af deras män från statistiska byrån. Och det skall gud veta att jag lika litet tänkt

på det ena som det andra. — — Jag har funderat på att i någon skizz drifva gäck med hela detta vrål — —".

Lagerborgs ekonomiska ställning var aldrig stark. Att under sådana omständigheter arbeta inom ett fack, som icke erbjöd några som hälst garantier för en säkerställd framtid, var modigt i och för sig. Att icke låta sig frestas till att lämna den gyllene friheten i en mer än medelmåttg ekonomisk ställning var, särskildt i dessa tider, ett vackert föredöme, ty byråkratin stod stark och var högt ansedd, de fria yrkena däremot voro få, illa lönade och utsatta för vanskligheter af mångahanda slag.

* * *

På 70-talet vistades jag i Stockholm vid akademin, där jag ett par somrar, i enlighet med hvad som fordrades af arkitektadepter, hade anställning som murarlärling vid ett bygge. En dag, då jag gick till eller från mitt arbete, mötte jag på Norrbro Robert Lagerborg, som var på väg till bibliotekarien Wieselgren. När han nu såg sin forna lärpojke från „Helsingfors Dagblad" dammig, svettig och schaskig som en gammal svensk fana — jag hade blå blus och gult renskinnsförkläde — blef han först häpen.

— Hvad i Herrans namn — är du på dekis, kära bror?

— Nej! blef svaret, och jag lade ut för honom huru jag hade det.

— Nå, men nu måtte du ju ha något att skrifva om! Han var glad, ja t. o. m. smickrad å herrskapsbarnens vägnar för denna min rekryttjänst i arbetets här. Så ifrig var han vis à vis mina blifvande artiklar att han för att på samma gång se le revers de la médaille af mitt nya lif, följde med mig på en af mina „syltor". De af Strindberg och Engström senare i litteraturen lancerade Masis Knosis, Tennknappen, Neptun junior, Fläskoset m. fl. funnos verkligen vid denna tid. Vi gingo till ett af de bättre ställena; man åt där för 48 öre middag — två rätter mat och en flaska sockerdricka.

Lagerborg förde mig tillsammans med den svenska tidningsvärldens mest lysande representanter och testamenterade mig särskildt till August Sohlman, som också så länge han lefde höll sin hand öfver mig på etf vänligt, faderligt sätt.

Jag otacksamme — mina förbindelser med magister Emil Nervander voro äldre än de med Lagerborg, och när jag omsider började att skrifva korrespondenser, det var från Normandiet och Norditalien, sände jag dem till hans tidning „Åbo Posten". Uppriktigt sagdt, jag vågade icke utsätta mig för kritiken i det stora lysande „Dagbladet" och höll före, att jag var mera på min plats i det lilla landsortsbladet. Detta tog

Lagerborg illa upp, och en vacker dag — jag var då i Florens — emottog jag af honom ett allvarsamt bref, i hvilket han frågade mig om han på något sätt sårat mig, eftersom jag vändt mig åt annat håll med mina artiklar. Samtidigt sände han till mig ett korrespondentkort och bad mig referera Michelangelo-festen i Florens.

Vid denna tid bodde jag som en prins, hade ett helt palats till mitt förfogande, intendent, betjänt, kusk och phaeton (se andra samlingen af detta arbete, kapitlet Wladimir Swertschkoff), och när jag nu med mitt korrespondentkort gick till il Sindaco för att få det legitimeradt, erhöll jag dagen därpå ett inbjudningskort till festerna under adressen il principe Ahrenberg. Jag observerade icke misstaget på kortet, men snart nog märkte jag, att något måste vara på tok, ty alla möjliga höga herrar började att göra visit i mitt palats. Självvaste prins Thomas af Carignan sände till mig en „ciambellano“ med inbjudning till palazzo Pitti och palazzo Ricasoli. Till slut exploderade härligheten genom att en belgisk eller österrikisk hertig Ahrenberg erhöll mitt af „Helsingfors Dagblad“ utfärdade korrespondentkort. Vi hade blifvit förväxlade. Hertigen lär ha känt sig djupt förnärmad att tagas för en tidningsnigger. Vi hade ett par obehagliga ögonblick vid uppgörelsen, men jag bar lyckligtvis mitt pass på mig, och Pietro Krohn och svenska konsuln, en gam-

mal katolsk jude från Rom (han dog plötsligt dagen därpå), gingo i borgen för mig. Jag fick mitt kort rättadt och omställdt, nu hette det nobilissimo Signor Helsingfors Dagblad. Under det stolta namnet var jag med både i Pitti och Ricasoli, under det fullgjorde jag mina korrespondentplikter.

Om detta löjliga quiproquo skref jag till Lagerborg — det var min första korrespondensartikel till „Helsingfors Dagblad," men den kom aldrig fram. Från och med denna tid var jag med i tidningen — i lust och nöd till dess bleka död.

Under det lysande utställningsåret i Helsingfors 1876 kom jag alla dagar i beröring med Lagerborg och såg honom i hans esse. Hvilken kraft, hvilken påpasslighet och snarfyndighet utvecklade han ej vid denna tid! Jag var med, när han pressade Edelfelt att skrifva den på sin tid mångomtalade kritiken öfver konstafdelningen på denna utställning. Edelfelt spjärnade emot, han ville ej på några villkor, han visste redan då, att en konstkritikers lott i ett litet land är fruktansvärd. Om han ock talade med änglars tungomål och hade kärleken — förr eller senare skulle han blifva varg i veum, misstag, inadvertenser, ja tryckfel skulle tillskrifvas illviljan eller åtminstone dumheten. Men gentemot Lagerborg hjälpte inga protester; Edelfelt skulle icke själf

behöfva skrifva, det skulle Rafael Hertzberg göra. Han skulle bara säga det som skulle sägas. Edelfelt gick med på förslaget, men då Hertzbergs stil icke föll honom i smaken, tog han artikeln om hand och skref om den hemma hos sig. Han tog ett heligt löfte att vi aldrig skulle yppa hans illgärning. Nu äro de alla borta, Lagerborg, Hertzberg, Edelfelt; af alla utställande konstnärer och af dem som skrefvo om konst äro Lindholm, Becker, Kleineh och några andra kvar. Kanske jag trettiotvå år efteråt vågar yppa artikelförfattarens namn utan risk för den ene eller andre.

Men icke blott Edelfelt, många andra styfvare viljor fingo lof att böja sig för Lagerborgs älskvärda tyranni. Sjäfvaste „ostfinnen", kaptenen på Sippola, om hvilken brodern-ministern sade, att „han kommit på tvären in i världen", som besatt den största portion af esprit de contradiction jag någonsin sett hos en individ, fick han att skrifva i sitt blad. „Och han skref bra till ändå", sade Lagerborg, när han triumferande talade om v. Dæhns förträffliga artiklar, hvilka enligt min åsikt ännu i dag äga fullt bindande kraft.

Därtill är att märka att v. Dæhn, som jag ofta träffade hos en anförvant, öfverste F. Örn, tidtals var rasande på „dagbladsmagistrarna och deras demokrati och den f-ns Lagerborg, som ruinerat vårt lands godsägare". Sådan var den

formel, med hvilken jordägarne i flere delar af vårt land fördömde Lagerborgs varma försvar för den finska myntreformen.

Jag var aldrig engagerad i „Dagbladet“, men tidtals en nog så ifrig medarbetare, hade till och med en hel följetong i bladet, jag minnes ej mer hvad den hette. Lagerborgs samarbete med sin och allas vår vän Anders Chydenius var högst originellt. En fråga för dagen dök upp. Lagerborg diskuterade den med Chydenius, som med händerna i byxfickorna och smackande med sina löständer gick af och an i rummet, medan han sög på en ryslig cigarr. Så tog Chydenius upp saken, skref och lade ut den lärdt och tungt, med hänvisning om möjligt till engelska förebilder (England var Chydenius allt i allom). Nu tog Lagerborg artikeln om hand, lade till här, strök där, interpreterade det hela, allt medan vännen-kollegan gick af och an, strök sig om hufvudet och småmumlade: „ja, nog kan det hända, ja visst, ja“. Med andra ord: de arbetade som Erckman et Chatrian,*) hette det bland allmänheten. Emellanåt hände det att Lagerborg, som var en klar, redig och behaglig stilist, skref om hela artikeln.

Kom man sent på aftonen till byrån, kunde man finna Lagerborg, som vid fem stearinljus

*) En känd fransk-elsassisk författarfirma.

läste korrektur till sina och andras artiklar, stundom med hjälp af sin hustru.

Lagerborg ställde publicistens kall högt. Han tålde icke skvaller af något slag, ovederhäftiga notiser och meddelanden var han en fiende till. Fullt vederhäftiga publicister ha förklarat för mig, att om man toge i betraktande alla de svårigheter man under Lagerborgs tid hade att kämpa mot i fråga om notismaterialet, så var hans tidning att anse som ett „under". Han måste personligen därvidlag ha nedlagt ett kolossalt arbete. Om där inträffade någon skandal med personer i pressens tjänst, eller med tidningsredaktionerna i sin helhet, såsom det några gånger händt (i utlandet), kände han sig i hög grad upprörd: „det är som om man smutskastat mig själf", sade han en gång vid ett sådant tillfälle. Någon uttalade en gång den önskan att . . . . skulle skrifva i en sak, „hans penna är skarp och fin". „Ja, men giftig", inföll Lagerborg, „en giftig penna tyder på ett ondt, oridderligt hjärta, den vill jag ej begagna mig af".

Vid ett tillfälle, då han skref svar på ett polemiskt inlägg, sade han till sin interlokutör: „Pennan är en farlig makt, man bör aldrig glömma det, en tidningsman har ansvar."

En gång, då jag skrifvit en artikel, sade han: „men hvarför nämner du ej om det och det . . .?"

— A, det vet ju hela världen!

— Hela världen är okunnig. Som publicist kan du tryggt gå ut ur den förutsättningen att publiken har godt omdöme, men den vet absolut ingenting, och gäller det saker som passerat för tio år sen, vet den mindre än ingenting.

Och jag fruktar för att detta yttrande innehåller en stor del sanning.

När de bittra striderna med det stora J. W. S. utkämpades om det liberala partiet, var jag icke i Helsingfors. Jag har endast ett allmänt intryck af att Snellmans eviga rätthafveri och trätlystnad i frågan om detta liberala program, som oskrifvet följts af oss alla svensktalande till dag som är, ytterligare bidrog att skärpa antagonismen mellan de två partierna och kotterierna. Ett vet jag med visshet: Lagerborg var ytterst illa berörd af L. Mechelins inträde i rådskammaren. Det liberala partiet försvagades genom denna sak, utan att regeringen i just de frågor, som närmast berörde de liberala, därför blef mera deciderad. Till och med för mig, som dock aldrig var med om det storpolitiska spelet, beklagade han sig i denna sak, särskildt emedan han fann „tidpunkten för denna utnämning ytterst inopportun“.

Denna så kallade högre politik och de eviga partigrälen voro och äro min leda, jag har um-

gåtts och sen fyratio år varit god vän med bildade män — ja, kvinnor, de äro dock svårare att komma sams med i politiken — som bekänt sig till den fennomanska läran, men det har varit svårt nog många gånger.

* * *

Lagerborg och jag möttes i högre bemärkelse i frågan om den finska militären. Den institutionen låg honom varmt om hjärtat som idé, som sak, om han också emellanåt log ett öfverlägset löje åt det militära snobberiet. Värnplikten hade införts i Ryssland; att tänka sig, det Ryssland skulle allt framgent nöjas med att i Finland indelningsverket skulle läggas till grund för en imaginär finsk militärtjänst var omöjligt. Lagerborg ville därför, att vi själfva snabbt och resolut skulle drifva igenom frågan om den finska värnplikten. „Vi måste tänka på att lefva och sörja för att kunna lefva. ... Det är frågan om att få en stark och kraftig hörnsten för vårt statsskick, och det gäller för oss att söka lämna en sådan åt kommande släkten, att gripa stunden i flykten". Huru vackert han talade och öfvertalade i denna sak, huru varm och entusiastisk han var för den finska militären, det kände och visste alla. Min äldsta son föddes samma år lagen om värnplikten gick igenom. „Se till att det blir en rask och rapp värnpliktig af honom!

Alla bildade familjers söner måste vara med, så att alla känna, att allt är allas sak."

Jag, som med min tidigt bortgångna goda vän öfverste Edv. Neovius och den finska stabschefen öfverste Boxström rest landet omkring för de nya kasernbyggnaderna och skjutbanorna, som ritat och byggt nya kaserner, var en entusiastisk vän af den finska miltiären,*) och när Lagerborg och jag möttes under dessa år, var militärfrågan vårt käraste samtalsämne. Enligt hans anvisning satte jag upp massor af notiser och uppgifter, belysande frågan. Jag skref från mötesplatserna om byggnaderna, om markköp och kontrakt, befäl och underbefäl. Det var i högsta grad intressant att höra honom tala om värnplikten, dess idé och denna idés bärkraft, om betydelsen af en folkarmé med officerare ur de bildade klassernas led. Det skulle föra mig för långt att här taga denna sak till tals, dock må det tillåtas mig att nämna följande. I januari 1906 var jag i St. Petersburg och skref därifrån en korrespondens till ett utländskt blad.

*) Också har jag för min del icke kunnat gilla, att vi i vår bittra ifver refvo ned allt, gardesbataljonen och dragonregementet. De hade varit bra att ha som en utgångspunkt för en ny sakernas ordning, en kärna, ur hvilken en ny finsk armé en gång kunnat växa upp. Att det gick som det gick hedrar våra känslor, men förtänksamheten borde ha manat oss att bibehålla några broar mellan det som varit och det som vi alla önska och hoppas på.

Ingressen till den, skrifven många år efter Lagerborgs död, inrymmer hufvudsumman af Lagerborgs framsynta visdom i frågan om värnplikten. Min artikel börjar med följande ord:

„Den värnpliktiga armén passar ej för Ryssland; den är kulturfolkens starka vapen, men ej ett så föga utveckladt folks som Rysslands. Den går ännu med i ett segertåg, men i motgångens dagar skall den verka med en oerhördt stark centrifugs hela styrka och drifva ut krafterna mot periferien. Redan efter de första nederlagen vid Jalufloden skall man, enligt utländska korrespondenter, hört bland de ryska soldaterna frågor sådana som: Hvad ha vi polacker, vi judar, vi armenier, vi ester och vi tatarer att göra med detta ryssarnes mellanhafvande med Japan? Under sysslolöshetens dagar i Harbin hade detta tal omsatts i frätande hat mot riksmakten. Att använda den värnpliktiga armén i striden mot egna medborgare är ett farligt experiment. Den värnpliktiga armén är bra, där den värnar en hel nation, värnar sitt land, men är Ryssland numera en nation? Se på Kaukasus, Polen, Liffland, Estland!

Nej, Novoje Vremja må säga hvad som helst, Ryssland förestår Österrikes öde, som „Vjästnik Jevropi“ förutspått. Ju mera flammande vår tids största andliga rörelse, nationalismen, slår upp sin låga, dess större blir riksfaran i Ryssland. Hvad alla andra nationer vinna på, det förlorar

Ryssland på. Värnplikt är kultur, är berättigad nationalstolthet, ty den kan tillämpas fullt endast hos friskt pulserande, lefvande folk.

Med sådana trupper föras krig blott där det gäller ras- och folkintressen af djupaste betydelse."

Att värnpliktslagen gick igenom, var främst „Dagbladets" vältaliga försvar, dess patriotiska ifver för denna sak.

När lagen var voterad och besluten, hölls det en fest på Societetshuset, och med af rörelse skälfvande stämma talade Lagerborg, som eljes icke gärna yttrade sig i talets form, och fällde ord, som brännt sig fast i mitt minne: „Finlands här skall återigen vara en verklighet, och Finlands folk skall äga en armé såväl som ett ord". Ord, som jag ser att han ofta användt på tal om denna armé, hvars af Bobrikoff beredda smädefulla slut han, tack vare ett barmhertigt öde, ej behöfde upplefva.

Finland var starkt under det förflutna seklets senare hälft, så starkt att det kunde stå t. o. m. mot den machiavellistiska orättfärdigheten i det bobrikoffska systemet. Det var starkt, ty det var besjäladt af tro på sig själft, en tro, som sammanföll med de stora ideella föreställningarna om folkens och staternas plikter och rättigheter. Det var starkt, emedan det var i allt grundväsentligt enigt. Den stora skåran i blocket, språkfrågan, var ännu en ytspricka. Förtalets grundvatten

och hatets köld hade icke ännu verkat nere på djupet. Hela den dumma, af Valpas predikade hatteorin och dess betydelse (den är hos honom ett andra hands lån från bröderna Larssons Hatets sånger), var icke uppfunnen. Trosskusken och generalen sågo förtroendefullt på hvarandra.

Att så var, därför ha vi att tacka Runebergs konst och hans diktnings etiska innebörd samt den politiska uppfattning om konstitutionalism, som redan Lagerborg genom „Dagbladet“ hade i njutbar och lättfattlig form ingjutit i djupet af sina lansmäns själar. En tro och en tanke lifvade pioniären-kadettkamraten i Kaukasus, i Sibirien, i Polen, lefde hos dem som i S:t Petersburg förde vår talan likaväl som hos den enkla godsägaren och borgaren på Finlands jord, det var tron på vårt konstitutionella statsskick. Han spände i denna fråga de bindande banden mellan de olika tankarnas värld, lade en bred bas för det hela, och den var stark, ty den höll från 1899 till 1904.

Belysande för honom själf och den ställning han intog är följande utdrag ur ett af hans bref:

„— — — Mitt yrke gör mig till en person, som mycket får lof att idka umgänge, ända från senatorn och ned till skomakaren. Jag har varit en demokratisk natur i all min dag, bjudit till att trifvas med alla och försökt sätta mig in i enhvars förhållanden. Det har icke varit någon popularitetsjakt, utan fastmer en naturlig böjelse,

härrörande från min öfvertygelse att hvarje människa — äfven den mest prosaiska och obildade — har någon sak, som han af fullt hjärta omfattar. Man har mycket att lära af hela världen, har jag tänkt."

Mer än ett kvart sekel har gått sedan Robert Lagerborg skildes hädan. Det har mer än en gång sedan dess slagit mig huru förunderligt nära „Nya Pressens", särskildt de s. k. ungsvenskarnas program nu sammanfallit med dagbladisternas. — Och hvilken lärd apparat sattes där icke en gång i rörelse för att bevisa skillnaden mellan dessa två partier. I grund och botten — där fanns ingen skilnad, där fanns å ena sidan talangfulla män, energiska, verksamhetsifriga viljor och medel — det var „Nya Pressen", — å den andra en fallen höfding, förbrukade skriftställare och en svag ekonomi. De förra måste segra.

* * *

Dagbladets ekonomi var i alla tider svag. Lagerborg kunde aldrig drömma om slika löner och tantiemer, som nu lyftas af en del af våra större tidningars ledare, t. ex. „Työmies'". Den som bar ekonomiens börda i ordets fulla bemärkelse var hans skygga, mjältsjuka och kalla, men i många afseenden storstilade broder, kaptenen och affärsmannen Alexander Lagerborg. Mer än en gång lät han udda vara jämnt och debet och kredit gå ihop på sitt eget konto. När den ena bro-

dern i ifvern att få sitt blad så mönstergillt och välskött som möjligt lade sig vidt ut med telegrambyråerna i utlandet, då kunde det ju hända att den andre vid åsynen af räkningarnas mångfald blef het ocb ifrig. Men å andra sidan, i djupet af sin själ beundrade kapten Alexander sin broder kapten Robert, var stolt öfver denne de finska opinionernas ledare och kände sig tjusad och bländad inför den andres ljusa, glada optimism och öppna, franka väsende; för öfrigt bar han, så otroligt det låter, sedan kadettåren en viss vördnadskänsla inför den forne fältväbeln, som en gång i ett kritiskt ögonblick förstått honom och försvarat honom med hela sin vunna auktoritet och kända slagfärdighet.

* * *

Året 1882 vistades jag för det mesta i Moskva. Då jag i slutet af september besökte Helsingfors under en veckas tid, fick jag veta, att Robert Lagerborg var återkommen från Ramlösa. Hans ben hade amputerats för en kräftsvulst, allt hade gått väl, och man hoppades i det längsta, att intet recidiv skulle visa sig. Ack, det blef ej så. På vägen till byrån och hans hem fick jag af en gammal vän veta, att han var räddningslöst förlorad. Lungan var angripen. Ehuru höstsolen spridde sitt milda sken i byrårummen, sutto medarbetarne trista och nedslagna på sina platser, särskildt var Chydenius djupt

sorgbunden. Jag gick in i det inre rummet och fördes af fru Lagerborg in till hennes man, som halflåg på en hvilsoffa, blek, men icke afmagrad. Med sin vackra, milda blick såg han vänligt på mig. Vi kunde icke säga ett ord, vi tryckte hvarandras händer. Ett sakta tack kom öfver våra läppar och vi skildes för evigt. Den 5 nov., det var en söndagskväll, slötos hans ögon för alltid. Hans ljusa och vackra saga var all.

Stor var sorgen bland hans vänner, när dödsbudet kom, och då man visste, att döden ej förskräckte honom, men väl tanken på huru lifvet skulle gestalta sig för hans efterlefvande, slöt sig skaran af hans vänner och beundrare samman, och inom kort hade man sammanskjutit ett kapital af sextiotusen mark, som, först vårdadt af C. G. Sanmark och G. W. Edlund, nu af L. v. Pfaler, jämnat vägen för dem, som en gång stodo honom nära i lifvet. „Dagbladet“ såldes af fordringsägarne för cirka 48,000 mark åt ett nytt konsortium. Men, som redan tidigare nämnts, han, som burit fanan och kunnat samla anhängarne omkring sig, höfdingen var fallen.

Det är med tidningsredaktören ungefär som med skådespelaren. Spåren af bådas arbete äro så lätt utplånade. Hvar är den bild skådespelaren utformat? Glömd innan de kransar han inhöstat vissnat. Hvar är redaktörens arbete? Allt hvad han skrifvit ligger svåråtkomligt i arkivens gömmor. Han har dock en gång besjälat

sin tid, sin publik, för att obarmhertigt förgätas. „Allt flyter“, snabbare än för andra gifvare döma nya smakriktningar skådespelarens konst till döden och nya politiska strömningar redaktörens i flykten fångade tankar till förgängelsen. Båda ha dock en gång i tiden varit med om att bilda åsikter, tala till känslan och till vettet, båda ha dock en gång känt den irrande gnista, hvars eld värmt och lyst upp sin tid. I kulturens likasom i den politiska historien återfinna vi i framtiden deras verk, namnlöst, men dock som en lysande insats i folkens lif. Ett nota bene tillkommer: om de stått som Lagerborg i de stora bärande idéernas tjänst.

Innehåll:

Sid.

Lena Lautiainen 1
Albert Edelfelt 21
Charles Garnier 149
Z. Topelius 187
R. Lagerborg 238

Människor som jag känt

af Jac. Ahrenberg.

Första samlingen af detta arbete innehåller karaktäristiker öfver följande personer: A. Viskari. C. P. Mazér. J. A. de Gobineau. I. Turgenieff. C. R. Sederholm. W. Wereschtschagin. W. C. von Daehn. V. Rydberg. B. O. Schauman. J. af Lindfors. G. E. af Forselles.

Andra samlingen innehåller: Ignoi Wornanen. E. J. Bäck. H. Schliemann. W. Swertschkoff. N. Adlerberg. S. G. Falkman. Fanny Churberg. F. W. Scholander. H. de Bonnechose.

Tredje samlingen: Lena Lautiainen. A. Edelfelt. Ch. Garnier. Z. Topelius. R. Lagerborg.

Om första och andra samlingarna har såväl den inhemska som Sveriges press uttalat de amplaste loford.

Finsk Tidskrift.

Outtömlig synes förf:s tillgång på personalkännedom vara. Åtminstone visar den sig i nu föreliggande samling rikare än i den första, om icke till mängden, så till beskaffenheten. I detta afseende vill jag ställa andra delen ett godt stycke framom den första. — — —

Intressanta upplefvelser och hågkomster, idérika träffande omdömen, ofta glänsande framställningssätt förena sig om att gifva oss en läsning, den man har både nytta och glädje af och som man ogärna afbryter förrän boken är slut.

R. F. v. Willebrand.

Gefle-Posten.

Det är ett rent af monumentalt verk som nalkas sin fullbordan. Få människor förunnas det att skrifva sin sam-

tids historia; i det myckna som skrifves och utgifves om dagens strömningar och dagens personligheter, söker man nästan alltid förgäfves den synpunkt öfver striden, det lugna och klara bedömande som höjer arbetet från stridsskrift till historia.

Det är icke så att författaren förhåller sig indifferent till dagens brännande frågor; tvärtom.

Att mäta alla partier med samma mått af kall sympati att aldrig räcka något af dem en hjälpande hand och aldrig lägga två hindrande strån i kors för någotderas arbete. En sådan ståndpunkt är möjlig endast för den andliga och moraliska slöheten eller den grunddjupa skepticismen och pessimismen. Minst skulle det vara möjligt för denne skildrare, som med så vaken blick och öppet hjärta följer sin samtids lifsyttringar. Jag vill blott påpeka en enda sak: den måttfullhet och takt hvarmed författaren låter sitt eget jag framskymta eller försvinna.

Finland äger i denna bok ett stycke aktuell historia, och vi andra, en i allmänna drag hållen, men helgjuten bild af vår samtid — det finnes knappast en af de rörelser och tankeströmningar som karaktärisera denna samtid, som ej här ingår och gjuter sig samman med de öfriga i lefvande enhet.

Annie Åkerhielm.

Viborgsbladet.

Allt detta är berättadt med en framställningskonst, som kunde kallas fransk, med inströdda anekdoter och flyktiga minnen och med en fart och ett humör, som ingen annan af våra inhemska författare förfogar öfver. Man väntar med otålighet att förf. skall få tid att uppfylla det löfte han halft om halft ger, då han ofta låter „en annan historia“ hägra i bakgrunden.

Ahrenbergs bok är nog den anmälaren läst med största nöje af allt hvad vår inhemska bokmarknad fört fram på juldisken.

Hufvudstadsbladet.

„Människor som jag känt" - både denna samling och den förra — måste också afgjordt räknas till det allra bästa i Ahrenbergs rika produktion. Hans mångkunnighet, hans världs- och personkännedom, hans målande framställningskonst, hans lifliga, fantasifulla lynne, som får det friaste spelrum mellan anekdoternas mångfald — alla dessa drag i Ahrenbergs författarefysionomi framträda skarpt markerade i föreliggande skildringar.

Och säkert är att i hela det skrifvande Finland ingen annan penna än just Jac. Ahrenbergs kunnat forma sådana karaktäristiker som dessa — icke blott därför, att ingen mer än han ägt det erforderliga materialet, utan främst därför, att ingen annan med så lätt och säker hand kunnat mejsla ut till litterära profiler det stoff som förefanns.

Den publik, som med så stor tillfredsställelse mottog den första samlingen och nu skall räkna föreliggande andra del till det intressantaste och mest underhållande julens bokflöde bragt med sig, skall säkert också samla sig kring den fortsättning, som framtiden kan bära i sitt sköte.

Hj. Lenning.

— Kort om godt, en bok där formen är konst och stoffet blir historia.

Cl. Adelsköld.

Göteborgs Aftonblad.

Det är ett rikt och fullt och härligt lif man lefvat, då man ännu i sin mannaålders kraft kan — — — utge en så innehållsdiger och präktig bok, och på titelbladet sätta den stolta rubriken: Människor som jag känt. — · — Ahrenbergs (berättar) konst kommer här till sin rätt och gör denna bok till ett litterärt verk af rang.

Dagens Nyheter.

En samling anteckningar, som innehålla mångfaldiga drag af intresse. Framförallt läsvärda äro författarens minnen

af samtida finnar . . . De tillhöra ett helt och hållet eget släkte, dessa finska typer (af Forselles, Schauman, Sederholm) de göra nästan intryck af romanfigurer, på samma gång man ej tviflar på att de äro skildrade utan öfverdrift.

Göteborgs Handels och Sjöfartstidning.

Det är dylika anteckningar vi hafva att tacka för memoarernas rika källa, som, tillika med brefven, utgöra ett så värdefullt material för kännedomen om svunna tider . . . Där (v. Daehn) märker man att författarens både hufvud och hjärta varit med . . . Det är ett viktigt blad i Finlands senare historia, som här blifvit vändt rätt.

Aftonbladet.

Bladet redogör i en hel spalt för „den uppburne författarens" personager af svenskt blod och slutar med ett: „till de i allo så sympatiska teckningarna af finnarna — — få vi här nöja oss att endast hänvisa".

Stockholms Dagblad.

— — Sådana arbeten äro ju hvarken fantasins eller forskningens verk, men om de innehålla hvad engelsmännen kalla pleasant gossip, ha de vida större förmåga att intressera och roa än all genomsnittsvitterhet . . . Det är ett skiftande galleri förf. sammanfört i sin pretentionslösa och underhållande memoarbok. — — Godt lynne, ärlighet och delikatess prägla dessa erinringar, (med) deras lifliga och flärdfria språk.

BINDING SECT. MAR -5 1974

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

CT
178
A47
v.3

Ahrenberg, Jacob
Människor som jag känt

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 19 04 02 011 8